T.C.
GEBZE TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

CUMHURİYET TÜRKİYESİ'NİN MİLLİ SAVUNMA SANAYİİ KURMA STRATEJİSİ

MURAT UÇAR
YÜKSEK LİSANS TEZİ
STRATEJİ BİLİMİ ANABİLİM DALI

GEBZE
2019

T.C.
GEBZE TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

CUMHURİYET TÜRKİYESİ'NİN MİLLİ SAVUNMA SANAYİİ KURMA STRATEJİSİ

MURAT UÇAR
YÜKSEK LİSANS TEZİ
STRATEJİ BİLİMİ ANABİLİM DALI

DANIŞMANI
DOÇ.DR. BULUT GÜRPINAR

GEBZE
2019

GEBZE TEKNİK ÜNİVERSİTESİ	**YÜKSEK LİSANS JÜRİ ONAY FORMU**

GTÜ .....Enstitüsü Yönetim Kurulu'nun ...../...../..... tarih ve ...../..... sayılı kararıyla oluşturulan jüri tarafından 04/10/2019 tarihinde tez savunma sınavı yapılan Murat UÇAR'ın tez çalışması Strateji Bilimi Anabilim Dalında YÜKSEK LİSANS tezi olarak kabul edilmiştir.

JÜRİ

ÜYE
(TEZ DANIŞMANI) : Doç. Dr. Bulut GÜRPINAR

ÜYE : Doç. Dr. Kurtuluş DEMİRKOL

ÜYE : Dr. Öğr. Üyesi Ömür AYDIN

ONAY

Gebze Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Yönetim Kurulu'nun ...../...../..... tarih ve ...../..... sayılı kararı.

ÖZET

"Cumhuriyet Türkiyesi'nin Milli Savunma Sanayii Kurma Stratejisi" adlı bu çalışma Türk Savunma Sanayiinin değişim ve gelişim sürecini incelemek amacıyla hazırlanmıştır.

Bu çalışmada öncelikle savunma sanayiinin tanımı, savunma sanayiinin önemi, savunma sanayii özellikleri, stratejinin tanımı, gelişmiş ülkelerde savunma sanayii ve stratejileri, Cumhuriyet Türkiye'sinin dönemsel olarak savunma sanayii politikaları ve stratejileri incelenmiştir. Karar alıcılar, süreçler, askeri ve siyasi aktörler de dikkate alınmıştır. Ülkemizin konumundan dolayı, bölgesinde barışın korunmasında, dışarıdan veya içeriden gelebilecek tehditlere karşı caydırıcılığını korumasında, savunma sanayimizin yüksek teknolojili ürünler üretebilmesinin önemi belirtilmiştir. Ayrıca çalışmada savunma sanayiinin gelişimini etkileyen önemli olaylar ve gelişmeler tespit edilmiştir. Ulaşılan sonuç, savunma sanayimizin ekonominin önemli bir parçası olmasının yanı sıra üretim ve tasarım stratejilerinin milli yapılara kavuşmasının hayati öneme sahip olduğudur. Bu alanda en önemli unsur kendi kendine yeten bir savunma sanayiinin "yerli ve milli" olmasıdır.

SUMMARY

The dissertation "The Building Strategy of National Defense Industry of the Republic of Turkey" has been prepared to examine the process of change and development of the Turkish Defense Industry.

In this study first the definition of the defense, the importance of the defense industry, defense industry specifications, definition of strategy, defense industry and strategies in developed countries, periodical defense industry policies and strategies of Turkey were examined. Decision makers, processes, military and political actors were also taken into consideration. Due to the geographical position of our country, the importance of our defense industry to produce high-tech products in the protection of peace in the region, the protection of deterrence against threats from outside or inside are stated. In addition, important events and developments affecting the development of defense industry were identified in the study. The conclusion reached is that the defense industry is an important part of the economy and it is vital that the production and design strategies reach the national structures. The most important element in this field is that a self-sufficient defense industry must be "domestic and national”.

TEŞEKKÜR

Başta, yüksek lisans eğitimimde ve akademik hayatımda desteğini ve yardımlarını hiçbir zaman esirgemeyip bilgi ve tecrübesi ile bu çalışmanın oluşmasının yolunu açan danışmanım Doç. Dr. Bulut GÜRPINAR'a

Bütün çalışmam boyunca yanımda olan, bilgi ve tecrübelerini benimle paylaşan değerli hocalarım Prof. Dr. Mehmet Alaittin HASTAOĞLU, Prof. Dr. Savaş BERBER ve Doç. Dr. Kurtuluş DEMİRKOL'a

Göstermiş olduğu desteklerinden dolayı sevgili eşim Ayşegül UÇAR ve çocuklarıma en içten teşekkürlerimi sunarım.

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖZET	v
SUMMARY	vi
TEŞEKKÜR	vii
İÇİNDEKİLER	viii
KISALTMALAR DİZİNİ	ix
TABLOLAR DİZİNİ	x
1. GİRİŞ	1
2. SAVUNMA SANAYİİ	3
2.1. Savunma Sanayisinin Gelişimi	4
2.2. Savunma Sanayisinin Tanımı	5
2.3. Savunma Sanayisinin Önemi	7
2.4. Savunma Sanayisinin Genel Özellikleri	8
2.4.1. Savunma Sanayisinde Gizlilik	10
2.4.2. Savunma Sanayisinde Pazarlama	11
2.4.3. Savunma Sanayisinde AR-GE ve Teknoloji	12
2.4.4. Savunma Sanayii Özelliklerinin Değerlendirilmesi	13
2.5. Stratejinin Tanımı ve Savunma Stratejisi	15
2.6. Gelişmiş Ülkelerin Savunma Politikaları ve Stratejileri Örnekleri	18
3. CUMHURİYET TÜRKİYESİ'NİN SAVUNMA SANAYİİ POLİTİKALARI	29
3.1. Türkiye'nin Savunma Sanayii Stratejisi ve Politikası	29
3.1.1. İki Dünya Savaşı Arası Dönem (1923-1952)	30
3.1.1.1. Siyasi ve Ekonomik Durum Değerlendirilme (1923-1952)	37
3.1.1.2. Savunma Sanayii Politika Uygulamalarını Değerlendirme (1923-1952)	40
3.1.1.3. Savunma Sanayii Politika ve Stratejilerini Değerlendirme (1923-1952)	45
3.1.2. Erken Soğuk Savaş ve Milli Önceliklere Dönüş Dönemi (1952-1974)	48
3.1.2.1. Siyasi ve Ekonomik Durum Değerlendirilme (1952-1974)	57

3.1.2.2. Savunma Sanayii Politika Uygulamalarını Değerlendirme (1952-1974) 61
3.1.2.3. Savunma Sanayii Politika ve Stratejilerini Değerlendirme (1952-1974) 65
3.1.3. Soğuk Savaş Sonrası Güvenlik Ortamı ve Askeri Güç Dönemi (1974-1998) 66
3.1.3.1. Siyasi ve Ekonomik Durum Değerlendirilme (1974-1998) 72
3.1.3.2. Savunma Sanayii Politika Uygulamalarını Değerlendirme (1974-1998) 77
3.1.3.3. Savunma Sanayii Politika ve Stratejilerini Değerlendirme (1974-1998) 85
3.1.4. Dış Politika Sorunları ve Askeri Çözümler Dönemi (1998-2018) 86
3.1.4.1. Siyasi ve Ekonomik Durum Değerlendirilme (1998-2018) 99
3.1.4.2. Savunma Sanayii Politika Uygulamalarını Değerlendirme (1998-2018) 104
3.1.4.3. Savunma Sanayii Politika ve Stratejilerini Değerlendirme (1998-2018 110
4. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME 114

KAYNAKLAR 117
ÖZGEÇMİŞ 126

KISALTMALAR DİZİNİ

Kısaltmalar	Açıklamalar
AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AGİT	: Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı
AK PARTİ	: Adalet ve Kalkınma Partisi
AMT	: Ana Muharebe Tankı
ANAP	: Anavatan Partisi
AP	: Adalet Partisi
AR-GE	: Araştırma-Geliştirme
ASELSAN	: Askeri Elektronik Sanayi
A.Ş.	: Anonim Şirketi
AWACS	: Havadan Erken Uyarı Kontrol Sistemi
BM	: Birleşmiş Milletler
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
DAEŞ	: Irak Şam İslam Devleti
DDK	: Devlet Denetleme Kurulu
DM	: Deutsche Mark
DP	: Demokrat Parti
Dz. K.K.	: Deniz Kuvvetleri Komutanlığı
EGM	: Emniyet Genel Müdürlüğü
EMESYA	: Emniyet Asayiş Yardımlaşma Protokolü
FETÖ	: Fetullahçı Terör Örgütü
Gnkur. Bşk.	: Genelkurmay Başkanı
Gnkur. Bşk. lığı	: Genelkurmay Başkanlığı
GSMH	: Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla
GSYH	: Gayri Safi Milli Hâsıla
GTÜ	: Gebze Teknik Üniversitesi
HAVELSAN	: Hava Elektronik Sanayi
Hv. K.K.	: Hava Kuvvetleri Komutanlığı
IMF	: International Monetary Fund

İHA	: İnsansız Hava Aracı
J. Gn. K. lığı	: Jandarma Genel Komutanlığı
KHK	: Kanun Hükmünde Kararname
K.K.K.	: Kara Kuvvetleri Komutanlığı
MİLGEM	: Milli Gemi
MGK	: Milli Güvenlik Kurulu
MKEK	: Makine ve Kimya Endüstrisi Kurumu
MMU	: Milli Muharip Uçak
MSB	: Milli Savunma Bakanlığı
MSGB	: Milli Güvenlik Siyaseti Belgesi
MSYK	: Milli Savunma Yüksek Kurulu
NATO	: North Atlantic Treaty Organization
RG	: Resmi Gazete
ROKETSAN	: Roket Sanayi
SAGE	: Savunma Sanayi Araştırma ve Geliştirme Enstitüsü
SAGEB	: Savunma Sanayi Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı
SAGTEP	: Savunma Araştırma Geliştirme ve Teknoloji Planı
SAGTEPR	: Savunma Araştırma Geliştirme ve Teknoloji Programı
SASAD	: Savunma Sanayi İmalatçıları Derneği
SHP	: Stratejik Hedef Planı
SSM	: Savunma Sanayi Müsteşarlığı
SSDF	: Savunma Sanayi Destekleme Fonu
SSGF	: Savunma Sanayi Geliştirme Fonu
SSİK	: Savunma Sanayi İcra Komitesi
T.B.M.M	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TSSSEP	: Türk Savunma Sanayii Strateji Esasları Politikası
TOMTAŞ	: Tayyare ve Motor Türk Anonim Şirketi
TSK	: Türk Silahlı Kuvvetleri
TUSAŞ	: Türk Uçak Sanayi Anonim Şirketi
TÜBİTAK	: Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu
TÜMOSAN	: Türk Motor Sanayi
YAŞ	: Yüksek Askeri Şura
YMM	: Yüksek Müdafaa Meclisi

TABLOLAR DİZİNİ

Tablo:	**Sayfa**
1.1: Savunma Sanayii Proje Sayıları	2
2.1: Türkiye'de Hükümetin Savunma AR-GE 'sine Yaptığı Harcamalar	13
2.2: Türkiye'de Firmaların AR-GE Harcaması	14
3.1: Atatürk Dönemi Milli Savunma Bakanlığı Bütçeleri	44
3.2: 1923-1938 Savunma Harcamaları	45
3.3: 1939-1952 Savunma Harcamaları	47
3.4: 1952-1960 Savunma Harcamaları	60
3.5: 1961-1971 Savunma Harcamaları	60
3.6: 1974-1983 Savunma Harcamaları	76
3.7: 1984-1997 Savunma Harcamaları	77
3.8: 1998-2017 Savunma Harcamaları	103
3.9: Türkiye'nin Savunma Harcamaları Ortalamaları	112
3.10: Savunma Sanayii İhracat Ciroları	113
3.11: Savunma Sanayii İthalat Ciroları	113

1. GİRİŞ

Bu çalışmanın amacı, Türkiye Cumhuriyeti'nin savunma sanayii kurma stratejileri ve politikalarını incelemektir. Bu hedef doğrultusunda, savunma sanayiinin geliştirilmesine yönelik nasıl kararlar alındığı, nasıl roller üstenildiği, ne gibi gelişmeler olduğu, nasıl stratejiler yürütüldüğü, gelinen son durum değerlendirilmiştir.

Ülkeler bulundukları konum ve gelişmişlik düzeylerine göre ilk olarak hedefler belirlemiş ve bu hedeflerin gerçekleşmesi için de uygun stratejiler planlamışlardır. Bunun için ülke güvenliğinin stratejik bir unsuru olan savunma sanayiini oluştururken bu hedefler doğrultusunda hareket etmişlerdir.

Savunma sanayii, bir devletin hem askeri alanda hem de ekonomik alanda gücünü belirleyen en önemli elemanlardan biridir. Devletin savunma sanayii ne kadar gelişmişse caydırıcılık stratejisi o kadar etkilidir. Bu sebepten dolayı devletler milli savunma sanayilerini kurarken ciddi yatırımlar yaparak sürekliliği korumak isterler. Savunma sanayiinde en gelişmiş ülkeler ABD, İngiltere, Fransa, Almanya ve Rusya'dır. Ancak ülkemiz de son yıllarda bu alanda çok mesafe kat ederek hızlı bir şekilde gelişmesini sürdürmektedir.

Ülkemizde savunma sanayii için yapılan çalışmalarda oluşturulan stratejilerde maalesef birçok hatalar yapılmıştır. Cumhuriyetin ilk yıllarındaki yapılan çalışmalar sonraki dönemlerde etkisini kaybederek hibe ve yardımlarla bu sektör gerileme-durma noktasına gelmiştir. Ayrıca harcanan onca para ve zaman ülke ekonomisine büyük bir yük getirmiştir. Türkiye'nin milli ve yerli bir sanayii geliştirmesinde savunma sanayinin ayrıcalıklı bir konumu bulunmaktadır. Çünkü ülkemiz konumu itibariyle stratejik bir noktada bulunmaktadır. Bu da ülkemizin dışa bağlı olmadan her türlü silah, makine ve teçhizatı kendi olanaklarıyla yapmasını, ekonomisine de bu yönde hedef koymasını gerektirmektedir. Mutlaka savunma sanayiinde kendine yeten bir ülke olma konumunda olmalıdır.

Ülkemizde 2002 yılında sadece altmışaltı (66) savunma projesine karşılık yaklaşık %80 dışa bağımlılık oranı söz konusu iken günümüzde bu oran yaklaşık %35'in altındadır ve proje sayımız yaklaşık 9 kat artarak beş yüz elli üçe (553) ulaşmıştır (Savunma Sanayii Başkanlığı). Ancak gelişmekte olan bir savunma sanayii için yapılanlar çok önemli de olsa yeterli değildir. Daha fazla destek ve kaynak harcanarak daha ileri seviyelere gelinmesi için çalışılmalıdır.

Tablo-1.1:Savunma Sanayii Proje Sayıları

Kaynak: Savunma Sanayii Başkanlığı, Performans Raporu2016

Talo-1.1'de 2002 yılında altmışaltı olan savunma sanayii proje sayımızın 2017 yılında beşyüzelliüç sayısına ulaşmıştır. Bu da ülkemizin %80 olan dışa bağımlılık oranının %65 üzeri bir yerlilik oranına çıktığını göstermektedir.

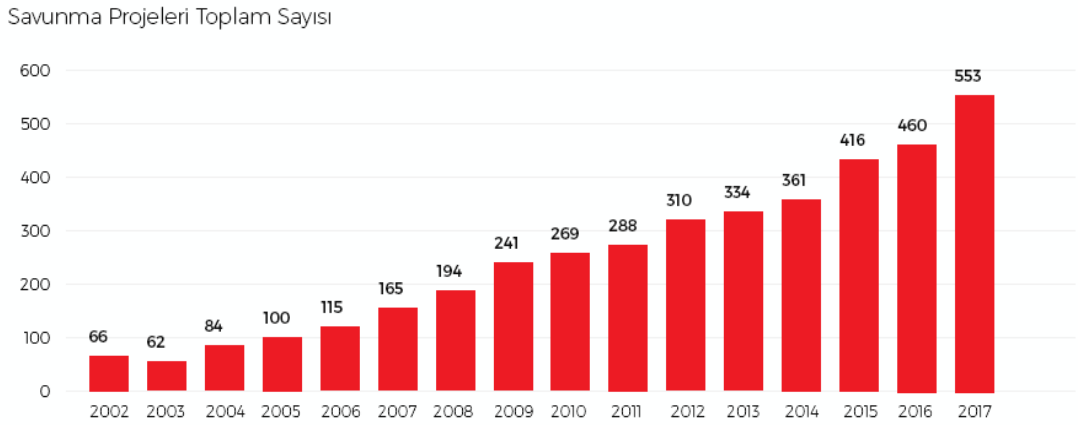

Tablo-1.1. Savunma projelerinin yıllara göre değişimi

2. SAVUNMA SANAYİİ

Savunma Sanayiinin kapsamı ve tam anlamıyla kavranması için bu kısımda Savunma Sanayiinin Tanımı, Savunma Sanayii Önemi ve Savunma Sanayii Özellikleri başlıkları altında ele alınmıştır. Silahlı kuvvetlerimizin sahip olması gereken silah, makine teçhizat ve donanımının sürekli gelişmesinin sağlanması, caydırıcı bir güç olarak savunma sanayiinin güçlendirilmesi anlamına gelmektedir. Her türlü sistem ve donanım ancak güçlü bir savunma sanayiine sahip olmakla gerçekleştirilir. Böylece ülke güvenliğini tehdit edecek herhangi bir durumda bu tehdidi değerlendirerek, saldırıya dönüşmeden bertaraf etmek ve sınırlarımızı korumak için sahip olmamız gereken unsurlar ve bu unsurlar için nasıl bir strateji izleyeceğimiz hayati önemdedir.

T.C. Anayasası'nın 5. maddesinde, "Türk milletinin bağımsızlığını ve bütünlüğünü, ülkenin bölünmezliğini, Cumhuriyeti ve demokrasiyi korumak kişilerin ve toplumun refah, huzur ve mutluluğunu sağlamak" devletin birincil görevleri arasında sayılmıştır (Resmî Gazete, 09.11.1982, 17863 sayılı Kanun).

Devletimiz, her türlü tehditleri değerlendirmek, olası saldırıları bertaraf etmek için tedbir almakla yükümlüdür. Ülkenin güvenliğinin sağlanması veya yasal düzenin aksamaması için dış çevreden gelebilecek olası saldırılara karşı ülkeyi koruma sorumluluğu vardır. Devletin, ülke içinde huzuru, devletin bekasını sarsmak isteyen veya bozan her türlü faaliyete karşı da tedbir yükümlülüğü vardır.

Savunma, bir ülkenin ahdi ve uluslararası hukukla belirlenmiş sınırları dâhilinde; toprak bütünlüğüne, egemenliğine ve siyasi bağımsızlığına zarar verebilecek muhtelif tehlikelere karşı gerçekleştirilen her türlü faaliyettir (Akın, 2018).

Savunma sanayii, devletin; ulusal bağımsızlığını, egemenliğini, ahdi ve uluslararası hukukla belirlenmiş sınırlarını korumak ve bu sınırlar içerisinde yaşayan yurttaşlarının güvenliğini sağlamak, uluslararası platformda ekonomik, siyasal ve teknolojik üstünlük elde etmek maksadıyla Silahlı Kuvvetleri'nin ihtiyacı olan savunma sistemlerinin ve teçhizatlarının, ilgili kurum ve kuruluşlar aracılığıyla araştırma, tasarlama, geliştirme ve üretmesi sürecidir (Akın, 2018).

2.1. Savunma Sanayii Gelişimi

Tarihin her döneminde her devletin veya topluluğun kendilerini dış tehditlere karşı koruma işlevini yerine getiren değişen çapta, güçte ve etkinlikte bir ordusu olmuştur. Bu orduların nitelikleri, zamana ve ülkeye göre önemli değişiklikler göstermiştir; tarihte yerli ya da yabancılardan devşirilmiş, paralı ya da gönüllü askerlerden oluşmuş ordulara rastlamak mümkündür. Ancak, bunların hiçbiri ulusal ordular olmamıştır. Ortaçağdan günümüze kadar bazı Avrupa devletlerinde, özellikle önce İngiltere'de daha sonra da Fransa ve Almanya'da yavaş yavaş gelişmeye başlayan, nüfusun ortak bilinç temeline dayalı topluluk ruhuna sahip ve karşılıklı olarak görev ve faydaları paylaşan bir topluluk oluşturması ile devletler, ulus-devletlere dönüşmeye başlamıştır. Ulusçuluk ve vatandaşlık kavramlarının yaygınlaşmasında, Amerikan ve Fransız devrimlerinin önemli katkısı olmuştur (Örs, 2006).

Ulus devlet ya da ulus devlet inşası 1789 yılı Fransız ihtilaline dayanmaktadır. Feodal ordu sistemi genel olarak paralı askerlere ve komutanlara dayalıydı. Fransız ihtilali feodal ordu sistemini değiştirdi ve yerine ulus devletin ordusunu getirdi. Fransız ihtilali öncesinde ordular sadece savaş zamanı oluşturulurken. Devrim sonrası ulus devlet orduları her daim savaşa hazır mekanizmalara dönüşmüştür (Öztan, 2014).

Yaşanan bu gelişmeler milliyetçi söylemin en önemli niteliği olan gelenekselliği sürdürme eğilimlerini arttırmıştır. Milletin en eski köklerine inen ve oradan çıkardığı olayları simgeleştiren, kahramanlaştıran milliyetçilik, geçmişi sadece geçmiş olarak değil, bugünü ve yarınları haber veren, kitlelere kolay ulaşan üslubuyla onları harekete geçiren ve katılım imkânları yaratan, sanayileşme ile ortaya çıkan yeni toplumsal sınıfların, grupların katılım ve eşitlik talebini, siyasal sistem açısından "kabul edilebilir" kılan bir çerçeveye sokar (Kerestecioğlu, 2001).

İlk ateşli silahların kullanılmasından sonra ülkeler bu güce sahip olmayı hedeflemişler ve bu alanda çalışmaya başlamışlardır. Ülkelerin büyümeleri başka toprakları istila etmeleri ve kendilerine kaynak aramaları ülkeler arasında savaş durumlarının olmasına neden olmuştur. 1. Dünya Savaşı'ndan sonra ülkeler, kendilerini korumak ve gelecekte meydana gelebilecek bir savaşa hazırlıklı olma adına savunma sanayilerini geliştirme çabasına girmişlerdir. 2. Dünya Savaşı'nda ise savunma teknolojilerinin arttığı görülmektedir. ABD'nin, 2. Dünya Savaşı sırasında Atom Bombası kullanması ise savunma sanayisinde meydana gelen en önemli gelişmedir.

Savunma sanayiinin gelişimi 1900 yıllara dayanmaktadır. Savunma teknolojisinin bu kadar gelişmesinin nedeni, kapitalist endüstrinin yükselişi, seri üretim ve mekanizasyonun sonucudur. Bu dönemde, silah sanayi belirgin bir şekilde uluslararası özelliğe sahipti. I. Dünya Savaşı sonunda şirketler, durgun talep karşısında uluslararası piyasayı büyütmek için karteller oluşturdular. 1930'lara kadar bu durum devam etti. Hükümetlerin daha içsel hale gelip yerli silah üretim kabiliyetlerini geliştirmek için bilinçli çabalar göstermeleriyle devam etti. ABD ve İngiltere'de bu çabalar bir dizi temel savunma sanayiine doğrudan hükümet katılımı biçiminde olmuştur. "İkinci Dünya Savaşı, kapitalist ekonomilerin daha önce benzeri görülmemiş bir derecede militarize olduğunu ve savunma sanayilerin "ulusal" biçimde kurulduğu dönem olmuştur" (Dunne, 1995).

II. Dünya Savaşı bittikten sonra işletmeler askeri üretimden tekrar sivil üretime geçmiştir. Savaş sırasında geliştirilen yeni teknolojiler yeni uzmanlaşmış sektörlere duyulan ihtiyacı ortaya koydu. Savaşta hava gücünün önemi, 1945 sonrası dönemde, uçak endüstrisindeki sivil ve askeri gelişmelere duyulan ihtiyacı ortaya koyarak teknolojik gelişmeleri teşvik etmiştir. Savaş uçaklarında meydana gelen büyük gelişmeler sonucunda ölçek büyüdü ve büyük yatırımlar için devletin sektöre dâhil olması gerekli hale geldi. ABD'de yeni firmalar gelişmesi ve füze çağının yeni silahlarını üretmeye hazır olması ile savunma sanayilerinde büyük atılım yaşanmış oldu. ABD'de devlet tarafından finanse edilen AR-GE merkezleri kuruldu. "Sonuç olarak, büyük savunma müteahhitlerinin listesi 1960'lardan bu yana çok az derecede değişmiştir. Bazı birleşmeler ve çıkışlar olmuştur ancak bunlar diğer sektörlere göre çok daha azdır" (Dunne, 1995).

Soğuk savaş bittikten sonra dünya siyasetinde yaşanan gelişmeler, kurulan ortaklıklar ve uluslararası siyasette yaşanan çekişmeler ile başta ABD olmak üzere dünya genelinde yaşanan terör olayları nedeniyle savunma sanayisinin gelişim hızı artmıştır.

2.2. Savunma Sanayii Tanımı

Savunma Sanayii harp silah, araç, gereç ve mühimmatıyla bunların yedek parçalarını ve önemli girdilerini üreten sanayi tesislerinin bütünüdür (Resmi Gazete, 1998, 23378).

Savunma sanayii ülke savunması için ihtiyaç duyulan her türlü silah, mühimmat, vasıta ve teçhizatın üretimi, bakımı ve tadilatını yapan ve imalat sanayiinin hemen hemen her alanı ile alakası olan bir sanayi organizasyonudur (Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 2000).

Savunma sanayii ülke savunması için yatırım yapılan ve bu amaçla hizmet ve çeşitli üretim süreçlerinin işletilmesi ile ilgili organizasyonların bulunduğu sanayi türüdür (Yavuzyılmaz, 2014).

Savunma Sanayii; uluslararası serbest ticaret antlaşmaları dışında tutulan, ticari ilişkilerin politik ilişkilere sıkı bir biçimde bağlı olduğu, uluslararası ticaret hacminin sınırlı ve az sayıdaki ülkelerin tekelinde olduğu, iç pazar ile büyüyen, yatırım ve harcama kararları ekonomik gerekçelerden çok jeostratejik ve siyasi gerekçelerle verilen bir sektördür. Ülkenin tüm ekonomik yapısı, özellikle üretim endüstrilerinin yatırım faaliyetleri ile sıkı ilişki içerisinde, bir ülkenin silahlı kuvvetleri için, taktik ve stratejik silah sistemleri ile diğer askeri teçhizatı tasarlayan, geliştiren ve üreten kamu ve özel sektör işletmelerinin toplamı olarak tanımlanmaktadır (Çetin, 2015).

Savunma, ülkelerin her zaman ve her yerde olası her durumda ortaya çıkması muhtemel her türlü riske ve tehdide karşı önceden öngörü yapmak ve önlem almaktır. Her ülke için savunma maalesef güçlü bir savunma sanayiine sahip olmakla mümkün olacaktır. Savunma sanayiini, bir ülkenin silahlı kuvvetlerinin risk, tehdit, saldırı ve ülke barışı için her türlü taktik ve stratejik amaçlara yönelik silah teknolojileri ile makinelerini üreten, geliştiren ve diğer sanayi dalları ile iş birliği yapan, üretim tesisleri ve firmalar topluluğu olarak özetleyebiliriz. Ayrıca savunma sanayii siyasi-stratejik-akademik olarak, coğrafyanın ve diğer sanayi dalları ile birlikte araştırma-geliştirme (AR-GE) faaliyetlerinin bir bütünüdür.

Devlet, toplumsal yaşam alanına yönelik tehditleri değerlendirmek, muhtemel saldırıları bertaraf etmek için bir dizi tedbir almakla mükelleftir. T.C. Anayasası'nın 5. maddesinde, "Türk milletinin bağımsızlığını ve bütünlüğünü, ülkenin bölünmezliğini, Cumhuriyeti ve demokrasiyi korumak kişilerin ve toplumun refah, huzur ve mutluluğunu sağlamak" devletin birincil görevleri arasındadır (Resmi Gazete, 1982, 17863).

Devletin, ülkenin güvenliğinin sağlanması veya yasal düzenin aksamaması için her türlü çevreden gelebilecek olası saldırılara karşı ülkeyi savunma yükümlülüğü vardır. Bu durum devletin, ülke içinde toplumsal huzuru, devletin bekasını zedelemek isteyen veya bozan her türlü faaliyete karşı da tedbir alma mecburiyeti ile doğrudan ilişkilidir.

Savunma sanayii, "Ülkelerin savunma ve güvenlik ihtiyaçlarına yönelik doktrinsel, stratejik ve taktiksel gereksinimleri için ihtiyaç duyacakları ürün ve hizmetlerin bütünü" olarak tanımlanabilir (Herdem, 2017). Savunma sanayii, ülkelerin askeri güç ve ulusal güvenlik gereksinimlerini karşılayan sanayi varlıklarından oluşmaktadır; bu varlıklar hükümet tarafından yapılan değerlendirmeler sonucu belirlenmektedir.

Milli savunma veya ulusal savunma kavramlarının gereğini, devletin asli görevleri çerçevesinde yorumlamak gerekmektedir. Milli güvenlik veya ulusal güvenlik kavramlarını ise, ulusal savunma için alınacak muhtelif tedbirlerin yanı sıra, meşru düzenin korunması için alınması gerekli diğer tedbirler olarak açıklamak daha makul olacaktır (Akın, 2018).

2.3. Savunma Sanayiinin Önemi

Askeri güç milli güvenliğin ve uluslararası politik faaliyetlerin temel faktörü olduğu için gelişmiş ülkeler, teknolojik ve ekonomik üstünlüklerini savunma sanayi sektörüne yansıtmakta ve ürettikleri modern silah sistemleri ile fiziki güç kapasitesi yüksek bir askeri gücü oluşturmaktadırlar (Kiziroğlu, 2007).

Savunma sanayiinin ülkeleri, silah üretimine, teknoloji transferine ve savunma teknolojisine egemen olmaya yönlendirmesinin altında ülkelerin güvenliği ve bu alanda söz sahibi olmak istemesi yatmaktadır. Gelişmiş ülkeler savunma sanayii alanında birbirleriyle yarış halindedir. Aynı durum gelişmekte olan ülkeler içinde benzer bir tutumu kendi savunma sanayilerini kurma konusunda göstermektedir (Kiziroğlu, 2007).

Savunma sanayii ülkelerin sanayisinden, ekonomisinden, bilimsel araştırmalarından, iş gücünden, askeri ve stratejik ihtiyaçlarından ayrı düşünülemez. Savunma sanayinin, diğer sanayi kollarına göre belli bazı ayrıcalıklı ve kendine özgü vasıflarının bulunması gerekir. "Bunun doğal sonucu olarak ilk akla gelen özellikler, ileri teknoloji, yüksek kalite, kapsamlı lojistik destek, iç pazarda tek müşteri, dış politik etkilere bağlı bir dış pazar, büyük ve genellikle özel maksatlı yatırım, üst düzeyli güvenlik, gizlilik ve gerektiğinde pahalılık şeklinde sayılabilir" (Gür, 1998).

Savunma sanayii, sosyal ve ekonomik katkının yanı sıra, devletin en önemli varlık sebebinin, en önemli görevinin teminatı, milli egemenliğin bir şartıdır. Devletlerin milli egemenliklerini korumak ve ülke güvenliklerini sağlamak için caydırıcı bir silahlı kuvvetlere, silahlı kuvvetlerin de güçlü bir savunma sanayine ihtiyacı vardır.

Çağımızda elektronik teknolojisinde yaşanan gelişmeler, enformasyon teknolojilerinin savunma sistemlerinde gittikçe artan oranlarda kullanılması ve savunma sistemlerinin güvenilirliklerinin, bu sistemleri kontrol eden yazılımlara sahip olmaya bağımlı oluşu; devletleri, başkalarından alınan silahlara güvenilemeyeceği noktasına getirmiştir. Bu husus ulusal savunma sanayinin önemini daha da artırmıştır.

"Ülkeler, savunma sanayii projelerine ait ihaleleri uluslararası platformlarda siyasi bir araç olarak da kullanmaktadırlar. Bunun yanında savunma sanayinin en önemli özelliklerinden biri olan, yüksek teknolojiye dayalı olması nedeniyle ülkelerin teknolojik alt yapılarının gelişimine fayda sağlamaktadır. Böylece savunma sanayii sadece ekonomik güce değil aynı zamanda siyasi ve teknolojik güce de katkı sağlamaktadır" (Demirel, 2012). Çatışmaların nedenini savunma ve ekonomi ikilisindeki dengenin bozulmasına bağlayarak, savunma ya da savunmanın en önemli unsurunu teşkil eden savunma sanayiinin öneminin bir gün gündemden çıkabileceği değerlendirmesinin her şeyden önce insanoğlunun tabiatına aykırı olduğu düşüncesiyle, savunma sanayiinin önemi belirtilmektedir (Şenol, 2007).

Savunma sanayii diğer tüm sanayi dalları içerisinde devletler için ayrı bir yeri olan ve sanayinin lokomotifi diye adlandırılan konuma sahiptir (Çil, 2004). Savunma sanayii, ülkelerin bilimsel altyapılarının bir yansıması ve endüstriyel altyapı ile teknoloji özümseme kapasitesinin de birer göstergesidir (Şenol 2007). Ülkeler savunmalarını sağlamak için silahlı kuvvetlere ve silahlı kuvvetler de sanayileşmiş bir savunma sanayiine ihtiyaç duyarlar (Demirel, 2012).

Yapılan bu açıklamalardan da anlaşılacağı üzere ülkemiz için savunma sanayiinin önemi çok büyüktür. Hem ekonomik hem askeri hem de siyasi olarak güçlü bir savunma sanayii ülkemizi daha da ilerilere götürecek, caydırıcılığı artıracak, ülkemizin bölgesinde gücünü pekiştireceği bir konuma gelmesini sağlayacaktır.

2.4. Savunma Sanayiinin Genel Özellikleri

20 Haziran 1998 tarihinde 23378 sayılı Resmi Gazete' de "Türk Savunma Sanayii Politikası ve Stratejisi Esasları" Bakanlar Kurulu Kararı olarak yayınlanarak bu alanda önemli bir adım atılmıştır. İlgili kararda, savunma sanayiini diğer sanayi kollarından ayıran farklılıklar şu şekilde sıralanmıştır.

- Yüksek teknolojiye dayanan hassas üretim teknikleri gerektirmesi,
- Özel kalite standartları gerektirmesi,
- Sürekli olarak en yeni teknolojileri kullanmayı gerektirmesi ve bu sebeple büyük ölçüde AR-GE faaliyetlerine ihtiyaç göstermesi,
- Yüksek oranlarda yatırım gerektirmesi,
- Tek alıcıya ve sınırlı ihtiyaca dayalı üretim yapma zorunluluğu,
- Sürekliliğin sağlanması için dış pazarlara açılmayı gerektirmesi,
- Güvenlik, gizlilik gibi özel koşulları olması (Resmi Gazete, 1998, 23378).

Savunma sanayii, diğer sanayi kollarıyla kıyaslandığında büyük yapısal farklılıklar getirmektedir. "Devletler bu sanayi dalını; ileri teknolojilere ulaşabilmek, ülkelerindeki diğer sanayi dallarının teknolojik gelişmesinde savunma sanayiinin sürükleyici gücünden yararlanmak, kendi silahlı kuvvetlerinin ihtiyaçlarını özgün bir biçimde ve ekonomik ölçeklerde karşılayabilecek güvenilir ürünlere sahip olabilmek ve bağımsız politikalar uygulayabilmek için desteklemektedirler" (Şimşek, 1997).

Bu sektör, kendine has özellikler taşır. Bunlardan en önemlisi müşterisinin devlet olmasıdır (Ülger, 1997).

- İhtiyaca dayalı üretim yapılması, yüksek ölçüde yatırım gerektirmesi (Przemieniecki, 1993).
- Teknolojik sürekliliğin sağlanabilmesi amacıyla yüksek yoğunlukla AR-GE faaliyetlerine ihtiyaç duyulması (Anlağan, 2002).
- Genel talep yapısının belirsiz, talep miktarlarının değişken ve ürüne bağlı olması, ürünlerinin sivil ürünlere göre farklı gereksinimlere sahip olması (Casın, 1999).

"Yüksek düzeyde ve hatta henüz olgunlaşmamış teknolojilerin yoğun olarak kullanılması; savunma sanayiinde yer alan şirketlerin yapısal farklılıklarının olması; yetişmiş insan gücü gerektirmesi; dışa bağımlılığın en az düzeyde olmasının arzulanması; dış pazar oranının sivil sektörlere göre daha yüksek olmasına karşın, savunma ürünlerinin uluslararası ticaretinin sıkı kurallara ve kontrole bağlı olmasıdır" (Albayrak, 2015).

Ülkeler, yabancı şirketlerin ülke içinde oluşturacağı rekabete karşı kendi savunma sanayilerini koruma altında tutmaktadır. Kendi içinde rekabetçi, dışarıya ise genellikle kapalı olması firmaların korunumu bakımından büyük önem arz etmektedir. "Savunma

sanayii faaliyeti içinde bulunan işletmeler işin çeşidine göre, malzeme işletmeleri, parça işletmeleri, yardımcı işletmeler, yan işletmeler ve ana işletmeler olarak ayrılmaktadır. Bunlardan en önemlisi olan ana işletmeler savunma sanayi işletmelerinin kalbi durumundadır" (Özlü, 2006).

Sonuçta, savunma sanayii büyük oranlarda yatırım gerektirmesi, ihtiyaçlara ve AR-GE' ye dayalı bir üretim yapmasından dolayı teknolojik sürekliliği büyük önem arz etmektedir.

2.4.1 Savunma Sanayiinde Gizlilik

Askeri sistemlerin özelliklerinin gizli olması, sistemlerin kuvvetli ve zayıf taraflarının yalnızca kullanıcısı tarafından bilinmesi gereklidir. Aksi halde karşı tarafın önlemler alarak silah sistemlerinin etkinliklerini azaltması olasıdır. Netice olarak "silah sistemlerinin gerek hammadde gerekse mühendislik çalışmalarının gizliliğinin korunması milli savunma sanayiinin temelini oluşturmaktadır" (Albayrak, 2015).

Savunma sanayiinin en önemli özelliklerinin başında gizlilik gelir. Üretilen ürünlerin özelliklerinin gizliliği, üretilen bu ürünlerin kuvvetli ve zayıf yönlerinin sadece üreten ve kullanan tarafından bilinmesinden kaynaklanmaktadır. Böyle olmasa rakip firmalar veya ülkeler geliştirilen ürünlere karşı önlemlerini alarak daha gelişmişini üretecek ya da bu ürünlerin etkilerini azaltıcı-yok edici önlemler alacaktır. Bilgisayar ve yazılım sistemlerinin emniyetli olması, kötü amaçlı yazılımların müdahalesini önleme açısından son derece önemlidir (Alnıak, 1997).

29.06.2004 tarihli "Savunma Sanayii Güvenliği Kanunu" ile Savunma sanayiini geliştirmek için yapılan sözleşmelerde yer verilen ve doğrudan temin, müşterek proje programlarına katılım, teşvik veya yatırım yolu ile temin edilecek veya savunma sanayiini, teknolojisini ve teçhizatını sahasında araştırma, geliştirme; imalatını ve montajını yapacak gerçek ve tüzel kişilerle bu konularda çalışacak şahıslara ait her türlü yerlerin güvenliğinin, malzemelerin, hizmetlerin, bilgi, proje ve gizlilik dereceli belgelerin korunması amaçlanmıştır (Resmi Gazete, 03.07.2004, 25511).

Ayrıca savunma sanayiinde hem yazılımların hem de kullanıcıların milli olması gerekmektedir. Savunma sistemleri özel olup, gizli, güvenilir ve dışa bağımlılığı az olmalıdır. Bu nedenle savunma sistemlerinin tedarikleri Türkiye'de tasarım teknolojisinin gelişmesini desteklemelidir. Bunun için de savunma sistem tedarikleri, ilke olarak millî

şirketlerden yapılmalı, ABD ve Avrupa'da olduğu gibi "millî ana yüklenicilik" uygulamasına gidilmelidir. Aksi halde 1974 yılında başlatılan 2. savunma sanayii geliştirme girişimi ve son yıllarda da hızla devam eden girişimlerin başarıya ulaşmasına imkân yoktur.

Konusunda uzmanlaşmış ekipler yetiştirilmeli ve bunların gelişimine katkı sağlanmalıdır. Savunma sanayiine yabancı yatırımcıların ortak olması büyük riskler arasındadır. Kullanılan bilginin çalınması ve başka ülkelere verilmesi söz konusu olabilmektedir. Savunma sanayi teknolojileri özeldir, gizlidir, emin ve dışa bağımlılığı mümkün olduğunca az olmalıdır. Riskleri azaltmak için milli yatırımcıya ve milli kaynaklara yönelmek gerekir. AR-GE faaliyetleri yürütecek, siyasi ve teknolojik olarak desteklenecek bu firmalar ülkenin dışa bağımlılığını azaltacak aynı zamanda ülke ekonomisine katkıda bulunacaktır. “Savunma sanayiinde her türlü savunma teknolojileri gizli ve kritik olduğundan sahibi de genellikle devletlerdir” (Özlü, 2006).

2.4.2. Savunma Sanayiinde Pazarlama

Savunma Sanayii ile ilgili olarak planlanan stratejik amaçlar doğrultusunda hedeflenen pazarlara en uygun pazarlama yöntemlerinin kullanılması bu pazarlarda rekabetçi olarak ayakta kalabilmek için önemlidir (Suci, 2015).

Ülkelerin üretmiş oldukları savunma sanayii ürünlerinin en önemli müşterisi silahlı kuvvetleridir. Bunun sebebi ise silahlı kuvvetlerin ülkenin her durum ve koşulda savunmasını üstlenmiş olmasından kaynaklanmaktadır. Bu yüzden milli kaynakların en verimli bir şekilde bu alanda kullanılması, içeride üretim yapılması, elde bulunan sistemlerin korunması ve geliştirilmesi gibi bu sektörde kullanılan politik önlemlerdir. Savunma sanayiinde pazarlama diğer sektörlerde olduğu gibi şatafatlı olmaz, ürün gizlidir ve varlığından dahi söz edilmez, hiç kimse tarafından bilinmemesi gerekir. Bu yüzden ülkeler savunma sanayii ürünlerini pazarlarken iki ülkenin dostluğunun ve diplomasisinin çok sağlam temellere dayanması, teknolojik yarış, uluslararası ilişkiler gibi birçok etmene dikkat etmektedir.

Silahlı kuvvetlerin askeri ihtiyaçları çok değişiklik göstermektedir. Bazen bir üründen yüzbinlerce üretilirken bazen de yılarca çalışmanın sonucu olarak kısıtlı sayıda üretilmektedir. Yıllarca emek harcanılmış bir ürünü, geliştirilmiş teknolojiyi bir anda başka ülkelere vermek özellikle yüksek teknolojili ürünleri hiçbir kural koymadan

vermek elbette doğru değildir. Bu yüzden çeşitli kısıtlamalar ve bazen de bu silahların satışına engeller getirilir. "Ülkemizde savunma sanayii pazarı ise, milli boyutta uzmanlaşmış, örgütlenmiş, uluslararası boyutta ise çok gelişmiş teknolojik dünya ilişkileri içinde yer alan bir pazar oluşturmuştur" (Özlü, 2006).

2.4.3. Savunma Sanayiinde AR-GE ve Teknoloji

Savunma sektörü, genel olarak bilimi, teknolojiyi, çoklu disiplinleri, ileri işletme tekniklerini, yetişmiş insan kaynaklarını, büyük yatırım bütçelerini, geniş çaplı araştırma geliştirme (AR-GE) çalışmalarını, yoğun tasarım/imalat/kullanım/lojistik ve destek faaliyetlerini kapsamaktadır (Yılmaz, 2015).

Savunma sanayiinin ilk kurulduğu günden bugüne stratejisi, silahlı kuvvetlerinin ülkenin güvenliğini sağlamak ve istikrarını korumak için ihtiyaçlarının karşılanması olmuştur. Yüksek teknolojiye sahip araç ve silahlarının ülkemizde üretilmesi, AR-GE tabanını oluşturacak üretim tesisleri kurulması ve milli savunma sanayii tesislerinin desteklenmesi öncelikli olmalıdır. Savunma sanayiinde AR-GE büyük önem arz etmektedir. Bu faaliyetin yeterince gelişmemesi dışa bağımlılığı artıracaktır. Teknolojide üst seviyeye çıkmış ülkelerin başarısı, yaptıkları AR-GE faaliyetlerinden kaynaklanmaktadır. Dışa bağımlılık ne kadar az olursa ülkenin savunma sistemlerindeki tasarımları o derecede başarılı olur. Tasarım teknolojisini, ülkeler yaptıkları çalışmaları geliştirerek kazanır. Zamanla ürettikleri ürünlerde uzmanlaşırlar. Dolayısıyla yabancı bir şirket tarafından tasarlanmış bir ürün her türlü riski taşıyacağından, ulusal savunma sanayiine tedariklerin AR-GE'ye dayalı olması gerekir. AR-GE'ye dayalı olması demek AR-GE planlamasının da çok iyi yapılması ve sektörde ona göre adım atılması demektir. Bir endüstriyel ürünün ortaya çıkması için öncelikle dört aşamada yapılacak çalışmalara önem verilmelidir. Bu dört aşama, "bilimsel bilginin edinilmesi, üretilmesi ve ürün tasarımı için bu bilginin kullanılması, üretim tekniklerinin belirlenerek tasarlanan ürünün üretiminin yapılmasıdır" (Özlü, 2006). Bu üretimin yapılabilmesi için ise daha önce belirtildiği gibi tasarıma önem vermekle, kimsenin yapmadığı tasarımları yapmakla mümkün olacaktır. Ayrıca üretilen ürünler zamanla teknolojik eskimeye tabi olacağından sürekli gelişen ve kendini yenileyen bir savunma sanayiinin olması gerekmektedir.

Sonuç olarak, savunma sanayii için teknolojik ürün üretmenin ve geliştirmenin yolu; AR-GE ’ye dayandırılması, iyi bir planlamadan geçmesi (öğrenme, üretme ve tasarlama), üretim tekniklerinin geliştirilmesi yoluyla olacaktır.

Tablo-2.1: Türkiye’de Hükümetin Savunma AR-GE’sine Yaptığı Harcamalar

	Savunma AR-GE Harcamaları Toplam*	**Toplam * AR-GE Harcamaları**	**Savunma AR-GE’sinin Toplam AR-GE içindeki payı (%)**
2008	196,4	997,6	19
2009	242,6	1169,3	20
2010	222,8	1.154,6	19
2011	253,3	1.266,7	20
2012	211,7	1.347,6	15
2013	265,5	1.363,4	19
2014	265,1	1.390,6	19

Kaynak: OECD. statistics. * Milyon $.

Bir ülkenin sanayisinin gelişmesinde en önemli rol AR-GE ’ye yapmış olduğu harcamalar tarafından belirlenmektedir. Tablo 2.1’de 2008-2014 yılları arasında Türkiye’de hükümetin savunma AR-GE ’sine yaptığı harcamalar ve savunma sanayi için AR-GE harcamalarının toplam AR-GE harcamaları içindeki payı görülmektedir. Bu dönemde hükümetin toplam AR-GE harcamaları içinde savunma AR-GE ’sine ayırdığı pay %20 civarındadır.

2.4.4. Savunma Sanayiinin Özelliklerinin Değerlendirilmesi

Savunma Sanayisinde Gizlilik; Silah sistemlerinin hammadde ve mühendislik çalışmalarının gizliliğinin korunması milli savunma sanayiinin temelini oluşturmakla beraber savunma sanayisinin en önemli özelliğidir. Sistemlerin özelliklerinin gizli olması gerekir çünkü yabancı kişi veya kurumlarca bu sistemin bilinmemesi sistemin güvenilirliğini artırmaktadır. Zaten önemli olanda üretilen savunma sanayii ürünlerinin kuvvetli ve zayıf yönlerini üreten tarafından bilinmesidir. Savunma sanayiinde hem

yazılımların hem de kullanıcıların milli olması gerekmektedir. Savunma sistemleri özeldir, gizlidir, güvenilir ve dışa bağımlılığı az olmalıdır. Bu nedenle savunma sistemlerinin tedarikleri Türkiye'de tasarım teknolojisinin gelişmesini desteklemelidir. Bunun için de savunma sistem tedarikleri, ilke olarak millî şirketlerden yapılmalıdır.

Savunma Sanayisinde pazarlama; planlanan stratejik amaçlar doğrultusunda hedeflenen pazarlara en uygun pazarlama yöntemlerinin kullanılması bu pazarlarda rekabetçi olarak ayakta kalabilmek için önemlidir.

Savunma sektöründe AR-GE ve teknoloji; yüksek teknolojiye sahip araç ve silahlarının ülkemizde üretilmesi, AR-GE tabanını oluşturacak üretim tesisleri kurulması ve milli savunma sanayii tesislerinin desteklenmesi öncelik olmalıdır. Savunma sanayiinde AR-GE büyük önem arz etmektedir. Bu faaliyetin yeterince gelişmemesi dışa bağımlılığı arttıracaktır. Teknolojide üst seviyeye çıkmış ülkelerin başarısı yaptıkları AR-GE faaliyetlerinden kaynaklanmaktadır. Dışa bağımlılık ne kadar az olursa ülkenin savunma sistemlerindeki tasarımları o derecede başarılı olur.

Tablo-2.2: Türkiye'de Firmaların AR-GE Harcaması (2016)

	Firma	**AR-GE Harcaması (milyon)**	**Toplam Hasılat içinde AR-GE payı (%)**	**AR-GE Personeli**
1	ASELSAN Co.	411,47	33.00	2658
2	TUSAŞ TAI	238,69	28.30	1584
3	ROKETSAN	131.69	32.00	772
4	HAVELSAN	40.07	28.00	834
5	FNSS Savunma	24.28	16.00	240
6	TUSAŞ TEI	19.36	6.00	332
7	MKEK	15.49	4,1	160
8	BMC Otomotiv	9.47	3,52	181
9	Alp Havacılık	3.79	4,65	95

Kaynak: Acan (2016)

AR-GE harcamalarına en fazla pay ayıran savunma sanayi firmaları Tablo 2.2'de görülmektedir. Türkiye'de AR-GE 'ye en fazla pay ayıran 250 şirket Acan tarafından

(2016) ortaya konulmuştur. Türk savunma sanayi şirketlerinin toplam AR-GE harcamasına baktığımızda en yüksek AR-GE harcaması yapan firma 412 milyon dolar ile ASELSAN ve toplam cirosundan AR-GE 'ye ayırdığı pay %33'dür. Bu pay oldukça yüksektir. ASELSAN hem savunma firmaları hem de tüm firmalar arasında birinci sıradadır. AR-GE harcamalarında TAI ikinci sırada yer almaktadır.

2.5. Stratejinin Tanımı ve Savunma Stratejisi

• Stratejinin Tanımı

Strateji kelimesi "kaynakların etkin kullanımı yoluyla düşmanların yok edilmesi planı" anlamına gelen Yunanca "stratego" kavramından gelmektedir (Burnes, 1996). Bunun yanında generallik sanatı anlamında olan "strategos" ya da Latince'de yol, çizgi anlamına gelen "stratum" gibi sözcüklerden türediği de ifade edilmektedir (Aktan, 1998; Dinçer, 1994; Eren, 2005). Ancak tüm bu açıklamalara rağmen stratejinin esas anlatıldığı eser Sun-Tzu' nun Savaş Sanatı (M. Ö. 500) olarak kabul edilmektedir. Çin'de yazılmış bir askeri strateji kitabıdır. Çin'de eski dönemlerden beri kullanılan savaş teknikleri üzerine Sun Tzu'nun yaptığı sohbetlerin bir araya getirildiği bir eserdir. Kitap 13 bölümden oluşur ve her bölüm savaşla ilgili bir konuyu ele alır. Devlet yönetimi ile Taoculuğu kaynaştıran ve genel olarak askeri strateji ve savaş taktikleri temel alan bu yapıt bir yandan askeri stratejinin başyapıtı olarak kabul edilirken, bir yandan da Doğu'da ve Batı'da askeri konular dışında, iş ve hukuk dünyasında da etkili bir kaynak olarak kabul edilmiştir.

Strateji, bir milletin silahlı kuvvetlerinin, kuvvet tehdidi ile milli politika hedeflerini garanti altına alacak şekilde kullanma sanat ve bilimi" olarak tanımlanabilir (Erendil, 1998).

Strateji, bugün olduğumuz yerle gelecekte olmak istediğimiz yer arasında, somut ve kalıcı bir biçimde bağlantı kurmamızı sağlayan ya da bu amaçlara ulaşmak için kullanılan yöntemdir. Bu yöntem, alınan kararların ne kadar önemli olduğu, büyük miktarda bütçeye ihtiyaç duyduğu ve sürekli olarak ileriye doğru gitmeyi hedeflemektedir. Strateji, ülkelerin veya firmaların ürünlerini ve çalışmalarını inceleyerek, hedeflenen gayelere ulaşmak için belirlenmiş, belirlenen sonuca odaklı, uzun veya kısa süreli kararlar topluluğu olarak da tanımlayabiliriz (Akıncı 2007).

Tarih boyunca ülkeler askeri güç ve yeteneklerini barış zamanlarında da çok çeşitli dış politika hedeflerine yönelik araçlar olarak kullanmışlardır. Askeri gücün politik işlevlerini, savunma, caydırma, zorlama (mecbur bırakma) veya güç gösterisi ana başlıkları altında incelemek mümkündür. Savunma işlevi askeri gücün bir saldırıyı geri püskürtmek ve saldırıdan doğacak kaybı asgaride tutacak biçimde düzenlenmesini kapsar. Caydırma söz konusu olduğunda, askeri güç rakibin arzu edilmeyen belli bir davranıştan kaçınmasını sağlamak amacıyla tertiplenir. Zorlamada, askeri güç bu kez rakip gücü arzu edilen belli bir davranışa yöneltmek amacıyla kullanılır. Son olarak güç gösterisi ise askeri gücün yukarıda sayılan üç işlevin dışında ve belli bir siyasete yönelik olmak yerine, sadece bir ulusun diğerleri gözündeki itibarını artırmak amacıyla kullanımını kapsar. Askeri tatbikatlar ve resmigeçitler askeri yeteneklerin bu şekilde sergilendiği örneklerdir (Güvenç, 2004). Bunlardan sadece savunma işlevi, askeri yeteneklerin topyekûn devreye sokulabileceği bir duruma işaret eder. Diğer üç durumda, askeri yetenekler ya çok sınırlı düzeyde kullanılır ya da bu yeteneklerin potansiyel etkileri bile benzeri bir doğrultu izlemiştir. Buna karşın dışa dönük algılamalarda batıya yönelik, batı ekonomileriyle bütünleşmeye öncelik tanıyan, batılı güvenlik kurumlarında etkin roller üstlenmeyi amaçlayan, ekonomisi ve ordusu güçlü Türkiye imgeleminin öne çıktığı dikkat çekmektedir.

Ordunun güvenlik, iş çevrelerinin ise ekonomi öncelikli dış politika anlayışı dış politika sürecinin değişen kavramsal çerçevesini çizen iki anlayış olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu anlayışlar bazı alanlarda koşut eğilimler ve benzer önerilerle yakınsak eksenlerde yol almakta, bazı durumlarda ise karşıt pozisyonlara yönelebilmektedir (Güvenç, 2004).

Bir ülkenin askeri strateji tercihi ile o ülkenin askeri gücü dış politika aracı olarak kullanma eğilimi arasındaki ilişkiyi dikkate almak gerekir. Askeri strateji genel olarak taarruza (ofansif) ve savunmaya (defansif) yönelik biçiminde sınıflandırılmaktaysa da, Reiter'in önerdiği üçlü sınıflama askeri güç siyaset ilişkisini incelemek bakımından daha uygun bir seçenektir (Reiter, 1999). Bu sınıflamaya göre ülkelerin askeri strateji tercihlerini manevra, yıpratma veya cezalandırma olarak üç başlık altında incelemek mümkündür. Manevra stratejisi, hıza ve hareket kabiliyetine dayanır. İkinci Dünya Savaşındaki Alman "Yıldırım Harbi" (blitzkrieg) ve soğuk savaşın son dönemlerinde ABD'nin yürürlüğe koyduğu "Kara-Hava Muharebesi" (air-land battle) bu tür stratejilere örnektir. Manevra stratejileri ağırlıklı olarak taarruz unsurunun öne çıktığı strateji türleridir. Yıpratma ise ateş gücüne dayalı olup son tahlilde rakip güçleri yok etmeyi

hedefler. Her iki strateji türü de hem savunma hem de taarruz amacıyla kullanılabilir. Cezalandırma stratejisinin amacı ise rakibin direncini kırmaktır. Sivil veya endüstriyel hedeflere yönelik hava bombardımanı ve gerilla savaşı yıpratma stratejilerinin iki temel türüdür (Reiter, 1999).

Askeri güç ve siyaset ilişkisinde dikkate alınması gereken iki veri daha vardır. Bunlar askeri yetenekler ve inandırıcılıktır. Askeri yetenek kavramı, askeri gücün siyasi hedefle uyumlu nitelik taşıması bakımından önem taşımaktadır. Her askeri yetenek her siyasi hedef ile uyumlu değildir. Örneğin, deniz gücünü esas alan gambot diplomasisinin denize çıkışı olmayan bir ülke üzerinde pek bir etkisi olması beklenemez. Sadece uygun askeri yeteneklere sahip olmak da her zaman istenen siyasi hedeflere ulaşmaya yeterli değildir. Yeteneklerin mevcut olması, bir ülkenin gerekli fiziksel potansiyele sahip olduğunu gösterir. Ancak bu fiziksel potansiyelin siyasi hedefler doğrultusunda kullanılabilmesi, o ülkenin inandırıcılığı ile yakından ilintilidir. İnandırıcılığı ölçüye vurmak iyice zor olmakla beraber, bir ülkenin geçmişte benzer durumlardaki dış politika davranışı bu konuda önemli ipuçları sağlama olasılığı vardır (Güvenç, 2004).

20 Haziran 1998 tarihinde Bakanlar Kurulu Kararı olarak yayınlanan "Türk Savunma Sanayii Politikası ve Stratejisi Esasları" şu şekilde özetlenmiştir (Resmî Gazete, 03.07.2004, 25511).

Ülke güvenliğinin sağlanması için Silahlı Kuvvetlerin ihtiyaçlarının güvenli ve istikrarlı biçimde karşılanması, bu amaçla yüksek teknolojiye sahip harp silah ve vasıtalarının yurtiçinde üretilmesi, bunun için gerekli teknoloji tabanının oluşturularak üretim tesislerinin kurulması ve kurulmuş bulunan ulusal savunma sanayii tesislerinin teşvik ve desteklenmesi oluşturmaktadır.

- Silahlı Kuvvetlerimizin ihtiyaç duyduğu savunma sanayii ürünleri üç ana grupta ele alınır. 1) Milli olması zorunlu sistemler / teknolojiler 2) Kritik sistemler / teknolojiler 3) Diğer sistemler / teknolojiler
- Ülkemiz savunma sanayiinin geleceğe hazırlanması maksadıyla savunma araştırma ve teknolojisi çalışmalarına gerekli yön Millî Savunma Bakanlığınca verilir.
- Yabancı teknolojilerden yararlanma durumunda bu teknolojinin yerli savunma sanayii tarafından özümsenmesi asıl gayedir.

- Türkiye'nin üye olduğu Batı Avrupa Birliği, NATO ve benzeri uluslararası kuruluşlar kapsamında yürütülen savunma araştırma ve teknoloji geliştirme faaliyetleri yakından takip edilerek ihtiyaç duyulanlara dâhil olunur.
- Milli olması zorunlu ve kritik ihtiyaçların karşılanmasına yönelik yurtiçi üretim; uluslararası yükümlülüklerimiz de göz önüne alınarak yatırım ve ihracat teşvikleri ile desteklenir.
- Projeler çerçevesinde küçük ve orta büyüklükteki işletmelere iş aktarılması temin edilir, teknoloji ve üretimin ülke çapında yaygınlaştırılması sağlanır (Resmî Gazete, 03.07.2004, 25511).

2.6. Gelişmiş Ülkelerde Savunma Politikaları ve Stratejileri Örnekleri

Gelişmiş ülkeler, savunma sanayiine yön vermeden kendilerine hedef belirler ve bu hedeflere uygun stratejiler hazırlarlar. Bununla ilgili birkaç örnek verecek olursak (US National Defense, 2018):

❖ Amerika Birleşik Devletleri Savunma hedefleri

- "Anavatanı saldırılara karşı korumak,
- Global ve anahtar bölgelerde ortak askeri kuvvetin avantajları,
- Hayati çıkarlarımıza karşı düşmanlarımızın saldırılarını önlemek,
- Amerikan etki ve çıkarlarını ilerletmek için Amerikan birimlerinin etkinleştirmek,
- Hint Okyanusu, Avrupa, Ortadoğu, Batı Yarım Küresi ve diğer bölgelerde lehimize güç dengesi elde edip devam ettirmek,
- Müttefiklerimizi askeri saldırılardan korumak, onları baskılara karşı kuvvetlendirmek ve ortak savunma sorumluluklarını adil bir şekilde paylaşmak,
- Devlet düşmanlarımızı ve diğer aktörleri yayılmacı veya kitle imha silahlarını elde etmelerini ikna, engelleme ve ürkütme yoluyla önlemek,
- Amerikan toprağı, halkı, dostları ve ortaklarına karşı teröristleri ve onların faaliyetlerini önlemek,
- Ortak alanların açık ve serbest olmasını sağlamak,

- Sürekli ekonomik, etkin ve hızlı bir şekilde görev ifası için Savunma Departmanında kararlılık, iş kültürü ve işletme sistemlerini sağlamak,
- Savunma Departmanı operasyonlarını ve güvenliğin devamını destekleyen, 21. Yüzyılda benzersiz bir milli güvenlik inovasyon tabanı kurmak,

▪ Amerikan'ın Stratejik Yaklaşımı;

Uzun soluklu stratejik rekabet çok sayıda milli güç birimlerinin son derece düzgün entegrasyonunu gerektir ki bunların bazıları: diplomasi, enformasyon, iktisat, istihbarat, kanun uygulayıcıları, askeriye... İlaveten sosyal medya, asimetrik ve süblime operasyonlar gibi yeni konular da göz önünde bulundurulmalıdır. Bütün ülkelere kıyasla Amerika rekabet alanlarını genişletebilir. Bu da rakiplerimizin kuvvetli olmadığı alanlarda ve bizde bulunan avantajlarımızı ve girişimciliğimizi kullanarak olur. Daha yok edici güç, güçlü müttefiklik ve ortaklıklar, Amerikan teknik inovasyonları, verimli performans kültürü vb. kesin ve devamlı Amerikan askeri avantajları üretecektir.

Düşmanlarımızın bize karşı saldırı ve tecavüzlerini önlemek Amerikan gücü ve canlı müttefik ve ortaklarımızı anlamalarıyla olur. Burada prensip: Stratejik olarak öngörülebilir ol; Operasyon olarak belirsiz ol. Sürekli yenilenen güvenlik çerçevesinde biz düşmanlarımızdan önde düşünmeli, manevra yapmalı, ortak edinmeli, inovasyon ve reformda karşıt güçlere, terör ve diğer oluşumlara göre hep önde olmalıyız" (US National Defense, 2018)

Amerika'da savunma sanayiinde %1'lik yabancı yatırımcı payının riskli olacağı ve Devletin mevcut yasalarını uygulayarak böyle bir durumun oluşmasına meydan verilmemesi gerektiği savunulmuştur (Ziylan, 1997).

İhaleyi yabancı bir şirket kazansa dahi, değerlendirme sonucu ilgili kuvvet sekreterine sunulur. Bu makam ulusal güvenlik çıkarları yönünden (bakım bağımlılığı gibi) yabancı şirket teklifini ret edebilir. Yabancı ülkeden alma kararı verilirse, bir miktar yerli üretim yapılması veya off-set talep edilir (Şahbaz, 2007).

Ulusal güvenlikle ile ilgili sistemler üzerinde çalışan bir Amerikan firmasının hisselerinin yabancılara satılması "Exon Florio" diye bilinen Ticaret Kanunu'nun 5021. maddesine göre yasaktır. Bununla birlikte Savunma Üretim Kanunu'nun (Defense Production Act) 835. maddesi "Ulusal Güvenlikle ilgili bir sözleşme altında iş yapan ABD firmalarını, yabancıların satın almasını" yasalarca engellenmiştir. Nitekim satılığa çıkan Amerikan *LTV* firmasının Fransız *THOMSON CSF* firması tarafından satın alınması ABD hükümeti tarafından engellenmiştir. Yine aynı yasaya göre Savunma

Bakanlığı ile 10 milyon ABD doları üzerinde ihale kazanan bir ABD firması yabancı bir alt yüklenici firmaya 500 bin ABD doları üzerinde bir iş yaptıracaksa bunu Savunma Bakanlığına bildirmek zorundadır. Yani işin yirmi de birinin dahi ABD dışında yapılması durumunda bile Savunma Bakanlığı sözleşmeyi imzalamayabilir (Ziylan, 1997).

❖ İngiltere'nin Savunma Sanayii Stratejileri

Birleşik Krallık Milli Güvenlik, Strateji ve Stratejik Korunma ve Savunma Gözden Geçirme Yayınında aşağıdaki noktalar dikkat çekmektedir (UK Strategy, 2015):

- "Vizyon, misyon, değerler ve yaklaşım
- Güçlü ve Global olarak etkin UK
- Milli Savunma durumu
- UK'da ve deniz aşırı bölgelerdeki topraklarımızın ve halkımızın korunması
- Silahlı Kuvvetler
  - Nükleer Caydırıcılık
  - Aşırıcılar ve terörle mücadele
  - Siber
  - Organize Suçlar
  - Krize cevap ve krize dayanıklılık

- Dünya üzerinde etkinliğimizin korunması ve ilgili projeleri
  - Global etki
  - Müttefikler, ortaklar, küresel mücadele
  - Milletlerarası düzenle ilgili kuralları kuvvetlendirmek
  - Denizaşırı harp ve sürtüşmeleri halletmek ve istikrarı sağlamak
- Zenginliğimizin arttırılması
  - Ekonomik güven ve fırsatlar
  - Inovasyon
  - Savunma ve güvenlik endüstrileri ve yetenekler
  - Uygulanma ve reform
  - Milli Güvenlik Risk belirlenmesi

• Ulusal Risk Değerlendirme:

Riskler olasılık ve etki bakımından üç aşamada değerlendirilmiştir. Önümüzdeki 5 yılda Birinci Aşama Riskleri: Terörizm, Milletlerarası Savaş, Siber, Halk sağlığı (salgın hastalıklar vb.), Devasa Tabii Tehlikeler (haşin iklim şartları, sel…), Denizaşırı kararsızlık,

İkinci aşama, daha uzun vadede:

Müttefiklerimize ve bize askeri ve ekonomik gücümüze tehdit, baskı ve saldırılar, temel kuruluşlarımızın bozulması ve görevini yapamaması, UK veya müttefiklerine kimyasal, biyolojik veya nükleer saldırılar, İstenmeyen devlet veya başka aktörlerce nükleer, kimyasal ve biyolojik silahların elde edilip yayılması, Ciddi ve organize suçlar (insan kaçakçılığı gibi), Finansal kriz, Geniş anlamda yabancı saldırıları (UK hükümeti veya ekonomik çıkarlara saldırı).

Üçüncü Aşama:

Denizaşırı UK bölge veya üslerine saldırı, yakıt temini (kesinti veya fiyat dengesizliği), kazara ve kasti radyoaktif veya kimyasal salımı, Milletlerarası tedarik hatlarının güvensizliği (besin, mineral…), halk ayaklanması, iklim veya diğer tabii afetler, çevre felaketleri (hayvan hastalığı salgınları, ağır hava kirliliği)

Bu risklere karşı hareket planı anlatılmıştır: Risk analizleri, mali portre, insan gücü, ekipman, caydırıcılık, yerinde veya önceden önleyici müdahale Birleşik Krallık halkının emniyeti ve dünyada süreğen bir güç olarak kalabilmesi için gerekli önlemler ve atılması gereken adımlar geniş bir şekilde açıklanmıştır" (UK Strategy, 2015).

İngiltere'de savunma sanayiinde ihale yöntemi vardır. Fakat bu yöntem İngiliz firmalarının kazanma olasılıklarını artırıcı bir şekilde uygulanmaktadır. Savunma ihalelerinin %90'ı İngiliz şirketleriyle sözleşme yapmaktadır.

İngiltere Savunma Bakanlığının hedef ve görevi şu şekildedir:

"Savunma bakanlığının hedefi Birleşik Krallığın bağımsızlığını, egemenliğini ve sınırlarını korumak ve terörle mücadelede sivil otoriteyi güçlendirmek. İngiltere'nin demokratik kurumlarının bağımsızlığının koruması ve arttırılması da dâhil olmak üzere, geniş güvenlik çıkarlarının yükseltilmesine katkıda bulunmak. Barışı teşvik etmek ve Birleşik Krallığın uluslararası saygınlığını ve etkisini yükseltmek amacıyla uygulanacak stratejiyi tanımlamak. Savunmaya ayrılan kaynakların en verimli şekilde kullanılmasını sağlayarak savunma yeteneğinin en üst seviyeye çıkarılmasını sağlamaktır" (Köseoğlu, 2010).

İngiltere, dünyadaki en açık savunma pazarlarından birisine sahip olduğunu iddia etmektedir. Diğer ülkelerle olan rekabetin yarattığı baskı, yeniliğin ve etkinliğin yararlarını ülkeye taşırken, menşeine bakılmaksızın silahlı kuvvetler için en iyi donanımın elde edilmesine olanak tanıdığı iddia edilmektedir (Şahbaz, 2007). Ama uygulamaya bakıldığı zaman, Savunma Bakanlığınca düzenlenen doğrudan alım ihalelerinin % 90'ının İngiliz firmalarınca kazanıldığı gözlenmektedir (Ekinci, 1999).

❖ Fransa'nın Savunma Stratejileri

Fransa askeri stratejisi Koruma, Caydırma ve Müdahale etme esaslı olarak 29 Nisan 2013'te Beyaz Kitap'ta verilmiştir (Turan, 2013):

- "Siber ve her türlü tehdit ve saldırılara karşı Fransızları korunmak,
- İkna edici nükleer caydırıcılık,
- Fransa ve milletlerarası toplumun yararına müdahale etme kabiliyeti,
- Ülke güvenliği için ekonomik gereksinimler,

Dünyanın pek çok ülke ve yerlerine Fransa'nın askeri müdahaleleri olmuş/olmaktadır, bunların gerektiğinde anında yapılması Fransa için önemlidir. Fransa'ya karşı tehditler

- Terör,
- Siber saldırı yetenekleri,
- Organize suçlar,
- Konvansiyonel ve kitle imha silahlarının Fransa'nın istemediği gurup ve ülkelere yayılması,
- Bulaşıcı hastalıklardır.

Bu strateji belgesinde insan-sermaye-mal-bilgi dolaşımı ve bunların analizi; saldırılara karşı korunma ve karşı saldırılar için AB'yle birlikte hareket etmenin daha etkili olacağına işaret edilmiştir. Böylece eylemlerine zahmetsizce meşruiyet kazandırmanın kolay olacağına inanılmaktadır.

Stratejik öncelikler ise aşağıda sıralanmıştır:

- Fransa ve vatandaşlarını korunmak, yaşam ve faaliyetlerinin devamlılığını sağlamak,

- AB, NATO ve diğer ortaklarla birlikte gerekli ilgi alan ve yerlerde güvenlik ve diğer faaliyetlerde bulunmak,
- Bu bölgelerde istikrarı sağlamak,
- Yakın doğu ve Körfez bölgelerinin istikrarlı hale gelmesi ve bu istikrarın kontrolü,
- Dünya barışı.

AB ile güvenlik ve ortak savunma açısından ekonomik, siyasi, ticari, diplomatik ve askeri faaliyetlerin önemine değinilmiştir.

Stratejinin yerine getirilmesi için koruma, caydırma ve müdahale araçları için öngörme ve önleme yeteneği gerekmektedir. Bu konuda:

- Operasyonel askeri kapasite,
- Yurtdışı krizlerin idaresinde çok taraflı olarak yer alma,
- Yurtiçi krizlerde
  - Risklerin analizi
  - Yurt ve yakın coğrafyanın korunması
  - Tehditlerle mücadele (terörizm, siber, silah, insan ve uyuşturucu ticareti, krizler),
- Stratejik bağımsızlık için savunma ve güvenlik sanayiinin geliştirilmesi" (Turan, 2013).

Fransa'da hâkimiyet devlet sektöründedir. Açık ihale yapılması söz konusu bile değildir.

Fransa'da ordunun her türlü ihtiyacı Savunma Bakanlığına bağlı Fransız Silahlanma Tedarik Ajansı (Delegation General Pour L'Armenent - DGA) tarafından tedarik edilmektedir. Savunma sanayinin büyük çoğunluğu devlete aittir. Fransız savunma şirketlerinin neredeyse beşte dördü devlet kontrolü altındadır. Ana sistem tedarikinde, rekabet olmaksızın seçilen bir kuruluş ile doğrudan sözleşme yapılır**.** Açık ihale söz konusu değildir. Dünyanın en büyük savunma ihracatçılarından olan Fransa'da, temel askeri sistemlerin tedarikinde görülen rekabet yerli şirketlerle sınırlıdır. İç tedarike her zaman öncelik verilmekte olup yerli üreticiler ihalelerde belirlenen bir takım şartlarla yabancı üreticilere karşı daha avantajlı konuma getirilmektedir (Şahbaz, 2007).

Fransa savunma politikasının hedefleri (Humily, 1999).

Savunma politikasının ilk hedefi, kendi çıkarlarını gerekirse tek başına ve herhangi bir kaynaktan gelebilecek herhangi bir tehlikeye karşı savunabilmektir. Fransa'nın diğer ülkelerin olduğu gibi, uluslararası sorumluluklarına ve dünyadaki pozisyonuna uygun,

tarihi, politik, stratejik, askeri faktörler ile ekonomik, bilimsel, kültürel faktörlerin birleşmesinden doğan çıkarları vardır. Bu çıkarların güvenliği uygun bir savunma yapısı ve sanayisi olmaksızın garanti edilemez.

Avrupa'da huzur ve istikrarı sağlayarak Fransa'nın dünyadaki pozisyonunu devam ettirme kabiliyetinin yanı sıra, Avrupa'nın yapılanması ve gelecekte Avrupa'daki ilerlemeleri etkileme yeteneği ile yakından ilişkili olacaktır. Stratejik ve ekonomik nedenler için bu gereklidir (Humily, 1999).

Avrupa'yı politik, tarihi ve kültürel boyutları ile yeniden inşa etmek, yenilenen Kuzey Atlantik İttifakı içinde AB tarafından tanımlanan konulara uygun Avrupa savunma kimliğini oluşturma zorunluluğunu da ortaya çıkarmaktadır (Köseoğlu, 2010).

Fransa, güvenliği için şartları değerlendirme ve yöntemleri saptama özgürlüğüne sahip olmasına rağmen, Kuzey Atlantik İttifakının, BM ile Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Organizasyonu'nun (AGİT) görevleri de dâhil olmak üzere Avrupalılar ve Amerikalılar arasında kurulması gerekli bir bağlantı olduğunun farkına varmıştır. Fransa'ya göre bu bağlantı ile Kuzey Atlantik İttifakı, yenilenen yetenekleri sayesinde (Amerika ve Avrupa arasında daha iyi paylaşılan sorumluluklar gibi) huzur sağlayıcı ve kriz çözücü görevler icra edilebilir (Köseoğlu, 2010).

- Almanya'nın Savunma Stratejileri

1955 yılında Federal Savunma Bakanlığının askeri kanadı yani Silahlı Kuvvetler (The Bundeswehr) kurulmuştur. Almanya NATO'ya 1955 yılında katıldığında kısıtlı ve gelişmemiş bir savunma sanayisine sahipti. Sonra teknolojik olarak gelişmesine paralel olarak kademeli, sağlam bir savunma sanayi geliştirmiştir.

Bir hükümet politikası olarak Almanya'da savunma sanayi büyük ölçüde hisselerinin çoğunluğu devlet elinde olmasına rağmen özel sektör tarafından icra edilmektedir. Devletin savunma sanayine yönelik üretim yapan büyük fabrikaları bulunmamaktadır. Özel sektör savunma alanında %85 oranında araştırma ve geliştirme ile tedarik ve bakım işlerini üstlenmiş durumdadır (Köseoğlu, 2010).

Almanya'da ana savunma sistem ihalelerinin sadece %15'lik kısmı açık ihale ile geri kalan kısmı ise çağrılan tek veya birkaç milli firma ile sözleşme yapılarak gerçekleştirilir. Almanya Silahlı Kuvvetlerin ihtiyacı olan her türlü silah sistemi, araç, gereç ve malzeme, Savunma Bakanlığına bağlı sivil bir kuruş olan BWB (Bundesamt für Wehrtechnik und Beschaffung) tarafından tedarik edilmektedir. İhaleler rekabet

olmaksızın veya sınırlı rekabet ortamında yapılmakta ve sözleşmeler genellikle Milli Ana Yüklenici olarak seçilen şirketlerle imzalanmaktadır. Ana sistemler uluslararası şirketler birliği veya milli şirketler tarafından geliştirilmekte ve imal edilmektedir. Ana sistemler dışında kalan araç, gereç, malzeme, giyim, kuşam, sağlık maddeleri ve gıda yine tek elden ve bu teşkilata bağlı ayrı bir birim tarafından satın alınarak silahlı kuvvetlere teslim edilmektedir. Almanya'da yabancı firmaların savunma ihalelerine katılmaları mümkün gözükse de şimdiye kadar gerçekleştirilen tüm savunma ihalelerin % 75'i Alman firmaları tarafından gerçekleştirilmiştir (Şahbaz, 2007).

Almanya savunma sanayiinin varlığını sürdürmesi için uluslararası iş birliğine ve silahlanma sürecinde küreselleşmenin devam etmesine ihtiyaç duyar. Almanya Devleti temel hedef olarak çekirdek ulusal savunma sanayi kapasitesini korumak ve geliştirmek, Fransa ile yakın politik ve ekonomik iş birliği içinde olmak, Avrupa'da geniş çaplı silahlanma sanayi tabanını oluşturmak ve Atlantik ötesi savunma sanayi gelişiminde işbirliği içinde olmak konularını belirlemiştir (Köseoğlu, 2010).

Alman Endüstrileri Federasyonu 2004'te, savunma sanayi ve önemli stratejik güvenlik konularında bir durum tespiti yapan "Silahlı Kuvvetler ve Sanayi–2010" raporunu yayımlamıştır. Avrupa içinde Alman savunma sanayi çıkarlarını içeren ulusal sanayi politikasını ortaya koymaktır. Avrupa Savunma Dairesinin oluşturacağı ortak savunma pazarının Almanya için de birçok fırsat yaratacağı açıktır. Bu fırsatlar riskleri de içermekte, bu risklerden mümkün oldukça kaçınmak için sanayi ile hükümet arasında ortak bir yaklaşım ve koordinasyon olması gerekliliği söz konusu dokümanda belirtilmektedir (Köseoğlu, 2010).

Almanya teknolojik liderliğine rağmen önemli alanlarda bu liderliği kaybetme tehlikesiyle karşı karşıyadır. Ortaya çıkan tehlike yeni bir endüstri politikası ortaya koyma gerekliliğinin en önemli nedeni olarak değerlendirilmektedir (Köseoğlu, 2010).

Avrupa'daki ülkelere baktığımızda savunma sanayilerini ulusal egemenliklerinin (national sovereignty) bir şartı olarak görmektedirler. Teknolojinin ulusal olarak kendilerince geliştirilmesini ve ulusal bir savunma sanayii tabanı oluşturulmasını istemektedirler. Savunma sistemlerinin gizliliği nedeniyle ihalelere yabancı şirketlerin girmesini istememektedirler. Bunun içinde teknik şartnamelere konulan özel maddelerle yabancı şirketlerin ihaleleri kazanma şansı ortadan kaldırılmaktadır. Avrupa ülkeleri savunma sanayilerinin ekonomilerine yaptığı katkıyı ve yarattığı istihdam imkânlarından asla vazgeçmeyeceklerdir. Önemli olduklarını düşündükleri savunma sanayii sistem

projeleri için (uçak, tank, elektronik vb.) alt sektörlerin her biri seçilmiş birer ulusal ana müteahhit (national prime contractor) ile anlaşma imzalanmaktadır.

İster Amerika olsun isterse tüm AB ülkeleri, menfaatleri ve çıkarları doğrultusunda karar alarak ticaretlerini ona göre uygularlar. Beraber ticaret yapalım derler ama kendi yasalarıyla bunu engellerler.

Ülkemizde savunma sanayii gelişmekte olmasına karşın, diğer ülkelere kıyasla gereğinden fazla liberaldir. Yabancı şirketler işin kolayını bulmuştur. Ya kendilerine ikametgâh gösteriyor veya Türkiye'de kendilerine uygun bir ortak bulup savunma sistem ihalelerine katılmaları mümkün kılıyorlar. Savunma sanayiinde istenen amaca ulaşabilmek için, teknolojik alt yapı düzeyini yükseltmek ve özgün olan teknoloji üretimini desteklemek gerekmektedir. Türk Savunma Sanayii Politikası ve Stratejisi Esaslarında belirtilen ilkeleri aynen uygulamaktır. Unutulmamalıdır ki bir ülkenin savunma gücü; ülkelerin teknolojik düzeyi ile o ülkenin ulusal silahlı kuvvetleri ve bu kuvveti destekleyen güçlü bir savunma sanayiinin varlığına bağlıdır.

❖ Rusya'nın Savunma Stratejileri

Rus Askeri stratejisinde önemli noktalar şunlardır: (Thomas, 2015).

- "Hibrit düşünce,
- Yeni nesil savaşlar,
- Tahmin: Düşman güçlerin savaş gücü, şekiller, metotlar ve eğilimler
- Rusya'nın Dolaylı Asimetrik Şablonu
- Bölgeler arası caydırıcılık: Dolaylı asimetrik vektör
- Rakibe karşı refleks ve sivil halk
- Gelecek Savaşlarında ise şu konular öne çıkmaktadır:
- Yeni teknolojiler ve donanımlar,
- Uzay ve stratejik roket güçleri,
- Dijital üstünlük,

Jeopolitik ile ilgili ise ülkenin yararına faaliyetlerde yanıltmalar bunlardan biridir. Siber harp ise hayati önemdedir. Kaybedilen toprakları geri almak ve son olarak Arktik politikalar önemli yer tutmaktadır" (Thomas, 2015).

Rusya'nın savunma sanayii politikasının üç önemli amacı vardır. Bunlar; etkin ve rekabetçi bir savunma sanayii yapısı oluşturmak, üretim altyapısının yenilenmesi için sermaye yatırımlarını arttırmak ve gelişmiş silah sistemlerinin üretim ve gelişim kapasitesinin devamlılığını sağlamak amacıyla sürekli olarak yeni kontratlar imzalamaktır. Bu amaçlar doğrultusunda Rusya, silah üretiminde devletin giderek artan desteğiyle savunma ihracatında önemli bir artış sağlamıştır (Şahbaz, 2007).

Rusya'nın elinde bulunan savunma sanayii ürünlerinin ortak özellikleri;

- Eski teknolojiye sahip olmaları,
- Bozulmuş olan ekonomik durum yüzünden bir kısım bilim adamı ve araştırmacılarını diğer ülkelere kaptırmış olması,
- Eski pazarlarının bir bölümünü kaybetmiş olmalarıdır.

Rusya'nın hacim olarak büyük savunma sanayiinde, yeniden yapılanma konusunda uygulama planlarının olmaması savunma sanayiindeki daralmaları devam ettirmektedir (Gümüşdaş, 2010).

Ancak son günlerde Patriot sistemlerinin Türkiye'den esirgenmesi karşısında S400'lerin alınması; F35'lerde engellemeler sonucu Rus savaş uçaklarının satın alınması ise Rusya'nın ABD'ye karşı bazı alanlarda üstünlük kurmaya başladığın göstergeleridir.

❖ Çin'in Savunma Sanayii Stratejileri

Askeri stratejisini yenileyen Çin 'Beyaz Kitap'la okyanusa açılıyor (Chalabov, 2105):

Çin her an ön görülmesi zor şekilde değişen milletlerarası sürtüşmeler, şartlar ve dengeler karşısında Risk Analizi-Savunma ve Savaş Stratejilerini yenileyerek bunları Beyaz Kitap'ta özetlemiştir. Daha önce "karanın denize göre üstünlüğü" ilkesine, önemine binaen okyanusları da dâhil etmiştir. Uzay, Siber dünya, Nükleer güç ve Okyanuslar hayati alanlar olarak belirlenmiştir. Güney Çin Denizi'nin problemli olması burada önemli etkendir. Nükleer gücün caydırıcı ve önceden daha aktif karşı-saldırı amaçlı orta ve uzun menzilli görev kabiliyetlerini arttırılması üzerinde durulmuştur. Silahlı Kuvvetlerinin de yurtiçi güvenlik ve yurtdışı çıkarlar açısından yeni teknolojilere ihtiyaç duyduğu ve diğer ülkelerden önce hareket yeteneğinin gerektiği belirtilmiştir. Bütün bunlar için ise olmazsa-olmaz olarak siber alt yapının diğer ülke ve güçlere ihtiyaç duyulmaksızın geliştirilmesi gerektiği vurgulanmıştır.

2004–2008 yılları arasında Çin tüm dünyada gerçekleşen konvansiyonel silah ithalatının %11'ini gerçekleştirerek ilk sırada yer almıştır. İthalatının yaklaşık olarak %92'sini Rusya'dan karşılamaktadır. Ayrıca 2007 verilerine göre Çin 2000, 2002 ve 2006 yıllarında dünyada en fazla savunma ithalatı yapan ülke olarak görünüyor. Çin'in gittikçe gelişen yerli savunma sanayii kabiliyetlerinin askeri satışları arttıracağı ve böylece ülkenin ihracat yapan diğer ülkelerle ciddi rekabet yaşayacağı belirtiliyor (Gümüşdaş, 2010).

Çin'in sahip olduğu son teknoloji füzyon jeneratörü de eklenirse ABD'nin ciddi anlamda rakiplere sahip olduğu değerlendirilmektedir (Uzun, 2007).

3. CUMHURİYET TÜRKİYESİ'NİN SAVUNMA SANAYİİ POLİTİKALARI

Çalışmanın bu bölümünde önceki kısımlarda anlatılan savunma, sanayii ve strateji kavramları ve gelişmiş ülkelerdeki savunma stratejilerinin izinde Cumhuriyet Türkiye'sinin savunma sanayii politikalarına değinilecektir.

3.1. Türkiye'nin Savunma Sanayii Strateji ve Politikası

Türk savunma sanayii politikası ve stratejisinin amacı;

"-Silahlı Kuvvetlerin ihtiyaç duyduğu silah, araç gereç ve mühimmatın Türk savunma sanayinde üretilmesine ilişkin hedefleri,

-Bu hedeflere ulaşılabilmesi için Türk savunma sanayinin geliştirilmesinde orta ve uzun vadeli planlamalara yönelik esasları,

-Dış pazara açılmaya ilişkin genel prensipleri belirlemektir" (Resmi Gazete, 1998, 23378).

"Bu amaçlar doğrultusunda Türkiye'nin savunma sanayi politikası;

- Yerli sektör yanında yabancı sektöre de açık,
- Dinamik bir yapıya kavuşmuş,
- İhracat potansiyeline ve uluslararası rekabet olanaklarına sahip,
- Yeni teknolojilere kolaylıkla adapte olabilen ve teknoloji üretebilen,
- Teknolojik gelişmeler karşısında kendini yenileme kabiliyeti bulunan,
- Türkiye ile dost veya müttefik ülkeler arasına dengeli bir savunma sanayii iş birliğini mümkün kılan ve değişen politik durumlardan asgari düzeyde etkilenen,
- Mevcut imkanları azami ölçüde kullanan, entegre olmuş ve tekrar yatırımlardan arınmış,
- Sivil amaçlarla da üretim yapabilen, alternatif uğraşı alanlarına sahip,
- Türkiye'nin güvenlik politikaları beyanında taraf olduğu ihracat denetimlerine ilişkin çok taraflı rejimlerle ilgili vecibe ve öncelikleri destekleyen bir savunma sanayi alt yapısının oluşturulmasını ön görmektedir" (Resmi Gazete, 1998, 23378).

Amaçlar doğrultusunda politik hedefler oluşturularak savunma sanayii için çok önemli adımlar atılmıştır. Atılan bu adımlarla, Savunma sanayiinde yüksek teknolojiye ulaşmanın en önemli yollarından bir tanesinin yüksek teknolojilere sahip olan ülkelerle ortaklıklar kurmak ve bu ortaklıklar yolu ile teknoloji transferi yapmaktır (Özlü, 2006).

Strateji için bir milletin silahlı kuvvetlerinin (Kara-Hava-Deniz), savaş tehdidi ile ulusal politika hedeflerini güvence altına alacak şekilde kullanma bilimi ve sanatı olarak tanımlanabilir (Erendil, 1998).

Türk Savunma Sanayii Politikaları dönemler halinde incelenecektir. Bu dönemleri 1923-1952 Arası Dönem, 1952-1974 Arası dönem, 1974-1998 Arası Dönem ve 1998-2018 Arası Dönem olarak incelenecektir.

3.1.1. İki Dünya Savaşı Arası Dönem (1923-1952)

1923-1952 yılları arası dönem incelenecektir. Bu dönemde Türkiye'nin temel önceliği yeni devletin ve rejimin pekişmesiydi. 29 Ekim 1923'ü izleyen ilk birkaç yıl içinde yeni hükümet dikkatini ülke içine yoğunlaştırarak reformları yerleştirmek derdindeydi. 20. Yüzyılın ilk çeyreğinde Osmanlı İmparatorluğu coğrafyasında art arda yaşanan savaşlar, Türkiye Cumhuriyetini harap olmuş bir ekonomik yapı ve sonu gelmez seferberliklerden bitap düşmüş bir insan kaynağı ile yola çıkmak zorunda bırakmıştı. Dış politika da sınır ötesi maceralardan kaçınmak en önemli ilke olarak benimsenmiştir. Buna koşut olarak savunma politikasında öncelik ülke içinde güvenliği sağlamaya verilmiştir. Ayrıca ülkeye komşu bölgelerde varlığını sürdüren büyük güçlerle yaşanan sorunlar, 1930'lara kadar batılı ülkelerle ilişkilere korku ve güvensizliğin egemen olmasına yol açmıştır.

Ülkenin Askeri yetenekleri ağırlıklı olarak insan gücüne dayanıyordu. Çağdaş silah ve donanım yokluğundan kaynaklanan savunma zafiyeti çok sayıda askeri silahaltında tutarak giderilmeye çalışılmıştır. Büyük yatırım ve masraf gerektiren deniz ve hava birliklerine yeterli kaynak ayrılmamıştır. Cumhuriyetin ilk yıllarında askeri güç kullanılmasını ya da kullanmaya hazırlıklı olmasını gerektiren sorunlar ülkenin önce doğusunda baş göstermiştir. Misak-ı Milli sınırları içerisinde kalan Musul'un aidiyeti sorunu nedeniyle Britanya ile ciddi bir kriz yaşandı. Bu kriz sırasında askeri seçeneğinde dikkate alınmış olması muhtemeldir. Bölgede güçlü bir askeri varlığı bulunan Britanya ile sınırlı dahi olsa bir silahlı çatışma yeni Cumhuriyet rejimi için çok riskli görülmüştür.

Musul krizini takiben Güneydoğu Anadolu'da patlak veren Şeyh Sait isyanı, Türkiye'nin neredeyse tüm askeri gayretinin bu konuda odaklanmasına neden olmuştur. Bölgedeki arazi koşulları kara gücünün etkinliğine ciddi kısıtlamalar getirmiştir. Bu kısıtlamaları aşmak amacıyla hava gücünden yoğun bir şekilde yararlanılmıştır. Kısa bir süre önce İngilizlerde sınırın diğer yanındaki benzer arazi koşullarında aşiret ayaklanmalarını bastırmak için uçakları aynı amaçla kullanmıştır. Hükümet erişimi zor olan bölgedeki ayaklanmaları denetim altına almak için hava gücünün ne kadar önemli olduğunu bu zamanda öğrenmiştir. Deneyimden sonra Türkiye Cumhuriyeti ilk yıllarından itibaren hava gücüne büyük önem vermiştir.

Ayrıca silahlı kuvvetler batı Anadolu kıyılarını ve silahsızlandırılmış statüdeki boğazları hedef olabilecek olası bir İtalyan çıkartmasını engellemek üzere konuşlandırmıştır. Bu dönemde Türk savunması yıpratma stratejilerine dayanıyordu. Savunmanın temelde ülke sınırları içinde yapılması öngörülmüştür. Olası bir saldırının, ülke coğrafyasının sağladığı stratejik derinlik yardımıyla eritilmesi amaçlanmıştır. Türkiye'nin insan kuvvetine dayalı askeri yetenekleri zaten başka bir strateji içinde başarılı olamazdı. Askeri stratejimiz aynı zamanda Türkiye'nin mevcut dış politikasıyla da uyumlu hale gelmiştir.

Sınır ötesi girişim olanağı sağlayan ve o dönemde dış politikada kullanılabilecek en uygun askeri güç olan deniz kuvvetlerinin de ülkenin mütevazı olanakları çerçevesinde geliştirilmesi için çalışmalar yapılmıştır. Deniz silahları alımında hem kaynak sıkıntısı çekiliyor hem de uygun koşullarda silah sağlayacak ülke kolay kolay bulunamıyordu. Özellikle bu dönemdeki silahsızlanma çabalarının deniz silahları üzerinde yoğunlaşması, Türkiye'nin bu alandaki çabalarını daha da kısıtlamıştır. Yine de deniz silahları edinmede büyük güçler arasındaki rekabetten yararlanılmaya çalışılmıştır. Örneğin İtalya'nın Türkiye'ye bakışında kısa süreli değişim söz konusu olmuştur. Bu çabaların bir uzantısı olarak İtalya uygun kredi kolaylıkları ile Türk deniz kuvvetleri için dört muhrip, iki denizaltı ve üç hücumbot inşa etmiştir. Roma bu sayede Akdeniz'de rekabet içinde olduğu Fransa'ya karşı Türkiye'nin hem siyasi hem de askeri desteğini elde etmeyi ummuştur (Barlas, Güvenç, 2002).

Türkiye açısından deniz kuvvetlerinin önemi ilk aşamada Yunanistan ile yaşanan sorunlarda hissedilmiştir. Bu sorunlar Ankara'yı donanmayı modernize etmeye ve yeni gemiler sipariş etmeye yöneltmiştir. Sonuçta kısa süreli bir Türk-Yunan silahlanma yarışı başlamıştır. Bu dönemde Türk deniz kuvvetlerine katılan yeni savaş gemileriyle Ege'de güç dengesinin Türkiye lehine döndüğü genellikle paylaşılan bir yargıdır. Türk

donanması, Balkan ülkeleri içinde en güçlü deniz kuvvetleri olmayı başarmıştır. Bazı yorumcular bu yeni güç yapılandırmasının Atina'ya Ankara ile ilişkilerini düzeltme dışında bir seçeneği bırakmadığını düşünmektedir. Aynı yıl imzalanan bir anlaşma uyarınca Türkiye ve Yunanistan ilişkilerini normalleştirmekle kalmamış, ayrıca yapılan bir protokolle arasındaki deniz silahları yarışına son vermiştir.

İki ülke arsındaki yakınlaşma Türkiye ve Yunanistan'ın bölgelerinde statüko yanlısı politikalar gütmesinden kaynaklanmıştır. İki ülke 1930'ların ilk yarısında revizyonizme karşı işbirliğinde ortak çıkarları olduğunu görmüşlerdir. Revizyonizm ilk aşamada bölgesel nitelikte bir sorun olarak hissedilmiştir. Balkanlarda barış ve istikrara yönelik en ciddi tehdit Bulgaristan'dan kaynaklanmaktaydı. Bu tehdide karşı Türk ve Yunan hükümetleri bölgesel iş birliği girişimlerine öncülük etmiştir. İki ülkenin ortak girişimleri 1934 yılında Balkan Paktı'nın kuruluşu ile sonuçlanmıştır. Türkiye'nin askeri yeteneklerini dış politika aracı olarak kullanıldığı ilk kayda değer örnek bu süreçte yaşanmıştır. Ankara, Bulgaristan'ın yaptığı Balkan Paktı çalışmalarını engellemek için 1933 yılında (gambot) diplomasisine başvurmak zorunda kalmıştır. Başbakan İnönü ve dışişleri Bakanı Aras'ın Bulgaristan'ın Varna şehrinde yaptıkları görüşmelerin çıkmaza girmesi üzerine Türkiye'den Varna'ya bir zırhlı ve iki muhrip yollanarak şakamızın olmadığı gösterilmiş ve Bulgaristan'ın yaptığı tutum etkilenmeye çalışılmıştır.

1934 yılından sonra hız kazanan İtalyan yayılmacılığının etkisiyle, Türkiye daha kapsamlı ittifak arayışlarına girmiştir. Aynı dönemde özellikle deniz gücünün Ege ve Akdeniz'de Türkiye tarafından güç gösterisi amacıyla sıklıkla kullanıldığı anlaşılmaktadır. Aynı kapsamda Türk donanması Cumhuriyet döneminin ilk yabancı liman ziyaretini Kasım 1936'da Malta'ya yapmıştır. Ziyaretin Britanya'nın Akdeniz'deki en büyük deniz üssü Malta'ya yapılmış olması ve Türk donanmasının neredeyse tamamının bu ziyarete katılması, bu olayın siyasi boyutuna işaret etmektedir. Ankara bu geziye Türk-İngiliz yakınlaşması açısından büyük anlam kazandırmıştır.

Bu dönemin Türkiye'nin dış politikası ve savunma stratejileri açısından tartışmasız en kritik gelişmesi Türk boğazlarının silahsızlandırılmış statüsüne son veren Montrö Antlaşmasının imzalanmasıdır. Boğazların askerden arındırılması Türk savunmasında ciddi bir zafiyete yol açıyordu. Bu bölgenin yeniden silahlandırılması, Türkiye'nin güvenliği açısından özellikle Ege'de İtalya'dan algılanan tehdide karşı büyük önem taşımaktadır. Türk diplomasisi, hem dönemin uluslararası konjonktürünü hem de Türkiye'nin Britanya ve Fransa gibi statükocu büyük güçlerle iyileşen ilişkileri iyi

değerlendirerek bu savunma zafiyetini gideren yeni uluslararası bir düzenlemeyi gerçekleştirmiştir.

İtalyan tehdidine karşı, İngiltere ile yakınlaşma girişimlerinin, donanmanın Malta gezisi ve Montrö antlaşmasını izleyen bir başka boyutu Lyon konferansı sırasında ortaya çıkmıştır. İspanyol iç savaşı sırasında Akdeniz'de bazı ticaret gemileri kimliği belirsiz denizaltıların saldırılarına uğramıştır. Bu tür faaliyetlere karşı uluslararası işbirliği arayışları, Türkiye'yi Britanya ve Fransa'ya daha da yakınlaştırmıştır. İngiltere, Akdeniz'de bulunan İngiliz donanması ile birlikte devriye görevi için ülkemizden bir muhriple destek olmasını talep etmiştir.

İngiltere'nin yaptığı hamle Türkiye'yi dış politikada askeri yeteneklerini kullanma açısından önemli bir karar noktasına taşımıştır. Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk bu talebe olumlu cevap vermeyi düşündüğünü belirtmiştir. Ona göre İngiltere ve Fransa ile ittifakla sonuçlanacak böyle bir işbirliği, Akdeniz'de bir ya da iki muhrip kaybetme riskine rağmen alınabilirdi. Fakat bu görüşü Başbakan İsmet İnönü ve Genelkurmay Başkanı Fevzi Çakmak desteklememiştir (Metel, 1966).

Lyon Konferansında ülkemizin izleyeceği genel siyaset Cumhurbaşkanımız ve Başbakanımız arasında fikir ayrılığına neden olmuş ve bu durum Cumhurbaşkanımızla Başbakanımızın yollarının ayrılmasına sebep olmuştur. Türkiye'nin Lyon'da kararlaştırılan önlemlere katkısı Türk karasularında devriye görevi ile sınırlı kalmıştır. Karar vericiler düzeyinden bakıldığında Lyon, sınır ötesi askeri girişimler konusunda görüş farklılıklarının öne çıktığı bir örnektir. Ülkenin iç siyasi dengeleri Atatürk gibi güçlü bir önderi bile dış politikada askeri güçten yararlanma konusunda sınırlamıştır.

1930'ların ikinci yarısında gerginleşmeye başlayan uluslararası ortam Ankara'nın hem silahlanma çabalarına hem de büyük güçlerle ittifak arayışlarına ivme kazandırmıştır. 1937 yılında gerçekleştirilen Büyük Trakya Manevraları bu anlamda bir başka önemli dönüm noktasıdır. Bu manevralara Cumhuriyet tarihinde ilk kez yabancı askeri gözlemciler davet edilmiştir. O güne kadar askeri konularda gizliliğe çok dikkat eden ve ketum davranan Türk yöneticileri, bu kadar büyük çaplı askeri manevra ile bir anlamda güç gösterisi yapmak istemişlerdir. Manevranın ana senaryosu, bir Akdeniz ülkesi ile bir Balkan ülkesinin Türkiye'ye karşı saldırıya geçmesi varsayımını temel alıyordu. Bu senaryo Türkiye açısından öncelikli tehditlerin kaynağı hakkında kuvvetli ipuçları sağlıyordu. Manevra sayesinde, Türk Silahlı Kuvvetleri, Sovyetler Birliği'nden satın alınan tank ve zırhlı araçlar gibi yeni askeri yetenekleri de görücüye çıkarmış oldu (Güvenç, 2004).

Yukarıda incelenen dönemde, Türk dış politikasında askeri yeteneklere dayanılarak örneklere bakılarak birkaç sonuç çıkarılabilir. Uluslararası Politikada kolektif güvenlik anlayışının ilk kez denendiği bu dönemde, Türkiye uzunca bir süre bu anlayışın kurumsal temelini oluşturan Milletler Cemiyeti'nin dışında kalmıştır. Bu nedenle Türkiye güvenlik ihtiyacını kendi olanaklarıyla tek başına karşılamaya çalışmıştır. Bu durum dış politikada ve askeri gücün araç olarak kullanılmasında görece karar verme özgürlüğü sağlamıştır. Ancak ülkenin yetersiz mali kaynakları ve belli başlı silah sağlayıcıları ile yaşanan siyasi sorunlar istenen ölçüde bir askeri gücün yaratılması ve sürdürülmesine engel olmuştur. Ayrıca birinci ve ikinci dünya savaşı arası dönemde silahsızlanma gayretleri göz önüne alındığında ülkemizin başlangıçtaki silahlanma teşebbüsleri Türk dış ilişkilerinin yeni uluslararası sisteme karşı keskin bir karşıtlık ilkesine oturduğu görünümü vermiştir. 1932'de Milletler Cemiyetine katılımı Türkiye'nin konum ve tutumunu büyük ölçüde belirginleşmiştir. Ancak 1930'ların ortalarında kolektif güvenlik sistemi tamamen çökmüş ve silahsızlanma girişimleri başarısızlığa uğramıştır. Bu arada Lyon konferansı sırasında, Akdeniz'de deniz ticaretinin güvenliği için Türkiye'den deniz gücü katkısı talep edilmiştir. Bu çokuluslu askeri girişimlere Türkiye'den katkı beklentilerinin ilk örneğidir. Ancak bu talebe olumlu yanıt verilmemiştir.

Bunun birkaç nedeni vardır. Birincisi, Türk devletinin askeri stratejisinin ve askeri gücünün büyük ölçüde ülke içi güvenlik gereksinimlerine göre şekillendirilmiş olmasıdır. Ülke sınırları ötesinde tek taraflı ya da çokuluslu askeri girişimlere pek sıcak bakılmamıştır. İttihat ve Terakki dönemindeki sınır ötesi maceraların doğurduğu ağır sonuçlar, Türk siyasi ve askeri karar vericileri ihtiyatlı olmaya itmiştir. Ayrıca ekonomik kaynakların yetersizliğinin bir sonucu da ülke savunmasında insan unsuruna dayalı kara kuvvetlerine ağırlık verilmesidir. Bu yapılanma ister istemez, dış politikaya askeri güç desteğini sınırlamıştır (Deringil, 1994).

Karar vericiler düzeyinden bakıldığında ise hem dış politikaya hem de askeri stratejiye yöneticilerin ihtiyatlı tutumunun damgasını vurduğu görülecektir. Mustafa Kemal Atatürk, döneminde tartışmasız liderdir. Karar verme süreçlerinde en büyük ağırlığa sahiptir. Hatta dış politika konusunda hem İnönü hem de Mareşal Çakmak'a göre daha atak ve risk almaya yatkın olduğu da ileri sürülebilir. Ancak Atatürk'ün tartışılmaz lider nitelikleri dahi belli konularda dönemin askeri ve sivil yöneticilerinin dış politikadaki çekingen tutumlarını aşma da yeterli olmamıştır.

Bu dönem sonunda Türk dış politikası ve askeri stratejisi bakımından her üç analiz düzeyinde de yeni parametreler oluşmuştur. Karar verici düzeyinde bakıldığında en

çarpıcı değişiklik Atatürk'ün ölümü ile ülke yönetiminin İsmet İnönü'nün yönetimine geçmesidir. İç siyaset bağlamında da İkinci dünya savaşı sonrasında önemli bir dönüşümle çok partili siyasal yaşama geçiş kararı alınmıştır. Sistem düzeyinde ise, ikinci dünya savaşı süresince Türk karar vericilerin en az savaşın gidişatı kadar savaş sonrası olası yeni güç yapılandırmalarının ülke güvenliğine etkilerine de kafa yordukları bilinmektedir. Aslında savaş döneminde izlenen politikaların ve savaşın dışında kalma gayretinin, daha çok bu ikinci kaygıyı yansıttığını söylemek de çok yanlış olmaz. Sonuç olarak, Türkiye'nin askeri gücü ve dış politikası, savaş sonrası yeni oluşacak güç dengeleri göz önüne alınarak tasarlanmaya çalışılmıştır (Deringil, 1994).

1923 ve 1945 yılları arasında, Devletçilik ilkesinin etkilerinin hissedildiği bu dönemin özelliği, özgün çözümler ortaya koyabilecek milli bir savunma sanayii altyapısının tesisine yönelik çalışmalar yürütülmesi ve yatırımların ağırlıklı olarak devlet tarafından gerçekleştirilmesidir (Özgen, 2016).

Devletin bir politikası olarak, kurtuluş savaşında kazanılan zaferin tek taraflı olmaması için ekonomik zaferlerle ülke ekonomisinin kalkındırılması gerektiğini benimsenmiştir (Ziylan, 2001).

Devletimiz ülkemizin sanayileşmesinde öncülük etti. Yatırımcılar tarafından yapılamayacak büyük sanayi kuruluşları Devlet tarafından finanse edilerek inşa ettirildi. Şeker fabrikaları, tekstil işletmeleri gibi yeni işletmeler açıldı (Ziylan, 2001).

Cumhuriyetten önce Türk savunma sanayii, Dünyadaki birçok ülkenin teknolojik gelişmelerinin gerisinde kalmış ve I. Dünya Savaşı sırasında etkinliğini büyük ölçüde kaybetmiştir. Bu sebeplerden dolayı Cumhuriyet'in ilk yıllarında savunma sanayii alanında ciddi bir altyapı devralınmamış, faaliyetler ise Millî Mücadele sırasında kurulan birkaç üretim tesisi ile sınırlı kalmıştır.

Cumhuriyetin ilanından sonra savunma sanayisi, kalkınma ve sanayileşme hareketinin önemli bir parçası olarak kabul edilmiştir. Bu kapsamda ilk planlı dönemde savunma sanayisinin devlet eliyle geliştirilmesi hedeflenmiştir. İktisadi ve teknolojik olarak öne çıkan tüm zorluklara rağmen, Cumhuriyet'in ilk yıllarında milli savunma sanayi bakımından temel oluşturacak bazı yatırımlar yapılmış, 1921 yılında Askeri Fabrikalar Genel Müdürlüğü'nün kurulmasıyla birlikte havacılık, mühimmat ve silah sektörlerinde önemli girişimlerde bulunulmuştur. 1924 yılında Ankara'da kurulan hafif silah ve top tamir bakım atölyeleriyle fişek fabrikaları, gemilerin tamir ve bakımı amacıyla Gölcük Tersanesi kurulmuştur. Türkiye'nin en büyük ve ilk özel sektör savunma

sanayi fabrikası 1925 yılında Şakir ZÜMRE tarafından İstanbul Haliç'te ve tamamı yerli sermayeden olmak üzere temelleri atılmıştır. Türk havacılık sektöründe savunma sanayii faaliyetleri ise 1926 yılında Tayyare ve Motor Türk A.Ş. (Tam TAŞ)'nin kurulmasıyla başlamıştır. İstanbul'da Nuri KİLLİGİL tesislerinde (Tabanca, Havan ve Mühimmat Üretim Tesisleri) 1930 yılında yine dönemin savunma sanayii alanında ilk özel firmaları arasına girmiştir. 1940 yılına gelindiğinde ise Nuri DEMİRAĞ uçak fabrikasından 24 adet NUD-36 eğitim uçağı imal edilmiş olup, 1944 yılında gelindiğinde ise altı kişilik NUD-38 yolcu uçağı üretilmiştir (Kalyon, 2008; Şakir, 1947; Deliorman, 1957).

Türk Hava Kurumu tarafından 1941 yılında Ankara'da kurulan uçak fabrikası ise havacılık sanayisinde ilk büyük girişim olarak kabul edilmiştir. 1944 yılında üretime başlayan fabrikada çok sayıda nakliye uçağı, eğitim uçağı ve planör üretimi gerçekleştirilmiştir. 1945 yılında da yine Ankara'da ilk uçak motoru fabrikası kurulmuştur.

Cumhuriyet sonra ülkemizde ulusal bir savunma sanayisinin kurulmasına hedefine yönelik gerçekleştirilen yatırımlara rağmen, İkinci Dünya Savaşı ve sonrasında İngiltere ve Amerika tarafından sağlanan hibe ve yardımlar ile Türkiye'nin NATO girişiyle artış gösteren askeri yardımlar, henüz kuruluş aşamasında bulunan ve tam anlamıyla istenen seviyede bulunmayan savunma sanayiinin gelişmesini durdurmuştur. 1941–1944 döneminde ödünç verme ve kiralama (Lend and Lease) Kanunu çerçevesinde Amerika tarafından ülkemize 95 milyon dolarlık savaş malzemesi verilmiş, ayrıca bunun dışında 1945 yılında Türkiye ve Amerika arasında yapılan Askeri Yardım Antlaşması ile İkinci Dünya Savaşı sırasında sağlanacak askeri yardım bir anlaşma ile taahhüt altına alınmıştır. Savaş sonrası dönemde ise Truman Doktrini ve Marshall Planı çerçevesinde Amerika tarafından sağlanan yardımlar ile bir yandan Türk ordusunu modern silahlarla donatarak Türkiye'nin savunma gücünü arttırılması diğer yandan ise askeri harcamaların ekonomi üzerinde yarattığı olumsuz etkinin azaltılması amaçlanmıştır. Sonuç olarak sağlanan yardımlar, Sovyet tehdidi karşısında silahlı kuvvetlerin caydırıcı gücünün artırılmasına önemli ölçüde katkı sağlamıştır. Ancak Amerika'dan gönderilen malzemelere bir bedel ödenmemesine rağmen bu malzemelerin bakımı için her yıl bütçeden ayrılan 400 milyon TL'lik kaynak, savunma harcamalarının ekonomi üzerinde yarattığı olumsuz etkiyi artırmıştır.

3.1.1.1. Siyasi ve Ekonomik Durum Değerlendirilmesi (1923-1952)

1923-1939 arası yıllarda Türk iç politikasında, Mustafa Kemal ve silah arkadaşlarının yani tek parti rejiminin (CHP) tam egemenliği söz konusudur (Oran, 2016). Bu dönemin iç politikasını, çeşitli alanlarda yapılan ve yapılması planlanan reformların hızlı ve etkin bir şekilde uygulamaya geçirilmesine yönelik çalışmalar oluşturmaktadır. İç politikanın ana hedefi, reformlarla kurulan düzenin devamlılığını sağlamaktır. Bu hedefe yönelik benimsenen devletçilik ilkesi, devletin siyasette daha etkin bir konuma yükselmesine sebep olmuştur (Oran, 2016).

Türk iç politikası 1939-1952 arası yıllarda, 2. Dünya Savaşı sürecinden ve sonuçlarından korunmaya yönelik olarak, uluslararası ortamın etkisinde şekillenmiştir. 1945 yılında biten 2. Dünya Savaşı sonrasında, Türkiye'nin yaşamış olduğu "yalnızlık psikolojisi" onu uluslararası dengede kendine bir yer bulma çabasına itmiştir. Bu durum, uluslararası konjonktürün değişimine paralel politikalar yürütülmesini zorunlu kılmıştır. Bu bağlamda iç politikada liberalleşme sürecine gidilmiştir. Liberalleşme sürecinde yaşanan ilk gelişme, 1946 yılında Demokrat Parti (DP)'nin kurulmasıdır. Akabinde parti kurma esasları ve CHP'nin tüzüğü düzenlenmiştir. Müteakiben 1950 yılında DP iktidara gelmiş ve Türkiye'de ilk defa iktidar el değiştirmiştir. DP'nin iktidara gelmesiyle birlikte iç politikada en çok tartışılan mesele NATO'ya üyelik süreci oluştur (Oran, 2016).

1923-1939 arası yıllarda Türk dış politikasında tartışılan öncelikli konular, Lozan Konferansı'nda nihai karara bağlanamamış ve Türkiye'nin ulusal çıkarlarını zedeleyen mesele olmuştur. Bu meseleler, Fransa ile başta kapitülasyonlar olmak üzere diğer anlaşmazlıklar, Yunanistan ile mübadele ve İngiltere ile Musul sorunudur. Diğer taraftan dönemin sonlarına doğru İtalya ve Almanya hükümetlerinin yayılmacı politikalar izlemesi, Türk dış politikasında tartışılan bir diğer konu olmuştur (Uzgel, 2016).

1939-1952 arası yıllarda ise Türk dış politikasının gündemini, 2. Dünya Savaşı ve savaş sonrası oluşan yenidünya düzenine uyum çalışmaları oluşturmaktadır. İlk olarak belirtmek gerekir ki, savaş boyunca Türk dış politikasının temel stratejisi savaş dışı kalmayı başarmaktır (Oran, 2016).

Türkiye savaş süresince radikal ve Batı yönlü bir dış politika geliştirmiştir. Savaşın bitmesinin ardından, dünya düzeni Batı Bloğu (ABD) ve Doğu Bloğu (SSCB) olmak üzere iki eksende şekillenmiştir. Soğuk Savaş olarak adlandırılan bu düzende Türkiye, ABD'nin egemen olduğu Batı Bloğu içerisinde yer almıştır. Bununla birlikte Türkiye, 1948'de Filistin Uzlaştırma Komisyonu'na olumlu oy vererek Orta Doğu'ya sırtını

dönmüş, 1949'da Asya Devletleri'nin kongresine katılmamış, 1950'de ise Kıbrıs'ta İngiltere'yi desteklemiştir. Yine 1950 yılında yaşanan Kore Savağında Türkiye, ABD ve müttefiklerinin yanında yer alarak, bölgeye asker göndermiştir. Türkiye'nin bu tutumu, Batı ile yakınlaşma arayışı içinde olduğunun ve bağımsızlığını kısıtlayacak bir dış politika yürüttüğünün göstergesidir (Oran, 2016).

1923-1930 yılları arası ekonomi politikası, 1923 İzmir İktisat Kongresi'nde belirlenmiştir. Kongre'de sanayici, işçi, çiftçi ve tüccar gruplarının talep ve önerileri doğrultusunda iktisat politikalarının ilkeleri ortaya koyulmuştur. Akabinde ekonomik alanda liberal politikalar uygulanmaya başlanmıştır. Ülkeye yabancı sermaye girişine müsaade edilmiş ve devlet eliyle özel girişimciler desteklenmiştir. 1930-1939 arası yıllarda ise devletin, önceki yıllara nazaran ekonomide daha etkin bir Şekilde rol aldığı görülmektedir. Bunun sebebi, 1929 yaşanan dünya ekonomik krizidir. Kriz, Türkiye'de korumacı ve müdahaleci iktisadi politikaların uygulanmasını zorunlu kılmıştır. Bu sebeple, 1923-1930 arası yıllarda uygulanan liberal politikalardan vazgeçilerek, Devlet eliyle sanayileşme programı başlatılmıştır. Bu programla birlikte ülke ekonomisi yabancı sermaye girişine kapatılmıştır. Böylelikle ekonomideki yabancı sermaye oranının, en asgari düzeye indirilmesi hedeflenmiştir. Türkiye bu dönemi, dış ticaret açığı vermeden ve dış politikada göreli özerkliğini kazanmış bir ülke olarak tamamlamıştır (Oran, 2016).

1939-1952 arası yıllarda Türkiye'nin ekonomik yapısı, 2. Dünya Savağına katılmadığı halde savaşın olumsuz etkilerine maruz kalmıştır. Akabinde çıkarılan kanunlar piyasada üretimin düşmesine sebep olmuştur. Piyasadaki üretim düşüşü, kamu yatırımlarının durmasına ve toplumsal yaşamın da bundan olumsuz etkilenmesine sebep olmuştur.

Böyle bir ortamda ekonomi, dış kaynaklara açılmış, sanayileşme terkedilmiş ve dışa bağımlı liberal ekonomiye geçiş yapılmıştır. Akabinde Türkiye, 1948 yılı itibariyle ABD'den Marshall Yardımları almaya başlamıştır. Bu yardımların ana amacı, belli başlı ülkelerin ekonomik kalkınmasını sağlamak gibi görünse de, asıl hedef Türkiye'yi ve ekonomik yardım verilen diğer bölgeleri dünya ticaretine açarak, Batı Avrupa'nın hammadde ihtiyacını karşılamaktır. Bu yıllarda Türkiye'de yardımların kullanılmasıyla tarımsal bir kalkınma dönemi yaşandığı bir gerçektir. Ancak kalkınmanın bir plan ve program dâhilinde yapılmaması, ithalat oranlarının ve enflasyonun ilerleyen yıllarda artmasına sebep olmuştur.

1923-1939 arası yıllarda Türkiye'de güvenlik gündemini meşgul eden, belli başlı tehditler ve bunlara yönelik alınan tedbirler vardır. Birincisi, 1930'lu yıllara kadar

Türkiye'nin en önemli güvenlik sorunu olan ayaklanmalardır. Dönemin hükümeti, ayaklanmaların bastırılması ve Türkiye'nin iç güvenliğinin sürdürülebilir kılınması adına ciddi bir uğraş vermiştir. İkincisi, İtalya'nın Mussolini'nin iktidara gelmesiyle yayılmacı politikalar izlemesidir. Bu durum İtalya'nın 1934 yılından sonra, Türk dış politikasını en çok etkileyen Batılı devletlerden biri olmasına sebep olmuştur.1934 yılında Mussolini'nin 2. Beş Yıllık Faşist Kongresi'nde, İtalya'nın hedefinin Asya ve Afrika'da genişleme olduğunu söylemesi Türkiye için kaygı uyandıran bir gelişme olmuştur. İtalya, siyasi yöneliminin değişmesi sonucunda 1936'da On iki adaları kuşatmış ve bu bölgeye çeşitli yatırımlar yapmaya başlamıştır. Adalardaki İtalyan varlığı, Türk hükümetinin tehdit algılamalarını haklı çıkarmıştır. Üçüncüsü, Almanya'nın değişen devlet politikalarıdır. Türkiye ile Almanya arasındaki ilişkiler, 1933'lü yıllara kadar sakin geçmiştir. Ancak 1933 yılından itibaren Almanya'da Hitler döneminin başlaması iki ülke arasındaki ilişkileri olumsuz etkilemiştir. Nasyonal Sosyalistler (Naziler)'in Almanya'nın dış politika dengesini değiştirmesi Türk ve Alman hükümetlerini dış politika ve siyaset hedefleri açısından birbirinden uzaklaştırmıştır (Uzgel, 2016).

Sonuç itibariyle Türkiye, uluslararası ortamdan gelebilecek herhangi bir tehdide karşı önlem almak amacıyla 1932 yılında Milletler Cemiyeti'ne dâhil olmuştur (Tekeli, İlkin, 2014).

1934'den itibaren, yaklaşan 2. Dünya Savaşı Türkiye'nin bazı tedbirler almasını zorunlu kılmıştır. Bu kapsamda Türkiye; 9 Şubat 1934'de Balkan Antantı, Ocak 1936'da Akdeniz Paktı, 8 Temmuz 1937'de Sadabat Paktı'nı imzalamıştır (Sönmezoğlu, 2011).

1939-1952 arası yıllarda ise, Türkiye'nin güvenlik gündeminde yer alan en önemli tehdit Sovyetler Birliği'dir. 1946'da, Türk Hükümeti ile SSCB ilişkilerinde gerginlik yaratan Boğazların rejimine yönelik notalar, iki ülke arasındaki ilişkilerin bozulmasına sebep olmuştur. Söz konusu notalarda Sovyetler Birliği'nin dile getirdiği talepler, Boğazların statüsüne ve Karadeniz'in emniyetine yönelik olup;

- Boğazlar bütün memleketlerin ticaret gemilerinin geçişine daima açık olmalıdır.
- Boğazlar Karadeniz devletlerinin harp gemilerinin geçişine daima açık olmalıdır.
- Karadeniz'de sahili bulunmayan devletlere ait harp gemilerinin Boğazlardan geçmesi, hususi surette derpiş edilen haller müstesna memnudur.

- Karadeniz'e girmek ya da Karadeniz'den çıkmak için tabi suyolu olan Boğazlara müteallik rejimin tesisi Türkiye'nin ve Karadeniz'e sahili bulunan diğer devletlerin salahiyeti dâhilinde olmalıdır.
- Boğazlarda ticari seyrüseferin serbestîsini ve Boğazların güvenliğini temin hususunda en fazla alakadar ve bunu icraya en kadir olmaları sıfatıyla Türkiye ve Sovyetler Birliği, iş bu Boğazların Karadeniz'de sahili bulunan devleler aleyhine diğer devletler tarafından kullanılmasının önüne geçmek için bunların müdafaasını müşterek vasıtalar ile temin ederler (Cumhuriyet ve Vatan Gazeteleri,1946).

Sovyetler Birliği'nin bu talepleri, Montreux rejimini yıkarak onun yerine kendi hâkimiyetini kurmayı ve boğazlardaki Türk egemenliğine ortak olmayı amaçlamaktadır. Bu sebeple Türkiye, Boğazlardaki egemenliğini kısıtlayacak bu taleplere olumlu yaklaşmamıştır. Buna istinaden Türkiye, kuzeyde Sovyetler Birliği'nden gelebilecek muhtelif bir tehlikeye karşın mümkün olduğu kadar Batı'ya yakın davranmak zorunda kalmıştır. Nitekim Türkiye, egemenliğini korumak amacıyla etkin bir güvenlik ittifakı arayışına yönelerek, 18 Şubat 1952'de NATO'nun üyesi olmuştur.

3.1.1.2. Savunma Sanayii Politika Uygulamalarını Değerlendirme (1923-1952)

Cumhuriyetin ilk yıllarda savunma politikalarını oluşturan, yöneten ve yönlendiren en önemli politik aktörler Mustafa Kemal Atatürk, İsmet İnönü ve Fevzi Çakmak'tır. CHP'nin tek parti olarak iktidarda olması göz önüne alındığında, politik anlamda karar sürecinin Atatürk ve İnönü tarafından koordine edildiği görülmektedir. Savunma alanında ise Atatürk ve İnönü, orduyu Fevzi Çakmak'a teslim etmişlerdir. Bu dönemde Genelkurmay Başkanı olarak görev yapan Fevzi Çakmak, ordu-siyaset ilişkilerinin güvenilir temeller üzerine inşa edilmesinde önemli rol oynamıştır. Çakmak, ordunun muhalif ve muhasım unsurların tahriklerine kapılmasını engellemiş, iktidarın arkasında bir güç olduğunu hissettirerek meclisin hızlı ve radikal kararlar almasını kolaylaştırmıştır (Kalyon, 2008).

Diğer taraftan, TBMM 4 Mart 1924'de Bahriye Vekâleti (Denizcilik Bakanlığı) yasasını kabul etmiştir. Bahriye Vekâletinin, MSB'den ayrı bir kurum olarak görev yapması öngörülmüştür. Bahriye Vekâleti, eğitim, denetleme gibi muhtelif alanlarda Genelkurmay. Başkanlığına bağlanmıştır. Buna istinaden bünyesinde, Deniz Eğitim

şubesi ve Deniz Muavinliği birimleri kurulmuştur. 1924 anayasasının kabulüne kadar geçen sürede, Türk savunma yönetiminde karar alıcı mekanizmalar, TBMM, Erkan-ı Harbiye Umumiye Riyaseti, Müdafaa-i Milliye Vekâleti ve Bahriye Vekâletidir. Anayasanın kabulüyle birlikte getirilen düzenlemeler ile savunma yönetimi mekanizmasında bir yenilik yapılmıştır. 20 Nisan 1924 anayasasının 40. maddesi ile Başkomutanlık unvanı Cumhurbaşkanına verilmiştir: "Başkomutanlık, Türkiye Büyük Millet Meclisinin yüce varlığından ayrılmaz ve Cumhurbaşkanı tarafından temsil olunur. Harp kuvvetlerinin komutası barışta özel kanuna göre Genelkurmay Bakanlığı'na ve seferde Bakanlar Kurulunun teklifi üzerine Cumhurbaşkanı tarafından tayin edilecek kimseye verilir." 16 Ocak 1928'de çıkartılan Kanun ile Savunma Bakanlığı bünyesinde, Deniz, Hava ve Kara Müsteşarlık birimleri oluşturulmuştur. Bu birimler, lojistik, personel, ikmal konularında MSB'ye, sadece eğitim ve harekât alanlarında Genelkurmay Başkanlığına bağlı kalmışlardır. Genel itibariyle MSB'nin emir komutasında teşkilatlanmışlardır denilebilir. Müteakiben 1929'da Müdafai Milliye Vekâleti ismiyle kurulan Savunma Bakanlığı'nın adı, Milli Müdafaa Vekâleti olarak değiştirilmiştir. Türkiye'nin savunma yönetiminde yer alan mekanizmalar 1930'lara kadar teşkilatlanmalarını genel itibariyle tamamlamışlardır. Bu mekanizmalara ek olarak bu dönemde savunma politikalarına ve dolayısıyla savunma sanayii politikalarına etki eden önemli iki kurul vardır: Yüksek Askerî Şura (YAŞ), Yüksek Müdafaa Meclisi (YMM). YAŞ, 1923 yılında 636 sayılı kanun ile teşkil edilmiştir. YAŞ'ın yapısının; Genelkurmay Başkanlığı, MSB, Bahriye Bakanı, Donanma Komutanı, üç ordu müfettişi ve önceden ordu müfettişliği yapmış dört asker olmak üzere 11 üyeden oluşması öngörülmüştür. YAŞ; ordunun yapısı, ulusal savunma ilkeleri, savaş ve barış ortamında askeri düzenin ne şekilde tesis edileceği konularında hükümete kararlarını, talep ve önerilerini bildiren bir mekanizma olarak teşkilatlanmıştır. 1930'larda uluslararası konjonktürün ve güç dengelerinin bozulmaya başlaması, özellikle Batılı devletlerde yeni savunma organları geliştirilmesini tetiklemiştir. Böyle bir ortamda Türkiye'de milli savunma konularında yeni bir karar organına ihtiyaç duymuştur. Bu bağlamda, 24 Nisan 1933 tarih 14443 sayılı kararnameyle YMM teşkil edilmiştir. YMM'nin teşkilatlanma amacı ise, ordunun herhangi bir seferberlik öncesinde yapması gereken hazırlıkları tespit etmek olarak belirlenmiştir. 1949 yılı itibariyle Genelkurmay Başkalığı, MSB'ye bağlanmıştır. Gnkur. Bşk. lığı bünyesinde oluşturulan Müsteşarlıkların ise Kuvvet Komutanlıkları olarak teşkilatlandırılmasına karar verilmiştir. Aynı yıl içerisinde YMM'nin yerini alacak olan, Milli Savunma Yüksek Kurulu (MSYK) kurulmuştur. MYK'nın üyelerini,

Cumhurbaşkanı, Gnkur. Bşk. ve Başbakan oluşturmaktadır. Ayrıca savaş zamanında Harp Kuvvetleri Genel Komutanı'nın da, kurulun tabi üyesi olması öngörülmüştür (Resmi Gazete, 1949, 7223).

Yukarıda teşkilatlanma sürecinden bahsedilen aktörler, savunma sanayii alanında kurumsallaşma sürecinin tamamlanmasına öncülük etmişlerdir. Bu sürecin yönetilmesinde, Şüphesiz kurulan hükümetler de büyük rol oynamıştır. Bu sebeple siyasi iktidarların, sürece vermiş oldukları ehemmiyeti analiz edebilmek adına hükümet programlarını incelemenin önemli olacağı değerlendirilmektedir. 22.11.1924 tarihinde, Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk tarafından onaylanarak, Okyar Hükümeti kurulmuştur. Okyar Hükümeti programında, milli savunmanın önemini vurgulayan ifadelere yer verilmiştir. Bu kapsamda, "Türk vatanının muhafızı olan büyük ordumuzun icabeten teçhizat ve teşkilât ile müessiriyetini ve fenni vesaitle kuvve-i maddiyesini tezyid etmek; bahri ve havâi kuvvetlerimizi bu gayeye doğru yükseltmek vazifemiz olacaktır" denmiştir (TBMM, 3. Hükümet Programı).

03.03.1925, 01.11.1927, 27.09.1930, 04.05.1931 ve 01.03.1935 tarihlerinde Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk tarafından onaylanarak sırasıyla; III, IV, V, VI, VII İnönü Hükümetleri kurulmuştur. İnönü Hükümetlerinin programlarında, milli savunma sanayii konusuna kapsamlı bir şekilde yer verilmemiş olup, genel itibariyle güvenlik sorunlarından bahsedilmiştir. Bu bağlamda hükümet programları birbirinin devamı niteliğini taşımaktadır (TBMM, 4, 5, 6, 7 ve 8. Hükümet Programları).

Savunma sanayiine yönelik güçlü söylemlerin hükümet programlarına girmesi 01.11.1937 tarihinde, Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk tarafından onaylanarak kurulan, I. Bayar Hükümeti ile gerçekleşmiştir. Bayar Hükümeti programında şu ifadelere yer verilmiştir: "Teçhizat ve teslihat programımıza devam edeceğiz. En son sistem harp vasıtalarından henüz ihtiyacımız olanları da temin için ayrı bir program yapacağız. Bu program, memleket dâhilinde yapılması kabil olanları, memleket dâhilinde imal ettirmek esasını ihtiva edecek ve kara, deniz, hava kuvvetlerimizin bu kabil bütün ihtiyaçlarına şamil olacaktır. Sureti umumiyede millî müdafaa kuvvetlerimizi daima en bol, en ileri vasıtalarla teçhiz etmek belli başlı emelimiz ve vazifemizdir. Mevcut malzemenin daima iyi halde bulundurulması, kıymetten düşmüş olanların yenilenmesi ve sefer için ordu ihtiyaçlarını karşılayacak her çeşit stoklar vücuda getirilmesi, daima göz önünde bulunduracağımız ehemmiyetli işler olacaktır. Mevcut harp sanayii fabrikalarımızı tam randıman alacak surette çalıştıracak ve henüz noksan kısımlarını tamamlayacağız. Harp sanayiimizin inkişafına hususî önem vermek umumî endüstrileşme hareketlerimizde harp

vaziyet ve ihtiyaçlarını daima göz önünde tutmak kararındayız" (TBMM, 9. Hükümet Programı).

Akabinde ülkede mevcut olan savunma sanayii fabrikalarının güncel durumları hakkında değerlendirmeler yapılmıştır. 25.01.1939 ve 03.04.1939 tarihlerinde, Cumhurbaşkanı İsmet İnönü tarafından onaylanarak sırasıyla; I. ve II. Saydam Hükümetleri kurulmuştur. Saydam Hükümetleri programlarında, TSK'nın silah ve teçhizat ihtiyaçlarının karşılanmasına yönelik milli çalışmaların devamlılığının önemi vurgulanmıştır (TBMM, 11. Hükümet Programı).

09.07.1942 ve 09.03.1943 tarihlerinde Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün onayıyla sırasıyla; I. Saraçoğlu ve II. Saraçoğlu Hükümetleri kurulmuştur. Hükümet programlarında, genel itibariyle ulusal ve uluslararası askeri gelişmelerden bahsedilmiş ve TSK'nın önemine vurgu yapılmıştır. Fakat milli savunma sanayiine ilişkin kapsamlı ifadelere yer verilmemiştir (TBMM, 13. ve 14. Hükümet Programı).

07.08.1946 tarihinde, Cumhurbaşkanı İsmet İnönü tarafından onaylanarak, Peker Hükümeti kurulmuştur. Hükümet programında, milli savunmanın ekonomi ile olan ilişkisi üzerinde durulmuştur. Milli savunmanın teşkilinin milli ekonominin tesisine bağlı olduğu vurgulanmıştır (TBMM, 15. Hükümet Programı).

10.09.1947 ve 10.06.1948 tarihlerinde, Cumhurbaşkanı İsmet İnönü tarafından onaylanarak sırasıyla; I. Saka ve II. Saka Hükümetleri kurulmuştur. Saka Hükümetleri programlarında, milli savunma ihtiyaçlarının karşılanmasının öneminden bahsedilmiş; fakat bu ihtiyaçların karşılanmasına yönelik herhangi bir tedarik ve üretim faaliyetlerinden bahsedilmemiştir (TBMM, 16. ve 17. Hükümet Programı).

16.01.1949 tarihinde, Cumhurbaşkanı İsmet İnönü tarafından onaylanarak, Günaltay Hükümeti kurulmuştur. Günaltay Hükümeti programında, ABD askeri yardımlardan bahsedilerek, "Dünya sulhunun korunması yolunda büyük gayretler gösteren memleketimizin kuvvetli olmasındaki faydayı takdir eden dost Amerika Hükümeti'nin yardımıyla, hareket kabiliyeti ve harp kudreti artmakta olan kahraman ordumuzun modern silah ve araçlara intibakını sağlamaya çalışırken, bir taraftan da milli savunma işlerinin bugünün ihtiyaç ve icaplarına göre idaresi için yeni tertip ve tedbirler almak kararındayız" ifadelerine yer verilmiştir (TBMM, 18. Hükümet Programı).

22.05.1950 tarihinde, Cumhurbaşkanı Celal Bayar tarafından onaylanarak, I. Menderes Hükümeti kurulmuştur. Menderes Hükümeti programında milli müdafaanın konusuna ilişkin ifadeler yer almıştır. Silahlı Kuvvetler için, "Son tecrübelerin ve teknik terakkileri neticelerine göre en yeni silahlar veren modern usullerle teçhiz ve takviyeye

bütün kuvvetimizle çalışacağız" denmiştir. Ancak milli kaynaklara dayalı savunma sanayiinin geliştirilmesinin zorunluluğundan bahsedilmemiştir. Nitekim bu yıllarda ABD şartlı askeri yardımları ülkeye ciddi şekilde girmeye başlamış ve dolayısıyla milli savunma sanayiinin geliştirilmesine yönelik çalışmalar geriye atılmıştır (TBMM, 19. Hükümet Programı).

Sonuç olarak, 1923-1952 arası dönemde, savunma sanayii politikalarını oluşturan, yöneten ve yönlendiren aktörler arasında en etkili Mustafa Kemal Atatürk olmuştur. Fakat daha sonraki hükümetlerde Cumhuriyetin ilk yıllarında başlatılan hamlelere devam edilememiştir. Bu duruma Cumhurbaşkanı, Başbakan, TBMM, MSB, Gnkur. Bşk. lığı ve ilgili alt birimleri ile YAŞ, YMM/MYK' etkisi olmuştur.

Tablo-3.1'de Atatürk döneminde Milli Savunma Bakanlığı'nın bütçesini incelediğimizde, ülke savunmasını güçlendirmek maksadıyla ayrılan bütçenin, 1930 yılına kadar artış eğiliminde olduğunu, bununla birlikte, 1929 dünya ekonomik krizinden Türkiye'nin de etkilenmesiyle ayrılan paranın düşüşe geçtiğini görmekteyiz. Türk Hava Kuvvetleri'nin bütçesinin de bu olumsuzluğa rağmen, 1931 yılında artırıldığı dikkati çekmektedir.

Tablo-3.1: 1924-1938 Arası Milli Savunma Bakanlığı Bütçeleri

YIL	HAVA	KARA	MSB BÜTÇESİ	TOPLAM BÜTÇE
1924			27.279.386	140.433.369.80
1925			43.058.874	183.932.767.10
1926			64.005.925	190.103.544.00
1927			58.096.743	194.454.619.00
1928			58.020.390	207.169.388.00
1930	1.153.980	52.211.501	55.365.481	222.646.523.00
1931	3.456.814	44.134.743	47.591.557	186.582.005.00
1932	943.000	32.173.640	33.116.640	169.146.747.00
1933	943.000	32.383.640	33.326.640	170.474.794.00
1934	4.583.774	40.964.881	45.548.655	184.075.636.00
1935	4.862.270	44.130.678	48.992.948	195.011.053.00
1936	7.909.470	46.314.500	54.223.970	212.755.580.00
1938	7.842.493	49.294.880	57.137.373	231.017.776.00

Veriler Sezgin (2009) Yüksek lisans tezinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

Tablo-3.2'de gösterilen, 1923-1938 yılları arasında yapılan harcamalar, milli kaynaklara dayalı savunma sanayiinin geliştirilmesine yöneliktir. Bu dönemde savunma harcaması, dönemin bütçesinin hemen hemen yarısını oluşturmaktadır. Bu durum, devletin orduyu milli araç-gereç ve teçhizatla şekillendirmeye verdiği önemi ortaya koymaktadır.

Tablo-3.2: 1923-1938 Savunma Harcamaları (Kalyon, 2010)

Harcama Yapılan Yıllar	**Harcama (TL)**
1923	56.000.000
1924	69.000.000
1925	85.000.000
1926	90.000.000
1927	101.000.000
1928	112.000.000
1929	-
1930	109.000.000
1931	83.000.000
1932	93.000.000
1933	87.000.000
1934	104.000.000
1935	116.000.000
1936	136.000.000
1937	162.000.000
1938	195.000.000

3.1.1.3. Savunma Sanayii Politika ve Stratejilerini Değerlendirme (1923-1952)

Cumhuriyetin ilk yıllarında savunma sanayii, kalkınmanın ve sanayileşmenin bir parçası olarak görülmüştür. Bu dönemi savunma sanayii politikalarının gelişim süreci kapsamında 1923-1938 ve 1938-1952 olmak üzere ikiye ayırmanın doğru olacağı

değerlendirilmektedir. Atatürk dönemi olarak tanımlanan 1923-1938 arası yıllarda savunma sanayii devlet politikası olarak kabul edilmiştir. Ekonomik ve teknolojik olumsuzluklara rağmen savunma sanayii Atatürk döneminde, ulusallık ve millilik politikaları içerisindeki yerini almıştır. Devlet eliyle yapılan yatırımların yanı sıra desteklenen özel teşebbüsler ile birlikte Türk savunma sanayiinin temelleri bu yıllarda atılmıştır. Bu nedenle 1923-1938 döneminde devlet desteğiyle kurulan atölyeler ve Şirketler, Türk savunma sanayiinin ilk yapıtaşları niteliğindedir. Öte yandan yurt içinde üretilmesi mümkün olmayan muhtelif harp teçhizatları ise yurt dışından temin edilmiştir. 1938-1952 arası dönem ise savunma sanayii açısından üretimin pek faal olmadığı yılları kapsamaktadır. Bu durumun sebebi ise, değişen ve bağımsızlığını kaybetmeye başlayan devlet politikalarıdır. 2. Dünya Savaşı'nın yaşanmış olduğu bu dönemde Türkiye, savunma teçhizatlarının birçoğunu dış ülkelerden temin etmiştir. Bu bağlamda ilk olarak, 4 Haziran 1935 tarihinde İngiltere ile bir ticaret Anlaşması imzalanmıştır. Akabinde 27 Mayıs 1938 ve 3 Şubat 1940 tarihlerinde iki ülke arasında imzalanan anlaşmalar, Türkiye'nin İngiltere'den savunma sistem ve teçhizatlarının temin etmesine yönelik olmuştur. Ayrıca yine İngiltere'den bu dönemde Bristol uçakları alınmıştır. İngiltere ile yapılan bu ikili anlaşmalar ve uçak alımları şöyle değerlendirilebilir: Türkiye İngiltere ile savunma sanayii alanında ilişkilerini sağlam temeller üzerine inşa ederek, 2. Dünya Savaşı'nda Batılı devletlerden gelebilecek politik zararlara karşı tedbir almıştır. Diğer taraftan Türkiye, 1943 ve 1944 yıllarında Almanya ile kısa süreli ithalat ve ihracat ilişkisi kurmuştur. Bu yıllarda Türkiye savunma sanayii hammaddesi olan yaklaşık 113 milyon TL değerindeki kromu, Almanya'ya ihraç etmiştir. Buna karşılık Almanya'dan yaklaşık 126 milyon TL değerinde savunma malzemesi ithal edilmiştir (Kalyon, 2008).

Türkiye, savunma sanayiinin üretim kabiliyetini kaybetmesine sebep olan 1947 tarihli Truman ve Marshall yardımlarının ülkeye girişine izin vermiştir. Söz konusu yardımların temel amacı, Sovyetler Birliği'ne komşu olan ülkelerin, askeri ve ekonomik açısından güçlenmesini sağlamak olarak belirlenmiştir. Bu kapsamda, 1947-1949 arası yıllarda Türkiye'ye Truman Doktrini adı altında 152,5 milyon dolarlık bir askeri yardım yapılmıştır. 1947-1951 arasında ise bu yardımın tutarı, yaklaşık 400 milyon dolar seviyesine ulaşmıştır. Öte yandan 1948-1952 arası yıllarda ise Marshall Planı kapsamında, Türkiye'ye yapılan yardımlar yaklaşık 352 milyon dolar tutarındadır. ABD'den alınan bu yardımları Türk savunma sanayiine etkileri kapsamında değerlendirecek olursak: Birincisi, yardımların TSK'nın modernizasyonu açısından olumlu bir etkisi olduğu söylenebilmektedir. Ancak yardımların, ABD güvenlik

ihtiyaçları kapsamında kullanılması şartı, ilerleyen yıllarda Türkiye'yi zora sokmuştur (Kalyon, 2008).

İkincisi, yardımlar hükümet yöneticilerinde ve halkta bir rehavete sebep olmuştur. Bu nedenle savunma sanayiinin teknolojiye paralel olarak geliştirilmesi lüzumlu görülmemiştir. Milli savunma sanayiinin geliştirilmesi faaliyetleri ikincil plana düşmüştür. Böylelikle ülkeye giriş yapan teçhizatlar, zamanla Türk savunma sanayiinin üretim yeteneklerinin ve kapasitesinin körelmesine sebep olmuştur. Bu durum Atatürk döneminde sürdürülen bağımsız ve milli savunma sanayii politikalarının terkedilmesi sonucunu doğurmuştur. Üçüncüsü ise yardımlar, Türk savunma sanayii politikalarının, Batı'nın isteği ve izni çerçevesinde şekillenmesini zorunlu kılmıştır. Nitekim ordunun ihtiyaçlarının yardımlarla karşılanması, dolaylı olarak ABD'yi, Türkiye'nin savunma politikalarında güvenilir ortak konumuna yükseltmiştir.

Tablo-3.3: 1939-1952 Savunma Harcamaları

Harcama Yapılan Yıllar	**Harcama (TL)**
1939	275.000.000
1940	324.000.000
1941	489.000.000
1942	515.500.000
1943	508.500.000
1944	807.500.000
1945	329.000.000
1946	520.500.000
1947	807.500.000
1948	733.500.000
1949	556.000.000
1950	599.000.000
1951	652.000.000
1952	725.000.000

Kaynak: Veriler, Kalyon (2010) ve "Stockholm International Peace Research Institute (SIPRI), Military Expenditure Database (1949-2016)" belgesinden hazırlanmıştır.

1938-1952 yıllar arası incelendiğinde, 1938'den itibaren savunma harcamalarında sürekli artış dikkat çekmektedir. Bu artışın sebebi, ordunun 2. Dünya Savaşı'na yönelik yapmış olduğu hazırlıklar ile muhtemel bir İtalya tehdidine yönelik alınan askeri tedbirleri ve Almanya saldırısına karşı alına bilecek tedbirleri kapsamaktadır. Türkiye'nin savaşa dâhil olma durumu ortadan kalkınca savunma harcamalarındaki artış da azalmıştır. 1947'de harcamalarda tekrar yüksek artışın olduğu görülmektedir. Bu artışın sebebi de, Türkiye'nin milli savunma sanayii politikalarını terk etmesi ve ABD şartlı yardımlarını kabul etmesi ile bağlantılıdır. Bu sebepten savunma harcamalarında yaşanan bu artışın büyük ölçüde dış alımlara bağlı olduğu kanaatine varılmıştır.

3.1.2. Erken Soğuk Savaş ve Milli Önceliklere Dönüş Dönemi (1952-1974)

İkinci Dünya Savaşı'nın daha hemen başında Türkiye'nin tehdit algılamaları ciddi biçimde yön ve boyut değişmiştir. Uzun süre iyi ilişkilerin sürdürüldüğü Sovyetler Birliği, 1939 yılından itibaren öncelikli askeri tehdide dönüşmüştür. Bu dönüşümün temelinde Moskova'nın Boğazlara ilişkin talepleri ve 1939 yılında imzalanan Sovyet-Alman paktı yatmaktadır. Bu aşamadan sonra Türkiye'nin Sovyetlere bakışında güvensizlik egemen olmuştur.

İkinci Dünya savaşı süresince çok sayıda yedekte silahaltına alınmış ve 41. Piyade tümeni, üç süvari tümeni ile birisi zırhlı olmak üzere, üç bağımsız tugaydan oluşan bir askeri güce erişilmiştir. Ancak bu güç modern silah ve donanımdan büyük ölçüde yoksundu. 1930'ların ikinci yarısında başlatılan silahlanma programı savaşın beklenmeden de erken patlamasıyla uygulanamamıştır. Sipariş edilen silah ve malzemelerin bir bölümü yine aynı nedenle teslim alınamamıştır. Savaşın devamı esnasında, ülkemize Almanya ve müttefik güçlerden çok fazla olmamakla birlikte silah desteği devam ettirilmiştir. Ancak savaşta taraf tutmamak hiçbir ülkeyi desteklememek, savaşın bitimiyle ülkemizi 1946'lara kadar sürecek bir yalnızlığa yitmiştir.

Savaşın devam ettiği süre içinde Türkiye'nin insan gücüne dayalı yıpratma politikası yürürlükte olmuştur. Çakmak Hattı bu stratejinin Trakya savunması için oluşturulan önemli bir göstergesidir. Bu evrede ülke toprakları dışında herhangi bir kara, hava veya deniz harekâtı söz konusu olmamıştır. Bununda ötesinde savaş tarafların kara, hava ve deniz sınırı ihlallerine askeri tepki vermekten dahi kaçınılmıştır. Aynı şekilde Türk donanması savaş süresince Marmara'dan dışarıya çıkmamıştır. Savaşın bitmiş

olması ve Sovyetler birliğinin kazanmış ülkeler arasında yer alması ülkemizin durumunu iyice zora sokmuştur. Büyük bir askeri güce sahip olan Sovyetler Birliğine karşı destek arayışlarının bir sonucu da, Türkiye'nin savaş sonrası uluslararası düzenin bir parçası olmaya dönük girişimleridir. Birleşmiş Milletlere üye olabilmek için savaşın bitiminden kısa bir süre önce mihver devletlere savaş ilan edilmiştir. Ayrıca çok partili siyasal yaşama geçiş kararının savaşın diğer galipleri olan liberal demokrasiler gözünde Türkiye'nin değerini arttırma beklentisiyle yapılmıştır (Güvenç, 2004).

Bütün bunlar ilk aşamada istenen sonucu sağlamamıştır. Ankara, kendi güvenliğini kendisi sağlamak amacıyla yoğun silahlanma çabasına yönelmiştir. Bütçe olanakları savaşın bitişi ile bollaşan ve ucuzlayan, özellikle İngiliz yapımı silah ve askeri donanım temininde kullanılmıştır. Sovyetlerin Balkanlar ve İran'daki askeri varlığı, Türkiye'nin çepeçevre Sovyet tehdidi ile karşılaştığı yargısını güçlendirmiştir. Bu dönemde küresel güç dengesinin kökten bir değişim geçirmesi ve mevcut güç boşluğunun iki süper güç tarafından doldurulması kaçınılmazdı. Ülkemiz yeni düzenlenen iki uçlu uluslararası yapıda Amerika'nın desteğini aramıştır. Amerika, Türkiye'nin destek arayışına ancak Sovyet askeri gücünün ve ideolojisinin çevrelenmesi gerektiği sonucuna vardıktan sonra olumlu bakmaya başlamıştır. 1946 yılında Missouri zırhlısının İstanbul'u ziyareti Sovyetlere karşı ABD desteğini simgelemiştir. Bu aşamadan sonra Türkiye aradığı müttefikini bulmuş ve Başkan Truman'ın 1947'deki ünlü konuşması ile soğuk savaştaki konumunun temelleri atılmıştır. ABD desteği, sistem düzeyindeki değişimden kaynaklanan yeni güvenlik gereksinimlerine yanıt olmuştur. Ancak bunun zararını da dış politika alanında ve askeri stratejik konularda daha önce sahip olunan göreli serbestliğin feda edilmesine sebep olmuştur.

1947 yılında Truman Doktrininin ilanıyla Türkiye'ye yapılan ABD askeri yardımı ile Türk Silahlı Kuvvetleri (TSK) modernize olmaya başlamıştır. Ancak bu modernizasyon eğitimden yapılanmaya, doktrinden askeri stratejiye kadar pek çok alanda Amerikan önceliklerinin zamanla belirleyici konuma gelmesine neden olmuştur.

Truman'ın Sovyet tehdidine karşı "özgür halklara destek olma" gerekçesine dayandırdığı doktrini, Türk yöneticilerin çok partili siyasal yaşama geçiş kararına ilişkin beklentilerinin sonuç verdiğine işaret etmektedir. Artık doğu ve batı arasında ideolojik terimlerle ifadesini bulan bu rekabette, Türkiye özgür ülkeler safına kabul edilmiş oluyordu. Ancak Türkiye'nin bu saftaki yerinin iyice belirginleşmesi ve pekişmesi, özgür dünyanın kollektif güvenlik sistemine kabulü ile mümkün olacaktı. Bu sistemin temel

kurumsal yapısını 1950'de kurulan NATO oluşturuyordu. İzleyen iki yıl boyunca Türk hükümeti, NATO üyeliğini hedeflemiş ve bu doğrultuda çalışmıştır.

Türkiye'de serbest seçimle ilk kez iktidar değişikliğinin yaşandığı 1950'de patlak veren Kore Savaşı, yeni Türk hükümetini NATO üyeliği bakımında önemli bir kavşağa getirmiştir. BM Güvenlik Konseyi kararı çerçevesinde yapılacak askeri harekâta katkının, NATO'nun kollektif güvenlik sistemine eklenmeyi kolaylaştıracağı düşünülmüştür. Ayrıca hükümete göre TSK'nın askeri yetenekleri ile yapabileceği katkıyı gösterme fırsatı da ortaya çıkmıştı. Lyon örneğinden farklı olarak yeni Türk yöneticileri bu kez askeri katkıyı çok daha uzak bir coğrafyada ve çok daha büyük bir askeri kuvvetle yapmaya karar vermiştir. Kore'ye asker gönderme kararı Cumhuriyet Türkiye'sinin askeri gücü bir dış politika hedefi gözeterek araç olarak kullanması bakımından önemli bir örnektir. Bu karar, Türkiye'nin uluslararası barış ve güvenliğe katkıya yeterli ve istekli olduğunu kanıtlamak ve dolayısıyla yeni kollektif güvenlik sisteminin korumasını da hak ettiğini göstermeye yöneliktir. Bu davranış kalıbının sistemik dönüşümler sonrasında yinelendiği daha sonraki deneyimlerle de görülmüştür.

1952'de Türkiye'nin NATO'ya üye oluşunu kolaylaştıran etmenlerden birisi olarak Kore savaşına sağladığı askeri katkı gösterilir. ABD silah ve teçhizatı ile donatılan Türk Tugayının muharebe yeteneği, TSK'nın modern silahlarla neler yapabileceğinin bir göstergesi olarak kabul edilmiştir. Belli bir askeri yeteneği oluşturmak ve sürdürmek için Türk askerine yatırım yapmanın görece daha düşük maliyetli oluşu da Türkiye'nin NATO üyeliğini cazipleştirmiştir. "1952'de NATO'ya üyelikle Türkiye'nin hem dış politikası hem de askeri stratejisi ittifakın daha doğrusu ABD'nin önceliklerine göre şekillenmiştir" (Okman, 1987).

1950'lerde NATO stratejisi ittifaka yönelebilecek her türlü tehdide nükleer silahla yanıt vermesini öngörmüştü. Sovyetler Birliğinin konvansiyonel askeri güç alanındaki tartışmasız üstünlüğü, ABD'nin nükleer silahlardaki tekeline dayanarak dengelenmeye çalışılıyordu. Bu dönemde nükleer silahlar, Sovyet askeri gücünü dengeleyen maliyet etkin bir yetenek oluşturmaktaydı. Buna koşut olarak ABD ve müttefikleri için konvansiyonel gücün önemi görece azalmıştı. Tüm planlar nükleer silahlar etrafında geliştiriliyordu. Bazı NATO müttefiklerinin ulusal önceliklere dayalı yetenek geliştirme çabaları ise ABD tarafından onaylanmıyordu. Bu durum özellikle silah ve donanım temininde ABD'ye bağımlı hale gelen Türkiye gibi ülkeler için iyice hissedilir olmuştur.

TSK ancak NATO kapsamında kendisine biçilen role göre silahlanmak ve yapılanmak olanağına sahip olabilmiştir. Örneğin, kara kuvvetlerinde Osmanlı

İmparatorluğu döneminden beri uygulanan üçlü yapı 1958'de bırakılarak, ABD kara kuvvetlerinin nükleer savaş için öngördüğü pentomik (beşli) tümen kuruluşuna geçilmiştir. Bu yapılanmanın kara gücü için bir nükleer savaş durumunda nükleer silahların etkilerine karşı en iyi korunma ve dağılmayı sağlayan model olduğu kabul edilmişti. Benzer şekilde TSK sadece genel maksatlı ve teritoryal savunma ile görevli kuvvetlerden oluşmuştur.

Türk dış politikası literatüründe bu dönemde Türk yöneticilerin ülke çıkarlarının Amerika'nın çıkarlarıyla özdeş olduğu varsayımından hareket ettikleri saptaması yapılır. Bu saptama askeri alanda da ABD'nin belirleyici ve kısıtlayıcı rolü içinde geçerli sayılabilir. Bu konuda akla gelen bir başka soru ise bu ulusal çıkar özdeşleşmesinin DP hükümetinin tutumundan mı kaynaklandığıdır. Türkiye'nin ABD'den destek arayışları ve NATO üyeliği çabaları önceki iktidar döneminde başlamıştır. Bu çabalar yeni uluslararası güç dengesine uyum arayışının bir sonucuydu. Ancak dış politikada ve askeri stratejide bu denli bir özdeşleşme ve bağımlılık, DP iktidarının öznel tercihini yansıtıyor diye düşünülebilir. 1950 seçimleri sonrası yönetime gelen DP kaderini ABD yandaşlığına ve desteğine bağlamış olmasının bu sonucu doğurduğunu düşünmek yanlış olmaz. Bu yaklaşım ABD nükleer silahlarının NATO ülkelerinde konuşlandırması gündeme geldiğinde iyice ortaya çıkmıştır. DP hükümeti,1957 yılında nükleer silahların Türkiye'ye konuşlandırılmasını büyük hevesle kabul etmiştir. Bu tutum aynı konuda bazı NATO ülkelerinin ihtiyatlı tutumu ile taban tabana zıt bir görüntü vermiştir.

Bu silahların en ünlüsü Jüpiter füzeleridir. Bu füzelerin bir filosunun Türkiye'de konuşlandırılması kabul edilmiş ve füzeler 1962 yılında faal duruma gelmiştir. Ancak aynı yıl meydana gelen Küba'da ortaya çıkan krizinde süper güçlerin kendi arasındaki pazarlıkları konu olmuştur. Küba'da bulunan Sovyetler birliğine ait nükleer füzelerinin çekilmesi karşılığında, Amerika'nın Türkiye'ye sormadan Türkiye'deki füzelerini sökme sözünü vermesi, ortaklık ilişkilerinin ilk kez sorgulanmasına sebep olmuştur. Küba krizi sırasında yaşanan tırmanma ve nükleer savaş riski, ABD'nin nükleer silahlara öncelik veren stratejisinde değişimi kaçınılmaz kılmıştır. Sovyetlerin nükleer dengeyi sağlamasıyla topyekûn karşılık strateji geçerliliğini yitirmiştir. Bunun yerine esnek karşılık stratejisi gündeme gelmiştir. Bu strateji saldırı durumunda, NATO'nun nükleer seçeneğe ilk anda değil, aşamalı olarak başvurmasını öngörmekteydi. Dolayısıyla uzunca bir süre ihmal edilen konvansiyonel silahlar ve yetenekler yeniden gündeme gelmiştir (Güvenç, 2004).

Dönem arası yapılan birçok yanlış olmuştur. Bu sektörü güçlendirmesi gerekirken maalesef hükümet bu sektörü güçlendirmeyi bırakarak hata yaptı. O kadar ki daha önce yapılmış ve bitmiş olan rüzgâr tüneli dahi hiç kullanılmadı. Hükümet tarafından önemli birçok sistem yabancı şirketlerden yardım, borçlanma ya da satın alınmak suretiyle tedarik edilmeye başlandı. Bu sektör için yapılan ülkemize özgü teknoloji üretimi terk edilerek dışa bağımlı bir politika izlendi (Ziylan, 1999).

Aslında ülkemizin NATO'ya girmesi bu sektörün gerilemesine sebep olmuştur. Üye ülkeler tarafından kullanılmayan veya zamanı geçen birçok ürün hibe yoluyla ülkemize verilerek bu sektörde ülkemizde üretimi yapılabilecek olan ürünlerin üretilmesini engellemiştir. II Dünya savaşı sonrası gittikçe artan bu hibe ve yardımlar daha önce harcanmış bütün emekleri maalesef heba olmasına sebep olmuştur. Silahlı kuvvetlerimizin ihtiyaçları ülkemizdeki sektörlerden karşılanması gerekirken maalesef bu hibe yardımlar bu fabrikaların üretimlerinin azalmasına ve zarar etmelerine sebep olmuştur. Buda ekonomimize ayrı bir külfet getirmiştir (Kalyon, 2008).

Kendi ürünlerimize sahip çıkmak yerine daha önce tarihimizde örnekleri olan mesela Osmanlının verdiği imtiyazlar farklı boyutta tekrar önümüze çıkmıştır. Bu gelişmeler üzerine hükümet askeri fabrikaları 1950 yılında kamu iktisadi devlet teşekkülü şeklinde kurulan Makine ve Kimya Endüstrisi Kurumu (MKEK) Genel Müdürlüğü bünyesine almıştır. Bu alınmayla birlikte maalesef yine bazı hatalar yapılmıştır. Türk Hava Kurumu (THK-5A) hafif nakliye uçağı üretimi yapıp bunu da Danimarka'ya uçağın ambülans sürümünü ihraç etmişken yapılan bu devir ile zamanla bu fabrika 1968 yılında tekstil fabrikasına dönüştürülmüştür.

Amerika'nın yaptığı bu hibe ve yardımların bu sektörde gelişimi ve ekonomi üzerinde yaratmış olduğu olumsuzlukların yanında birde Truman Doktrini kapsamında Amerika ile yaptığımız anlaşmada yer alan, "askeri yardım kapsamında sağlanan malzemelerin amaçlarının dışında kullanılamayacağı" yönündeki karar maalesef on yedi (17) yıl sonra Kıbrıs barış harekâtında ülkemizin karşısına büyük bir engel olarak çıkmıştır. Silahlı kuvvetlerimizin ihtiyaç duyduğu her türlü araç, gereç ve silahların geliştirilme çabaları, 1954 yılında MSB bünyesinde kurulan AR-GE Daire Başkanlığıyla tekrar gündemde kalması sağlanmıştır. 1968-1972 yılları arası savunma harcamaları hızla artan bir grafik gösterdiği belirtilerek, milli savunma altyapı yatırımları ilk kez gündeme getirilmiştir. (İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, 1968-1972)

1970 yılına gelindiğinde Milli Savunma Bakanlığı Teknik Hizmetler Dairesi Başkanlığı'nın kurulmasıyla bu sektörün geliştirilmesi yeniden ivme kazanmıştır. 1973-

1977 yılları arası üçüncü beş yıllık kalkınma planında, bu sektörün hizmetleri için gereken araç ve gereçlerin yeterli miktarda sağlanması ile millî sanayileşme gayretleri arasında uygun bir bağlantı kurulacağı belirtilmiş ve bu sektörde sanayileşmenin önemi ilk kez önemle vurgulanmıştır.

Küba krizi sonrası NATO kendi içinde esnek karşılık stratejisi benimsemesi hem Türk dış politikası hem de TSK'nın yetenekleri bakımından önemli sonuçlar doğurmuştur. Strateji değişikliği ile NATO artık sadece topyekûn savaşa yönelik değil "sınırlı savaş" olasılığına göre de kuvvet oluşturmak durumunda kalmıştır. Bu değişiklik Türkiye'nin bazı müttefikleri ile çelişen bölgesel çıkarlarını korumak açısından daha uygun askeri yapılanma fırsatını da sağlamıştır. Türk siyasi ve askeri karar vericileri hem Küba krizi sonrası ABD'nin Türkiye'nin gönlünü alma kaygılarını hem de NATO'daki strateji değişikliğini, ulusal çıkarlarla uyumlu askeri yetenekler geliştirmek üzere değerlendirmeye çalışmıştır. Bu dönemde askeri güç seçeneğinin gündeme geldiği en önemli ulusal dış politika sorunu Kıbrıs'tır. 1950'lerin sonunda Bağımsız Kıbrıs Cumhuriyeti formülü NATO ittifakının selametini de gözeten bir ara (geçici) çözümdü. Küba füze krizini izleyen dönemde süper güçler arası rekabetin görece hız kesmesi, blok içi çelişkilerin daha güçlü hissedilmesine de zemin hazırlamış oldu.

ABD, Jüpiter füzelerinin sökülmesi ile doğan caydırıcılık boşluğunun yeni hizmete giren Polaris füzelerinin dolduracağı güvencesini vermiştir. Buna ek olarak Türkiye'nin elindeki taktik nükleer yeteneklerin geliştirilmesi de gerekmiştir. Bu kapsamda Türk Hava Kuvvetlerine F-104G Starfighter darbe uçaklarından iki filo verilmesi de öngörülmüştür. Ankara'nın ABD'nin gönül alma çabalarından yararlanarak, Washington'dan olabildiğince silah ve donanım elde etmeye çalıştığı anlaşılmaktadır. Örneğin hem nükleer darbe hem de konvansiyonel yetenekli (çift yetenekli) F-104G uçaklarından, başlangıçta öngörülen iki filoya ek olarak bir üçüncü filo talep edilmiştir. Bu talep karşılanmamakla beraber, Türkiye'ye yapılacak teslimatlar öne alınmış ve başka ülkeler için üretilen F-104G uçaklarının bir bölümü Türkiye'ye yönlendirilmiştir.

Reiter'in sınıflaması çerçevesinde, NATO'nun ABD'nin nükleer başlıklı silahlarına dayanan Topyekûn Karşılık Stratejisi ateş gücüne dayalı cezalandırma stratejisini temsil etmektedir (Reiter,1999). Esnek karşılık olarak da gündeme gelen sınırlı savaş kabiliyetleri ise manevra yeteneğine dayalı manevra unsurlarının kazanılmasını da benimsemiştir. Böylece TSK'nın yeteneklerinde yeni dış politika sorunlarının zorunlu kıldığı kısmi dönüşüm NATO stratejisi kapsamında da geçerlilik kazanmıştır. Bu noktadan sonra, Türkiye'nin deniz piyade, komando ve paraşüt tugayları gibi manevra

yeteneği yüksek birlikler oluşturma ve çıkartma gemisi, hava ulaştırma uçakları ve helikopter edinme çabaları bir yandan teşvik edilmiş, bir yandan da kuşku ile karşılanmıştır. Özellikle Kıbrıs'a yönelik bir askerî harekâtı olanaklı kılacak güç aktarım yeteneğinin kazanılması bu sürecin kaçınılmaz hali sonuçlarından birisi olmuştur. Bu durum, Türkiye'nin müttefiklerini ve silah sağlayıcılarını bir açmazla karşı karşıya bırakmıştır.

1963'de yaşanan Kıbrıs krizi Türkiye açısından ulusal dış politika önceliklerinin askeri güç seçeneği ile desteklenmesi gerektiğini ilk kez ortaya koymuştur. Bu aşamaya kadar aile içi bir konu kabul edilen Kıbrıs sorununun ittifak içerisinde çözülebileceği düşünülmüştü. Bu noktadan sonra, Türkiye'nin Kıbrıs politikasının farklılaşması ve bir dizi yeni diplomatik ve askeri açılımla desteklenmesi gündeme gelmiştir. Aralık 1963'de patlak veren olaylar karşısında, Ankara'nın ilk aşamadaki reaksiyonu sınırlı bir hava harekâtı düzenlemek olmuştur. Yine garanti antlaşması hükümleri uyarınca adaya askeri müdahale olasılığı ilk kez bu sırada telaffuz etmiştir. Bir gambot diplomasisi uygulaması olarak Türk askeri tepkisi sınırlı hava ve deniz etkinliğinin ötesine geçememiştir. Bunun belki de en önemli nedeni, TSK'nın elinde o dönemde Kıbrıs'a yönelik bir deniz aşırı harekâtı yürütebilecek imkânlarının ve birliklerinin olmayışıdır. Diğer neden, ABD'nin krizin başından itibaren adada ya da adaya yönelik olarak yapılacak askeri harekâtlarda Amerikan yardımı silah ve donanımın kullanılmasına izin vermeyeceğini bildirmesidir. Bu tutum daha vurgulu bir biçimde Başkan Johnson'un tarihi mektubu ile sert biçimde yinelenmiş ve olası Türk askeri harekâtının böylece önüne geçilmiştir. Ancak Başkan Johnson'un mektubunda daha da ileri giderek NATO'nun Türkiye'ye yönelik güvencelerini sorgulaması, Türkiye'de gerçek anlamda ulusal önceliklere dayanan kısmi siyasi ve askeri dönüşümün arka planını hazırlamıştır (Güvenç, 2004).

1963 Kıbrıs krizi yeniden değerlendirildiğinde, gerçekten de Türkiye'nin elinde ilk başlardaki tehditkâr söylemi destekleyecek türden askeri yeteneklerin olmadığı görülür. Kriz, harekât yeteneği yüksek manevra yapısına geçerken genel maksatlı kuvvet yapısını terk etmekle ortaya çıkmıştır. TSK'nın deniz aşırı harekâta uygun birlik ve platformların ya bu krizden hemen önce ya da hemen sonra geliştirmeye başladığı görülmektedir. Bu dönemde deniz aşırı güç aktarımı için TSK'nın elindeki en uygun araç hava kuvvetleriydi. Bu kuvvet 1963 ile 1964 yılları arasında cezalandırma stratejisi kapsamında Kıbrıs'ta kullanılmıştır. Özellikle siyasi kararlılığı göstermek bakımından hava gücünün sağladığı esneklik yabana atılamaz. Ancak kara ya da deniz gücüyle desteklemeyen, sadece hava gücüyle sınırlı bir askeri girişim, siyasi kararlılığın eksikliği algılanmasına da yol açabilir.

Türkiye'nin 1963'deki tepkisinin hava gücüyle sınırlı tutulması, muhtemelen bu tür bir kararlılık ya da irade eksikliği olarak algılanmıştır. Bu da sonuçta Türkiye açısından dış politikada, askeri güce başvurma tehditlerinde inandırıcılık eksikliğini ortaya çıkarmıştır.

Türk dış politikasının özellikle Kıbrıs üzerinde dönüşen öncelikleri TSK'nın yapılanmasına ve silahlanmasına aynen yaramıştır. Yukarıda değinilen tüm birlikler oluşturulurken, bir yandan da ulusal mali kaynaklara İtalya'dan helikopter satın alınmış ve Türk tersanelerinde kapsamlı bir çıkarma gemisi inşa programı başlatılmıştır. Almanya'dan C-160 Transall ulaştırma uçakları temin edilmiştir. Benzer taşıma kabiliyetine sahip C-130 ulaştırma uçakları ise Türkiye'nin acil teslim talebine rağmen ABD tarafından bir süre verilmemiştir. Bu dönem Kıbrıs konusunda Türkiye'yi zapturapt altına alabilmek için ABD'nin örtülü ve kısmi bir silah ambargosu uygulamaya başladığı anlaşılmaktadır. Örneğin Amerikan askeri yardımı ile taahhüt edilen M-113 Zırhlı Personel Taşıyıcılarının verilmemesi üzerine ulusal imkânlarla eski tanklar tadil edilerek bu tür araçlar üretilmeye çalışılmıştır. 1960'lara gelindiğinde ülkemizin silah üretimi sürecinde dışa bağımlılığın dış işlerinde ve askeri stratejideki engelleyici etkisinin ilk kez hissedildiği zaman olmuştur. Ancak bu sınırlamaları aşma çabaları başlangıçta cılız kalmıştır.

1967 Kıbrıs krizi, dış politikada askeri güç desteğinin eksikliğinin vurgulu biçimde hissedilmesi ile sonuçlanmıştır. Bu kriz sırasında da Türk donaması Mersin'e kaydırılarak gambot diplomasisi uygulanmış ve sınırlı hava harekâtı tehdidinde bulunmuştur. Bu durum Türkiye'nin Kıbrıs'ta askeri güç kullanma konusunda irade eksikliği olduğu yargısını güçlendirmiştir. Bu yargının artık pekiştiği noktada, Türk karar vericilerin kafasında da Kıbrıs'a askeri müdahalenin er ya da geç gerekeceği düşüncesi hâkim olmaya başlamıştır. Sonuçta denizaşırı güç aktarım yeteneği geliştirme çabaları asıl bu dönemden sonra ivme kazanmıştır. Ayrıca TSK için 1972 yılında kapsamlı bir revizyon ve modernizasyon (REMO) planı hazırlanmış ve yürürlüğe konmuştur.

Kıbrıs'a olası bir askeri müdahalenin siyasi hedefleri de yine aynı evrede berraklaşmaya başlamıştır. 1964-1967 krizinden sonra, adadaki Türklerin güvenliğinin ancak iki bölgeli ve iki toplumlu bir yapıda sağlanabileceği düşüncesi kök salmıştır. Adada 1974 yılında gerçekleştirilen darbe ile adanın Yunanistan ile birleşmesi ihtimali, Türkiye'nin askeri müdahalesini meşrulaştırmıştır. Temmuz 1974'de Türkiye'den yine askeri müdahale sesleri yükselmiş; donanma bir kez daha Mersin'e bağlanarak çıkartma hazırlıkları yürütmüştür. Daha önceki krizlerde yinelenen davranış kalıbından yola çıkarak, Türkiye'nin hazırlıkları ciddiye alınmamıştır. Aslında TSK gerekli askeri

yetenekleri büyük ölçüde kazanmıştır. Ancak güç kullanımı konusunda Türkiye'de siyasi irade olsa dahi, ABD'nin tıpkı Johnson mektubu örneğinde olduğu gibi Türkiye'yi bir biçimde engelleyeceğine inanılmıştır. Bütün bunlar aslında bir avantaj olmuştur. Zira TSK, denizaşırı harekâta yönelik hazırlıklarını pek de gizlemeye ihtiyaç duymaksızın gerçekleştirmiştir. Kritik ilk dalganın başarı ile adaya ulaşmasında bu sürpriz unsuru önemli rol oynamıştır. 1974 Kıbrıs Barış Harekâtı konusunda TSK'nın ev ödevini gayet başarı ile hazırladığı yabancı gözlemciler tarafından da vurgulanmaktadır. Ancak uygulamada karşılaşılan sorunlar, planlanan askeri ve siyasi hedeflere ulaşmasını geciktirmiştir. Harekâtın özellikle ikinci aşaması uluslararası kamuoyunda büyük eleştiri almıştır. 1974 yılında yapılan Kıbrıs barış harekâtının en önemli sonucu olarak Türkiye Cumhuriyeti dış politika amaçları için sınırlı da olsa askeri güç kullanma kabiliyetine ve iradesine sahip olduğunu dost ve düşman tüm dünyaya karşı ilkte olsa ortaya koymuştur.

1963'den 1974'e kadar geçen süre içinde, bu noktaya varmayı sağlayan bir dizi unsur vardır. Sistem düzeyinde, süper güçler arası rekabetteki yumuşama Türk-Sovyet ilişkileri üzerinde de etkisini göstermiştir. 1964'de Türkiye'nin Kıbrıs'a olası müdahalesine açıkça karşı çıkan Moskova ikili ilişkilerdeki olumlu gelişmelerin de etkisiyle 1967 ve 1974'de daha ılımlı tutum takınmıştır. Bu süreçte askeri gücü dış politika aracı olarak kullanma konusunda Türk karar vericilerinin kişisel özellikleri de etkili olmuş gözükmektedir. İlk Kıbrıs krizi, dış politikada ihtiyatlı yaklaşımın temsilcisi İsmet İnönü'nün başbakanlığı döneminde olmuştur. 1967 krizi ise iktidarın temel önceliğini ekonomik sorunlara veren Süleyman Demirel döneminde ortaya çıkmıştır. Demirel de aynı İnönü gibi ihtiyatla yaklaşmayı ve soruna diplomatik yöntemlerle çözüm aramayı tercih etmiştir. 1974'deki Kıbrıs krizi ise, dış politikada görece daha etkin bir tutumu savunan Bülent Ecevit'in iktidarda olduğu dönemde meydana gelmiştir. Uluslararası ortam ve TSK'nın nispeten daha hazırlıklı olmasının yanı sıra, Ecevit'in dış politikada risk almaya yatkın oluşunun da son Kıbrıs krizinde Türkiye'nin güce başvurmasını kolaylaştırdığı söylenebilir (Güvenç, 2004).

1974 yapılan Kıbrıs Barış harekâtında, bazı NATO ülkelerinden alınan ve bu harekâtta kullanılan teçhizatının başta Amerika ve diğer ülkeler ülkemize çıkarttıkları yaptırım ve engeller sebebiyle dışa bağımlılığın ne kadar sakıncalı olduğu durumunu bir kez daha ortaya koymuştur. Bu olaydan sonra artık ülke olarak bu sektörde dışa bağımlı olmadan ileri teknolojik ürün ve silahların üretilmesini ve bu yönde siyasi adımlar atılmasını sağlamıştır. Hemen akabinde Almanya'dan alınan lisanslarla Makine Kimya ve Endüstri Kurumu G-3 ve MG-3 tüfek üretimi hızlıca üretmeye başlamıştır.

Tüm bu olaylar, özellikle 1974 Kıbrıs Barış Harekâtında ülkemize uygulanmış olan silah ambargosu üzerine bu sektörün geliştirilmesi için yeni bir atak başlatıldı. Öncelikle bu konuda başı askeri vakıflar ile Devlet çekerek çeşitli uygulamalarla yeni şirketler kurdular veya kurulması için desteklediler. Yapılan bu faaliyetler maalesef bir stratejiye veya politikaya dayanmamaktaydı. Buna rağmen yapılan bu girişimlerle Aspilsan, İşbir, Aselsan, Havelsan bu dönemin en önemli kurulan askeri vakıf şirketleri olmuştur. Mikes, Ayesaş, FNSS, Marconi gibi şirketlere örnektir.

1974-1983 yılları arası süreçte kurulan şirketler arasında ise Yüksek Teknoloji A.Ş, ASMAŞ, HEMA Dişli Sanayii ve Ticaret A.Ş., Asil Çelik Sanayi ve Ticaret A.Ş., İşbir Elektrik Sanayi A.Ş. ve Barış Elektrik Endüstrisi A.Ş., de yer almaktadır. Tüm bu yapılanlar maalesef silahlı kuvvetlerimizin 1950 yılından beri ihtiyacı olan ve gittikçe de büyük açık olarak ortaya çıkan savunma teçhizatı açığının kapatılmasının mümkün olmadığı anlaşılmıştır. Bu doğrultuda 1983 yılında Savunma Donatım İşletmeleri Genel Müdürlüğü kurularak silahlı kuvvetlerimizin ihtiyacı olan her türlü harp silah, araç, makine, teçhizat, donanım, mühimmat, sistem ve cihazlar ile bunların her türlü bakım, onarım, hammadde, yedek parça ile beraber ilaç ve hammaddelerini üretmek için tüzel kişiliği sahip, faaliyetlerinde özerk ve sorumluluğu sermayesi ile sınırlı bir şekilde kurulmuş kamu iktisadi kuruluşudur. 1984 yılına gelindiğinde ise Aksa Makina Sanayi A.Ş., TUSAŞ Havacılık ve Uzay Sanayi A.Ş. (TAI) ve ETA Elektronik Tasarım Sanayi ve Ticaret A.Ş. faaliyete başlamıştır. 1985-1989 yılları arasında 5. Yıllık Kalkınma Planıyla bu sektörün geliştirilmesine yönelik yatırımlara ağırlık verileceği belirtilmiştir.

3.1.2.1. Siyasi ve Ekonomik Durum Değerlendirme (1952-1974)

1952-1960 yılları arasında Türk iç politikasına; Cumhurbaşkanı Celal Bayar, Barbakan Adnan Menderes ve Demokrat Parti bünyesindeki bürokratların hâkim olduğu görülmektedir. Bu yıllarda iç politika, Marshall yardımları ve dönem hükümetinin siyasi tercihleri çerçevesinde yapmış olduğu yatırımlar çerçevesinde şekillenmiştir.

1960-1974 arası yıllar ise Türk demokrasisinin, politik ve askeri iç aktörler tarafından sekteye uğratıldığı yıllardır. 27 Mayıs 1960 tarihinde yapılan askeri darbe sonucunda; hükümet düşürülmüş, Başbakan Adnan Menderes, Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu ve Maliye Bakanı Hasan Polatkan idama mahkûm edilmiştir. Akabinde

yapılan 1961 seçimlerinde, hiçbir parti çoğunluk kazanamamıştır. CHP ve Adalet Partisi (AP) tarafından bir koalisyon hükümeti kurulmuştur (Gönlübol-Ülman, 2017).

Müteakiben yenilen seçimler, tekrar tekrar kurulan istikrarsız hükümetler, artan siyasi olaylar ve kısıtlamalar, Türkiye'yi iç politikada geriletmiştir. Son olarak, 12 Mart 1971 Muhtırası ve akabinde gerçekleşen idamlar, Türk iç politikasında anarşinin ve sıkıyönetimin iki ayrı kutupta perçinlemesine sebep olmuştur.

1952-1960 arası yıllarda Türk dış politikası, ABD ve NATO ekseninde şekillenmiştir. Diğer taraftan, Sovyetler Birliği ile ABD arasındaki sürekli silahlanma ve güçlenme yarışı, Türkiye'yi dış politikada tedirgin ederken, ABD'nin de bölgede Türkiye'ye olan ihtiyacını arttırmıştır. Bu bağlamda Sovyetler Birliği'ne yakın ülkelere üst kurmayı amaçlayan ABD, Türkiye'nin NATO'ya kabulünün önünü açmıştır. Böylelikle Türkiye, 18 Şubat 1952 yılında resmen NATO üyesi olmuştur (Özçelik, 2012).

Dönemin Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü, bu üyelik için; "Memleketin ve Milletin emniyetini sağlayacak böyle bir neticenin elde edilmesinden dolayı ne kadar memnun olsak yeridir. Atlantik Paktı, demokrat milletlerin, demokratik rejimlere sahip milletlerin muasır medeniyette aynı medeniyet seviyesine erişmiş milletlerin teşkil bir heyettir. Sadece, askeri ve siyasi bir topluluk değil, bir medeniyet topluluğu, bir kültür topluluğu, bir demokrat milletler topluluğudur." demiştir (Saray, 2000).

1960-1974 yılları arasında ise Türkiye dış politikada, ABD'nin etkisini azaltmaya yönelik girişimlerde bulunmuştur. Kuşkusuz bu girişimlerin önünü açan gelişme, ABD Başkanı Johnson'un, dönemin Başbakanı İsmet İnönü'ye yazdığı mektuptur. Mektup, Türkiye'nin Kıbrıs'a yönelik gerçekleştireceği herhangi bir harekâtın, ABD tarafından olumsuz değerlendirileceğini bildirmektedir. Türkiye'nin savunma ve güvenlik politikalarına doğrudan müdahale etme amacı güden bu mektup, Türk savunma sanayii politikalarında kırılma noktasını oluşturmaktadır. Tehdit mahiyetinde olan mektupta şu ifadeler yer almaktadır: "Kıbrıs'a yapılacak askeri bir müdahale Sovyetler Birliği'nin meseleye doğrudan doğruya karışmasına yol açabilir. NATO müttefiklerinizin tam rıza ve muvafakatleri olmadan Türkiye'nin girişeceği bir hareket neticesinde ortaya çıkacak bir Sovyet müdahalesine karşı Türkiye'yi müdafaa etmek mükellefiyetleri olup olmadığını müzakere etmek fırsatını bulmamış olduklarını takdir buyuracağınız kanaatindeyim" (Armağanoğlu, 1991).

1952-1960 yılları arasında Türkiye'nin ekonomik durumu incelendiğinde, ciddi dalgalanmaların yaşandığı görülmektedir. Öncelikli olarak belirtmek gerekir ki, Menderes Hükümeti 1954 yılına kadar Marshall Kredileri ile tarıma büyük yatırımlar

yapmıştır. Yatırımlarla birlikte bu dönemde ihracat artmış, özellikle kırsal kesimde yaşayan insanların ekonomik refahı yükselmiştir. Türkiye ekonomisi bu yıllarda, hızlı bir büyüme yaşamıştır. Ancak Marshall yardımlarının, belli bir plana tabi olmadan kullanılması, ülke ekonomisinde 1954 yılı itibariyle ciddi sorunlar yaratmıştır. Çünkü söz konusu yardımların niteliği giderek değişmiş, sanayileşmeyi reddeden ve ithalatı zorunlu kılan bir hale bürünmüştür (Oran, 2016).

1960-1974 yılları arasında, yardımların ve yatırımların bir program dâhilinde yürütülmesi hedeflenmiştir. Nitekim bu hedef doğrultusunda, 1960 yılında Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) kurulmuştur. DPT ile iktisadi faaliyetler bir süre kontrol altına alınmıştır. Bu durum Gayri Safi Milli Hâsıla (GSMH)'nın sürekli olarak yükselmesini sağlamıştır. Buna istinaden enflasyon oranları da, 1971'e kadar düşük oranlarda seyretmiştir. Fakat 1971'den sonra enflasyon, Türk Lirası/Dolar kuru, ithalat ve dış borç artış göstermiştir. İktisadi göstergelerde yaşanan bu artışa, ülkenin sadece belirli kesimlerine yönelik uygulanan popülist ekonomi politikalarının sebep olduğu değerlendirilmektedir (Oran, 2016).

1952-1974 yılları arasında Türkiye'nin güvenliğini tehdit eden bazı gelişmeler yaşanmıştır. Bunlardan birincisi, Yunanistan ile yaşanan Kıbrıs krizidir. 24 Aralık 1963 günü Lefkoşa'da Kıbrıslı Türklere yönelik birtakım saldırılar gerçekleştirilmiştir. Bu saldırılar sonucunda, 24 Türk hayatını kaybetmiştir. Buna istinaden Türkiye, 1959 Antlaşmaları kapsamında, adada bulunan Türk askerî birliğinin, Lefkoşa'nın Türk kesimini koruma altına alması amacıyla Kıbrıs Barış Harekâtını başlatmıştır. Ada'da yaşanan bu durum, Türkiye'nin, ABD'ye paralel politikalar izleme eğilimini ve NATO'ya tabiri caizse "gözü kapalı güvenme" anlayışını sorgulamaya başlamasına sebep olmuştur. Nitekim 1974'te yaşanacak olan Kıbrıs ambargosu da, Türkiye'nin bu tasarrufunu haklı çıkaracaktır. İkincisi, Yunanistan ile yaşanan, Adalar Denizi kıta sahanlığı uyuşmazlığıdır. İki ülke arasındaki uyuşmazlığın başlangıcı, Yunanistan'ın Adalar Denizinde sahip olduğunu iddia ettiği kıta sahanlığında, 1959 yılında petrol arama eylemleri için yetki veren bir kanun çıkartmasına dayanmaktadır (Şener, 2013).

Kanunun çıkarılmasının ardından Yunanistan'ın petrol arama faaliyetlerini hızlandırması, akabinde Türkiye'nin de aynı bölgede belirlemiş olduğu kendi ulusal kıta sahanlığında muhtelif faaliyetlerde bulunmak istemesiyle iki ülke karşı karşıya gelmiştir (Şener, 2013).

Adalar Denizinde bu dönemde başlayan uyuşmazlık ve Yunanistan'ın uluslararası hukuka uygunsuz hak talebi, günümüze dek Türkiye'nin egemenlik sorunu olmuştur.

Sorunun çözümü için, uluslararası mekanizmalara başvurulsa da olumlu sonuçlar elde edilememiştir.

Tablo-3.4 incelendiğinde, 1952-1960 yılları arası savunma harcamalarının artmasının sebebi Türkiye'nin savunma teçhizatlarını, hazır alımlarla tedarik etmeye çalışmasından kaynaklanmaktadır.

Tablo-3.4: 1952-1960 Savunma Harcamaları

Harcama Yapılan Yıllar	**Harcama (TL)**
1952	725.000.000
1953	827.000.000
1954	934.000.000
1955	1.077.000.000
1956	1.159.000.000
1957	1.266.000.000
1958	1.470.000.000
1959	2.153.000.000
1960	2.405.000.000

Kaynak: Veriler, "SIPRI, Military Expenditure Database (1949-2016)" belgesinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

Tablo-3.5: 1961-1971 Savunma Harcamaları

Harcama Yapılan Yıllar	**Harcama (TL)**
1961	2.718.000.000
1962	2.980.000.000
1963	3.147.000.000
1964	3.445.000.000
1965	3.821.000.000
1966	3.996.000.000
1967	4.596.000.000
1968	5.159.000.000
1969	5.395.000.000
1970	6.399.000.000
1971	8.487.000.000

Kaynak: SIPRI, Military Expenditure Database (1949-2016).

Tablo-3.5'de savunma harcamalarının yıllar itibariyle arttığı görülmektedir. Bu artışın bir sebebi 1954-1962 arası yıllarda Türkiye'ye, 1.550.000 $ Amerikan askeri yardımı tahsis edilmesinden kaynaklanmaktadır (Erhan, 2016)

Diğer bir sebebi ise 1964-1969 yılları arasında ise 200.000.000 DM (Deutsche Mark) tutarında Alman askeri yardımı alınmıştır (Kalyon, 2010).

Bu dönemde doların sürekli olarak artış göstermesinden dolayı askeri harcamalar da dolar bazında yükselmiştir.

3.1.2.2. Savunma Sanayii Politika Uygulamalarını Değerlendirme (1952-1974)

1952-1974 arası dönemde, iktidar erklerine yönelik gerçekleştirilen askeri müdahaleler savunma sanayii politikalarının oluşum sürecini kuşkusuz etkilemiştir. Çünkü idareye gelen askeri ve sivil yöneticiler, savunma sanayii ve orduyu kapsayan değişim, dönüşüm ve yeniden yapılandırma faaliyetlerini ABD ve NATO güdümünde gerçekleştirmişlerdir.

1960 müdahalesinin ardından yayımlanan darbe beyannamesinde dönemin askeri iktidarı, Türkiye'nin Batı'ya paralel politikalar izleneceğinin garantisini vermiş ve bu garanti şu şekilde "Müttefiklerimize, Komşularımıza ve bütün dünyaya hitap ediyoruz. Gayemiz Birlemiş Milletler Anayasası'na ve insan hakları prensiplerine tamamıyla riayetti. Büyük Atatürk'ün "Yurtta Sulh Cihanda Sulh" prensibi bayrağımızdır. Bütün ittifaklarımıza ve taahhütlerimize sadığız. NATO'ya inanıyoruz ve bağlıyız. CENTO'ya bağlıyız." ifade edilmiştir (Özdağ, 1997).

Öte yandan askeri müdahale sonrası yapılan 1961 Anayasası, savunma sanayii politikalarını yöneten ve yönlendiren mekanizmaları etkileyecek düzenlemeler getirmiştir. 1961 Anayasası doğrultusunda, Milli Güvenlik Kurulu (MGK) ve MGK Genel Sekreterliği teşkil edilmiştir. Bu kurumlar 1949 yılında kurulan MSYK'nın yerini almıştır. MGK; Cumhurbaşkanı, Başbakan, Devlet Bakanı ve Başbakan yardımcıları, MSB, İçişleri, Dışişleri, Maliye, Ulaştırma Bakanları ve Gnkur. Bşk. ile Kara, Deniz, Hava Kuvvetleri Komutanlarından oluşan bir teşkilatlanmadır. Kurulun görevi:

Milli güvenlikle ilgili kararların alınmasında ve koordinasyonun sağlanmasında Bakanlar Kuruluna yardımcılık etmek üzere; milli güvenlik politikasının esaslarının hazırlanması ve bu politikanın tadil ve tashihi; bu esasların uygulanmasıyla ilgili olarak milli güvenlik konularının her biri için milli plan ve programların hazırlanması, bunların

tahakkuku için nihai ve ara hedeflerin tespiti ve bu konudaki faaliyetlerin ahenkleştirilmesi; bütün devlet teşkilatına, her türlü özel müessese ve teşekküllere ve vatandaşlara düşecek topyekûn savunma ve milli seferberlik hizmetlerinin ve sorumluluklarının tespiti ve bu konuda lazım gelen kanuni ve idari tedbirlerin alınması; bakanlıklar tarafından hazırlanacak Milli Seferberlik Planlarına (Sivil Olağanüstü Hal Planlarına) temel olacak esasların tespiti, bu planların ahenkleştirilmesi, izlenmesi ve değerlendirilmesi gibi milli güvenlikle ilgili temel görüşleri Bakanlar Kurulu'na bildirmektir (Resmi Gazete,19.12.1962, 11286).

1961 anayasası ile savunma yönetimindeki temel aktörlerin görev ve yetkilerinde de bir takım değişikliklere gidilmiştir. Bu değişiklikler anayasanın 110. maddesinde belirtilmiştir. 110. madde uyarınca, Başkomutanlık unvanının Cumhurbaşkanı tarafından temsilinin devam edeceği, millî güvenliğin sağlanmasından ve Silahlı Kuvvetlerin savaşa hazırlanmasından TBMM'ye karşı Bakanlar Kurulunun sorumlu tutulacağı ifade edilmiştir. Aynı madde kapsamında, Gnkur. Bşk., Silahlı Kuvvetlerin komutanı olarak, görev ve yetkilerinden dolayı Başbakana karşı sorumlu tutulmuştur (Resmi Gazete, 20.07.1961, 10859).

Savunma yönetiminde etkin olan aktörlerin yapısında gerçekleştirilen bu düzenlemeler, savunma sanayii alt yapısına ilişkin adımlar atılmasını gerekli kılmıştır. Fakat Amerikan şartlı yardımları ve NATO üyeliği, yurt içinde savunma teçhizatı geliştirme, üretme veya bunların bakımlarını yapma imkân ve kabiliyetinin kaybedilmesine sebep olmuştur. Bu sebeple, 1963 yılında yayınlanan ve 1963-1967 yıllarını kapsayan, Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda savunma sanayiinin geliştirilmesine yönelik hedefler belirlenmiştir. Lakin bu hedefler ciddi adımlara dönüşmemiştir (Kalkınma Planı, Birinci Beş Yıl, 1963-1967).

1970 yılında ulusal güvenliğe ve savunma sanayiine yön verecek olan iki mekanizmaya ilişkin kanunlar çıkarılmıştır: "Genelkurmay Başkanının Görev ve Yetkilerine ait Kanun" ve "Milli Savunma Bakanlığı Görev ve Teşkilatı Hakkında Kanun" ilk olarak, 31 Temmuz 1970 tarihinde kabul edilen 1324 sayılı kanun ile Gnkur. Bşk. lığının görev ve yetkileri kapsamlı bir şekilde ifade edilmiştir. Buna göre, Silahlı Kuvvetlerin savaşa hazırlanmasında personel, istihbarat, harekât, teşkilat ve eğitim hizmetlerine ait ilke ve önceliklerin tespiti edilmesi ve bunlardan; istihbarat, harekât, teşkilat ve eğitim hizmetlerinin Kara, Deniz, Hava Kuvvetleri Komutanlıkları ile Gnkur. Bşk. lığına bağlı kuruluşlar vasıtasıyla uygulanması öngörülmüştür (Resmi Gazete, 07.08.1970,13572).

Müteakiben, aynı tarihte kabul edilen 1325 sayılı kanun ile MSB'nin görevleri ve teşkilat yapısı ayrıntılı olarak açıklanmıştır. Buna göre MSB'nin görevi: Siyasi, hukuki, sosyal, askeri okullardaki (harp okulları ve astsubay meslek yüksekokulları) eğitim, mali ve bütçe hizmetlerini, Silahlı Kuvvetlerin Bakanlar Kurulunca belirlenen savunma politikası kapsamında, Gnkur. Bşk. lığı öncülüğünde tespit olunacak ilke, öncelik ve ana programlarına göre yerine getirmektir. Kanuna göre, Cumhurbaşkanı ve Başbakan'ın gerekli gördüklerinde Kuvvet Komutanlarından doğrudan bilgi alma ve bunlara doğrudan emir verebilme hakkı saklı tutularak Kara, Deniz ve Hava Kuvvetleri Komutanlıkları MSB'ye bağlanmıştır (Resmî Gazete, 07.08.1970,13572).

Akabinde 1972 yılında çıkartılan kanunla yapısında değişikliklere gidilen bir diğer kurum YAŞ'tır. Kanunun 3. maddesinde YAŞ; Gnkur. Bşk. lığı tarafından hazırlanan stratejik konseptin yeniden gözden geçirilmesi, TSK'nın ana program ve hedefleri hakkında görüş bildirilmesi, yine TSK hakkında önemi bulunan kanun, tüzük ve yönetmelik taslaklarını incelemek ve görüşmek ile lüzumu görülen diğer konular hakkında görüş bildirme görevlerinin icrası amacıyla teşkil edilmiştir. Üyelerini; Başbakan, Gnkur. Bşk., Başbakan Yardımcıları, Adalet Bakanı, Dışişleri Bakanı, İçişleri Bakanı ve MSB ile Kuvvet Komutanları oluşturmaktadır. Öte yandan, YAŞ'ın çalışma usullerinin ise Başbakanlık tarafından belirlenmesi öngörülmüştür (Resmi Gazete, 26.07.1972,14257).

Dönemin savunma sanayii politikalarının oluşum sürecinde şüphesiz kurulan hükümetler de büyük rol oynamıştır. Bu sebeple siyasi iktidarların sürece vermiş oldukları ehemmiyeti analiz edebilmek adına, hükümet programlarını incelemenin önemli olacağı değerlendirilmektedir. 14 Mayıs 1950 seçimleri ile iktidara gelen DP, 1960'a kadar kurmuş olduğu hükümetlerin programlarında, milli savunma sanayiine yön verebilecek nitelikte ifadelere yer vermemiştir. Truman Doktrini ve Marshall yardımlarının ülkeye girmeye devam ettiği bu dönemde iktidar sahipleri, ABD'ye duyulan yüksek güveni hükümet programlarında "Büyük dostumuz Birleşik Amerika" diye başlayan şeklinde beyanda bulunmuşlardır (Dağlı-Aktürk, 1988).

1961, 1962 ve 1963 yıllarında, Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel tarafından onaylanarak sırasıyla; I. Koalisyon (VIII. İnönü Hükümeti), II. Koalisyon (IX. İnönü Hükümeti), X. İnönü Hükümetleri kurulmuştur. Koalisyon Hükümetleri programlarında, TSK'nın modernizasyona ihtiyaç duyduğundan bahsedilmiştir. Ancak ordunun modernizasyonu için geliştirilmesi gerekli olan milli savunma sanayiine değinilmemiştir.

Aksine NATO ve CENTO'nun önemini ifade eden cümleler sarf edilmiştir (Dağlı-Aktürk, 1988).

20.02.1965 tarihinde, Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel tarafından onaylanarak, IV. Koalisyon (Suat Hayri Ürgüplü) Hükümeti kurulmuştur. Ürgüplü Hükümeti programında, MKEK'ye ilişkin ifadeler yer almıştır. Lakin burada da milli imkân ve kabiliyetlerle tesis edilmesi zorunlu bir savunma sanayiinden bahsedilmemiştir (Dağlı-Aktürk, 1988).

27.10.1965 tarihinde, Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel tarafından onaylanarak, I. Demirel Hükümeti kurulmuştur. Demirel Hükümeti programında, TSK ve savunma sanayii konularına geniş yer verilmiştir: "Silahlı Kuvvetlerimizin, yurt savunmasını müessir bir şekilde başarmaları için muhtaç olduğu gücün modern icaplara göre temini ve gelişmelerin hızlandırılması en fazla önem verdiğimiz bir mesele olacaktır. Bu maksatla hiçbir milli fedakârlıktan kaçınılmayacaktır (Dağlı-Aktürk, 1988).

03.11.1969 ve 06.03.1970 tarihlerinde, Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay tarafından onaylanarak sırasıyla II. ve III. Demirel Hükümetleri kurulmuştur. Demirel Hükümetleri programlarında, "Harp ve silah vasıtalarından memleketimizde yapılması mümkün ve lazım olanlar ile ilgili sanayiinin geliştirilmesi için özel bir program uygulanacaktır" ifadeleri yer almaktadır (Dağlı-Aktürk, 1988).

26.03.1971 tarihinde Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay tarafından onaylanarak, I. Erim Hükümeti kurulmuştur. Konuyla alakalı olarak I. Erim Hükümeti programında, "Silahlı Kuvvetlerimizin savaş araç ve gereçlerinin yurt içinden sağlanması için harp sanayiine yönelmeyi gerekli ve zorunlu görüyoruz. Bu bakımdan yurdumuzda ağır sanayiinin ilerlemesine paralel olarak harp sanayiinin geliştirilmesine gayret edilecektir" ifadeleri yer almaktadır. 13.12.1971 tarihinde, Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay tarafından onaylanarak, II. Nihat Erim Hükümeti kurulmuştur. II. Erim Hükümeti programında konuya ilişkin, "Silahlı Kuvvetlerimizin savaş araç ve gereçlerinin yurtiçinden sağlanması hususundaki ciddi çalışmaları devam ettireceğiz" denmiştir (Dağlı-Aktürk, 1988).

15.04.1972 tarihinde, Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk tarafından onaylanarak, Melen Hükümeti kurulmuştur. Melen Hükümeti programında şu ifadeler yer almıştır: Silahlı Kuvvetlerimizin yeniden teşkilatlandırılması ve çağdaş teknolojinin gerektirdiği şekilde silah araç ve gereçlerin süratle yenileştirilmesini hedef olarak almaktayız. Silahlı Kuvvetlerimizin savaş araç ve gereçlerinin yurt içinden sağlanması için savunma sanayiine yönelmeyi zaruri görmekteyiz. Bu bakımdan yurdumuzda ağır sanayiinin

gelişmesine paralel olarak harp sanayiinin geliştirilmesine de gayret edilecektir (Dağlı-Aktürk, 1988).

15.04.1973 tarihinde, Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk tarafından onaylanarak, Naim Talu hükümeti kurulmuştur. Talu Hükümeti programında, "Hükümetimiz Silahlı Kuvvetlerimizin her an zinde ve kudretli olmasını sağlamayı görevlerinin başında saymaktadır" sözleri yer almıştır. Ancak Hükümet programında, Silahlı Kuvvetlerin caydırıcı olabilmesi için, ordunun milli savunma sanayiine olan ihtiyacından bahsedilmemiştir (Dağlı-Aktürk, 1988).

3.1.2.3. Savunma Sanayii Politika ve Stratejilerini Değerlendirme (1952-1974)

1952-1974 arası yıllar, savunma sanayii alanında bir duraklama dönemi olarak nitelendirilebilir. Devlet bu dönemde savunma sanayiini güçlendirme ve geliştirme politikalarını terk etmiştir. Nitekim Atatürk döneminde savunma sanayii alanında elde edilen imkân ve kabiliyetler bu dönemde kaybedilmiş ve kurulan fabrikalar verimliliklerini yitirmişlerdir. Bu duruma sebep olan üç gelişme yaşanmıştır: Birincisi, bu dönemde Batılı ülkeler, ihtiyaç fazlası olarak nitelendirdikleri askeri teçhizatlarını Türkiye'ye göndermişlerdir. Bu durum Türkiye'de modern savunma teçhizatlarının üretilmesinin geri plana atılmasına neden olmuştur. İkincisi, Türkiye'nin NATO'ya girişiyle artan askeri yardımlar, Türkiye'nin savunma sanayii alanında ABD'ye bağımlı hale gelmesine neden olmuştur. Üçüncüsü ise, dönemin politikacıları askeri ihtiyaçların ABD ve Avrupalı ülkeler tarafından tedarik edilmesini memnuniyetle karşılamışlardır. Bu memnuniyet hükümet programlarında ve grup konuşmalarında da büyük bir coşkuyla dile getirilmiştir.

Bu üç durum savunma sanayii ürünlerinin yurt içinde üretilmesini imkânsız hale getirmiştir. Çünkü hazır alımların devam ettiği yıllarda, bir önceki dönemde kurulan fabrikalara sipariş verilmemesi bu fabrikaların işlevselliğini ortadan kaldırmıştır. Buna karşılık savunma harcamalarındaki artış, ABD yardımları sebebiyle gittikçe artmıştır. Nitekim bu durumu yurt içi üretimden daha olumlu karşılayan hükümetler, 1965'lere kadar hükümet programlarında ordunun güçlü olmasının gerekliliği dile getirilmiş olsalar da milli savunma sanayiinin gerekliliğinden söz etmemişlerdir. Ancak Kıbrıs ekseninde yaşanan gelişmeler sonrasında, şartlı yardımların yükselen maliyeti ve akabinde teçhizat

tedarikinde yaşanan sorunlar, savunma sanayiine ilişkin hususların hükümet programlarında yer bulmasını sağlamışlardır.

3.1.3. Soğuk Savaş Sonrası Güvenlik Ortamı ve Askeri Güç Dönemi (1974-1998)

Türkiye açısından dış politikada güce başvurmanın ekonomik, siyasi ve askeri maliyeti ise gerçekten yüksek olmuştur. Askeri bakımdan en dikkat çekici konu 2. Dünya savaşından 1970'lerin ortalarına kadar silah teknolojisi ve konvansiyonel güç konularında kaydedilen ilerlemelerin görece mütevazılığıdır. Kıbrıs harekâtı, elektronik harp ve güdümlü silah teknolojilerinin yeni sahneye çıktığı dönemde gerçekleşmiştir. Bu unsurlar, 1973 Arap-İsrail savaşı sırsında ilk kez yoğun bir şekilde kullanılmıştır. 1975 yılında gelen Amerikan yaptırımı silahlı kuvvetlerimizi genel manada askeri teknolojilerdeki atak yaptığı sırada yakalamıştır. Silahlı kuvvetlerimiz teknolojik gelişmelere yarışmak bir tarafa, mevcut silah ve donanımını aktif olarak kullanmakta sorunlar yaşamıştır.

Amerikan yaptırımı ve 1970'lerin ikinci yarısına damgasını vuran ekonomik sıkıntılar, Türkiye'de yabancı kuruluşlarla bağlarının ciddi bir şekilde sorgulanmasına sebep olmuştur. İç siyasette istikrarsızlığın hâkim olduğu bu dönemde, dış politika ve güvenlik alanında Batı dışı seçenek arayışları da en azından söylem düzeyinde hissedilmiştir. Ecevit'in dile getirdiği yeni güvenlik kavramı, daha bağımsız ve artık tamamen ulusal önceliklere göre şekillenecek yeni bir güvenlik politikası öngörmekteydi. Bu kavramın en önemli ayaklarından birisi de ulusal bir savunma sanayinin kurulmasıydı.

TSK'ya büyük darbe vuran ABD ambargosu 1978'e kadar yürürlükte kalmıştır. Bu tarihten sonra yeniden başlayan ABD askeri yardımı TSK'nın artan gereksinimlerine yanıt vermede yeterli olmamıştır. Bunun birkaç nedeni vardır. Öncelikle ABD'nin Vietnam'daki büyük çaplı asker harekâtı, ABD'den müttefiklere yönelik silah akışında önemli bir kesintiye yol açmıştır. Dolayısıyla, Türkiye normal koşullarda ABD'nin görece yoksul NATO üyelerine hibe edeceği ikinci kuşak silah sistemlerinden mahrum kalmıştır. Ayrıca petrol krizi sonrası yaşanan ekonomik şoklar, bu tür silah sistemlerinin fiyatlarını Türkiye'nin ulusal bütçe kaynakları ile karşılayamayacağı düzeylere çıkartmıştır. ABD askeri yardımlarında hibe uygulamasının yerine kredili satışların dahi bazı siyasi şartlara bağlandığı da olmuştur. Bu şartların askeri yardım sürecinin neredeyse olmazsa olmaz unsurları haline gelişi, ABD Kongresi'nden kaynaklanmaktadır. Bu

koşulların en iyi bilineni, Türkiye ve Yunanistan'a yapılacak askeri yardımların 10/7 gibi orana bağlanmasıdır.

Ambargo sonrasını izleyen on yıl TSK'nın yeniden toparlanma çabaları ile geçmiştir. Bir dizi uluslararası gelişme ve ABD'de yönetim değişikliği bu çabaların hız kazanmasına yol açmıştır. 1979'da İran'da iş başına gelen ABD karşıtı rejim ve Sovyetlerin Afganistan'ı işgali Türkiye'nin ABD askeri stratejisi bakımından önemini arttırmıştır. Sovyetlerle ilişkilerde daha sert politikalar izlenmesini savunan Reagan yönetiminin iş başına gelişiyle de süper güçler arası rekabette gerginlik günlerine dönülmüştür. Bu dönemde Türkiye'nin aldığı ABD askeri yardımı nicelik olarak artmakla beraber, nitelik olarak TSK'nın yeni teknolojik yeniliklere ayak uydurmasına yeterli düzeyde olmamıştır.

1974 Kıbrıs harekâtını izleyen dönemde, Yunanistan ile ilişkiler Türk dış politikasının öncelikli gündem maddeleri olmuştur. İki ülke 1970'lerin ikici yarısından itibaren, Ege'de kıta sahanlığı, karasuları, hava sahası, FIR hattı ve NATO komuta sorumluluk alanları gibi konularda ciddi uyuşmazlıklar yaşamıştır. Yine ilk kez bu dönemde Ege'de Yunanistan'ı tek taraflı olarak Türkiye aleyhine hareketlerden caydırmak amacıyla Ankara askeri güce başvurma tehdidinde bulunmuştur. Bu tehdit özellikle Yunan karasularının 6 milin üstüne çıkartılmasının savaş nedeni (casus belli) sayılacağı şeklinde ifade edilmiştir. Askeri gücün dış politikada sınırlı ancak sürekli kullanımının bir örneği de yine Yunanistan ile yaşanan sorunlarda söz konusu olmuştur. Yunanistan'ın 10 millik hava sahası iddiasını tanımadığını göstermek amacıyla Türk askeri uçakları Ege'de düzenli olarak ihtilaflı bölgeler üzerinde uçuşlar yapmıştır.

Türkiye dış politikada askeri güç kullanımının yarattığı sorunlarla boğuşurken, NATO'nun askeri stratejisinde önemli değişiklere yol açarak bir dizi teknolojik ve siyasi gelişme yaşanmıştır. 1970'lerde teknoloji cephesinde bugün Askeri Yeteneklerde Devrim (Revolution in Military Affairs: RMA) olarak anılan bir sürecin ilk adımları atılmaktaydı. Yine aynı dönemde bu teknolojilerin sağladığı avantajlardan yararlanarak, Amerikan ve NATO stratejilerinde soğuk savaş yıllarında ilk kez taarruz unsurunu öne çıkaran yeni kavramlar da ortaya atılmaya başlanmıştı. Daha sonra Kara-Hava savaşı (Air-Land Battle) olarak anılacak olan bu kavram özünde, derinlikte harekât, taarruzu harekâtla savunma, yüksek ateş gücü ve manevra yeteneklerini öne çıkartmaktaydı. FOFA (Follow-on Forces Attack: Birbirini izleyen kuvvetler üzerinde taarruz) adıyla yürürlüğe konmuştur.

ABD'de yeni başkan Ronald Reagan, Afganistan'da örneği görülen Sovyet yayılmacılığını önlemenin tek yolunun askeri açıdan daha da güçlenmek olduğu düşüncesiydi. Bu yüzden Reagan'ın başkanlık döneminde ABD'nin askeri harcamaları sürekli artmıştır. Yeni kaynaklar büyük ölçüde yüksek teknolojili silah tasarım ve üretimine aktarılmıştır. Amerikan yönetimi bu dönemde yoğun silahlanma faaliyetleri ile desteklenen sertlik yanlısı siyaset izlemiştir. Bu politikanın, ekonomik ve teknolojik olarak geride kalmaya başlayan Sovyetlerin silahlanma yarışında havlu atmasıyla sonuçlandığı yaygın bir düşüncedir. Yüksek teknoloji silahların sahneye çıkmasına rağmen, Varşova Paktının nicelik olarak NATO konvansiyonel kuvvetlerine üstünlüğü devam etmiştir. Konvansiyonel silahlar da indirim işte bu evrede iki tarafında gereksinimlerine yanıt verecek bir seçenek olarak belirmiştir. Sovyetler Birliğinde yeni kuşağın temsilcisi Gorbachev, çok önemli bir kararla nükleer silahların (orta menzilli) tümden ortadan kaldırılmasını sağlayan antlaşmayı INF Treaty Amerikan başkanıyla imzalayarak silahsızlanma konusundaki niyetine ortaya koymuştur.

Reagan'ın iş başında olduğu dönemde, Türkiye'ye yönelik ABD askeri yardımı ivme kazanmış ve daha önce eksikliği hissedilen ikinci kuşak silah sistemleri envantere alınmıştır. Ancak Türkiye açısından hem yüksek teknolojiye dayanan yeni doktrinler hem de silah indirimi girişimleri başlangıçta ciddi kaygılara neden olmuştur. Türkiye, bu yeni doktrinlerde öngörülen yüksek teknolojili silahları satın alabilecek ekonomik kaynaklara sahip değildi. Dolayısıyla yeni doktrin ve stratejiye uyum konusunda ciddi sıkıntılar yaşamaya adaydı. Öte yandan nükleer silahlarda indirimle başlayan sürecin, Orta Avrupa'da konvansiyonel kuvvetlerde indirimle devam etmesi olasılığı da Ankara'yı ciddi ciddi endişelendirmiştir. Zira serbest kalacak Sovyet birliklerinin indirimlere dâhil edilmeyecek kanat bölgelerinde Türkiye'ye karşı konuşlandırılması önemli bir risk olarak görülmüştür.

Bu arada Türkiye'nin Yunanistan ile ilişkilerindeki sorunlar ağırlaşmıştı. 1981'de Yunanistan'da iktidara gelen Andreas Papandreou önderliğindeki PASOK hükümeti Ankara ile diyaloğa girmekten ısrarla kaçınmıştır. 12 Eylül 1980'de askeri yönetim bir darbe ile iş başına geldiği Türkiye'yi hiçbir şekilde muhatap almama politikası, başlangıçta sosyalist ve demokratik söylemle meşrulaştırılıyordu. Türkiye'de genel seçimlerin yapılması ve ANAP'ın iktidara gelmesi dahi Papandreou'nun tutumunda ya da söyleminde ciddi bir değişime yol açmadı. Ege'deki sorunlar iletişim yokluğuyla daha da ağırlaşmaya eğilim göstermekteydi. İki ülkeyi savaşın eşiğine getiren Mart 1987'de

yaşandı. Yunanistan'ın Ege'nin ihtilaflı kıta sahanlığında petrol arama girişimi, Türkiye'nin sert tepkisiyle karşılandı.

Bu gerginliğin tırmandığı günlerde Başbakan Özal yurt dışında tedavi görmekteydi. Daha sonra yayınlanan anılar, bu olay sırasında özellikle askeri ve sivil bürokrasinin etkisi ile Yunanistan ile gerekirse savaşma kararının verildiğini ortaya koymuştur. Kriz, ancak Özal'ın doğrudan müdahalesi ile yatışmıştır. Bu olayda Türkiye'nin dış politikada askeri güç kullanmaya çok yaklaştığı anlaşılmaktadır. Geçici bir iktidar boşluğunun yaşandığı bir dönemde, varılan bu nokta Türk dış politikasında askeri güce başvurmada iç siyaset dengelerinin ve karar vericilerin kişisel özelliklerinin rolü konusunda ilginç bir örnek sunmaktadır. Yunanistan'a karşı daha sert tutum yanlısı askeri ve sivil bürokrasi, gerginliği kamuoyuna sızdırarak hükümetin manevra alanını daraltmaya çalışmıştır. Özal doğrudan güç kullanma tehdidi yerine, Türkiye'nin tepki derecesini Yunanistan'ın harekât tarzına bağlayan bir diplomatik manevra yapmıştır. Sonuçta kriz savaşsız atlatılmıştır.

Bu krizin PKK'ya yönelik kapsamlı hava harekâtlarından birisi ile aynı dönemde meydana gelmiş olması da enteresan bir tesadüftür. 1980'de başlayan Irak-İran savaşı neticesi, Türkiye'nin güneydoğusunda ortaya çıkan otorite yokluğu, PKK'ya geniş bir hareket olanağı sağlamıştı. 1980'lerde Irak'ın da rızasıyla TSK zaman zaman sınır ötesi "sıcak takip" uygulamaları gerçekleştirmişti. Bu da soğuk savaş sonrasında Türkiye'nin askeri güç uygulamalarına sahne olacak bir başka coğrafyanın ilk işaretlerini sunmuştur. Önceleri jandarma birlikleri tarafından çoğunlukla karadan yürütülen harekâtların çapı 1980'lerin sonuna doğru giderek büyümeye başlamıştır. Mart 1987'de TSK, o zamana kadar yapılan en büyük hava harekâtında 30 kadar savaş uçağı ile PKK hedeflerini bombalamıştır.

1980'lerin sonlarından itibaren Türkiye'nin savunma güvenlik politikalarında Ege'nin yanı sıra ülkenin güneyindeki coğrafyalara daha bir dikkat edilmeye başlanmıştır. TSK'nın silahlanma çabalarında soğuk savaş stratejilerinin yanı sıra bu önceliklerin de gözetildiği söylenebilir. Ancak TSK'nın yapılanmasında ve stratejisinde asıl büyük değişim uluslararası sistemde art arda yaşanan beklenmedik gelişmelerle ivme kazandırmıştır. 1990'lara gelindiğinde Türkiye belirsizliklerle dolu bir güvenlik denklemi ile karşılaşmıştır. Yeni durum bir yandan daha etkin bir dış politika için uygun fırsatlar sunarken, güvenlik politikaları açısından ise aynı derecede büyük riskler getirmiştir (Güvenç, 2004).

Savunma sanayii sektörünü milli bir şekilde geliştirmek için vakıf ve Devlet girişiminden sonra Milli Savunma Bakanlığına bağlı olarak kurulan Savunma Sanayiini Destekleme İdaresi bu görevi üslenmiştir. 1985 yılında 3238 sayılı Kanun ile savunma sanayinin geliştirilmesi ve TSK'nın modernizasyonu amacıyla Savunma Sanayii Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı (SAGEB) kurulmuş olup, 1989 yılında Savunma Sanayii Müsteşarlığı (SSM) olarak yeniden yapılanma sürecine girmiştir. Kanun ile ilke olarak silahlı kuvvetlerimizin ihtiyaç duyduğu veya duyacağı her türlü silah, araç ve gerecin mümkün olduğunca ve ekonomik ölçüde ülkemizde üretilmesi hedeflenmiştir.

3238 sayılı Kanun, yeni bir savunma sanayii anlayışının yanı sıra, son derece esnek ve hızlı işleyen bir sistem getirmiştir. Ülkemizde kurulacak savunma sanayisi için kamu ve özel sektör ile iş birliktelikleri yapacak, yabancı sermayenin ülkemize girmesini ve teknolojik katkı sağlamasını bunun sonucunda da sanayii kuruluşlarının desteklenmesini amaçlanmıştır. Bu amaca yönelik sermaye çoğunluğu yabancılarda olmak üzere Türk yatırımcılarla ortak birçok yerli şirket kuruldu. Bu olay sonucunda kurulan şirketlere birer birer büyük üretim projeleri ihale edildi.

3238 sayılı Kanun ile ortaya konulmak istenen politika;

- Milli sanayi altyapısından mümkün olduğu ölçüde yararlanmak,
- Yüksek teknolojili yeni yatırımları yönlendirmek ve teşvik etmek,
- Yabancı yatırımcıyla teknolojik iş birliği ve sermaye katkısını sağlamak,
- AR-GE faaliyetlerini teşvik etmek suretiyle gerekli her türlü silah, araç ve gerecin mümkün olduğunca ülkemizde üretiminin sağlanması şeklindedir.

Ulusal bir savunma sanayii altyapısının temelini öngören bu politika ile geçmiş uygulama ve politikalardan farklı olarak;

- Özel sektöre açık,
- Dinamik bir yapıya kavuşmuş,
- İhracat potansiyeline sahip,
- Yeni teknolojilere adapte olmakta güçlük çekmeyen,
- Teknolojik gelişmeler doğrultusunda kendini yenileme kabiliyeti bulunan,

- Türkiye'yi başta NATO ülkeleri olmak üzere, diğer pek çok ülke karşısında sürekli alıcı konumundan çıkarıp, dengeli iş birliğini mümkün kılan bir savunma sanayii kurulması planlanmıştır.

3238 sayılı Kanun, amaç, üstlenilen görevler ve belirlenen hedefler doğrultusunda 1990-2000 yılları arasında tedarikleri hazır alım yaklaşımından uzaklaşarak ortak üretime doğru geçiş göstermiş, böylelikle de hafif nakliye uçağı, zırhlı muharebe aracı, başlangıç eğitim uçağı ve cougar helikopteri gibi projeler öne çıkmış bulunmaktadır. 2000 yılından sonrasında ise büyük şirketlerde artık kısmi tasarım yaklaşımına geçilmiştir.

1985-2006 arası dönemde savunma sanayi alanında belirlenen politika doğrultusunda MAN Kamyon ve Otobüs Sanayii A.Ş., TUSAŞ Motor Sanayii A.Ş. (TEI), STFA Savronik Elektronik Sanayii ve Ticaret A.Ş. , Türk Silahlı Kuvvetlerini Güçlendirme Vakfı (TSKGV), MİKES - Mikrodalga Elektronik Sistemler Sanayii ve Ticaret A.Ş. ,FMC-NUROL Savunma Sanayii A.Ş. (FNSS), MARCONİ Komünikasyon A.Ş. (SELEX), ROKETSAN, TRANSVARO Elektron Aletleri Sanayii ve Ticaret A.Ş., GATE Elektronik, Aydın Yazılım ve Elektronik Sanayii ve Ticaret A.Ş. (AYESAŞ) HAVELSAN Teknoloji Radar, MTU Motor Türbin Sanayi ve Ticaret A.Ş., NUROL Makine Sanayii A.Ş., ESDAŞ Elektronik Sistemler Destek Sanayii ve Ticaret A.Ş., Savunma Teknolojileri Mühendislik ve Ticaret A.Ş. (STM), TİSAŞ Trabzon Silah Sanayi AŞ , Girsan Silah Sanayii, İNFOTRON Elektronik ve Bilgisayar Sistemleri Üretim ve Tic. A.Ş., RMK Marine Gemi Yapım Sanayi, Alp Havacılık, Vestel Savunma Global Teknik A.Ş., Milsoft Yazılım Teknolojileri A.Ş.,Yonca-Onuk Adi Ortaklığı, HAVELSAN EHSİM, Inta SpaceTurk, YALTES Elektronik ve Bilgi Sistemleri Üretim ve Ticaret A.Ş., KALETRON Yazılım Teknolojileri San. ve Tic. A.Ş., SDT Uzay ve Savunma Teknolojileri ve Meteksan Savunma başta olmak üzere çok sayıda kuruluş faaliyet göstermeye başlamıştır.

1923-1950 yılları arasındaki dönemde uygulanan "savunma sanayiinin özgün teknolojiye dayandırılması" ilkesinin tam tersine ülke adına bu sektörün geliştirilmesi ve desteklenmesi amacıyla kurulan SSM'nın teknoloji edinme konusundaki tutumu "savunma sanayii için gerekli yüksek teknolojilerin transfer edilmesinin mümkün olmayacağı ve transfer edilebilen teknolojilerde de edinen taraf olarak, teknolojik gelişmelerin izlenemeyeceği kabul edilerek, en son teknolojiyi transfer edebilmenin ve teknolojideki gelişmeleri izleyebilmenin yolu olarak; yabancı üreticilerin katıldığı ve yerli ortakla birlikte üretimin her aşamasından sorumlu olduğu ortak yatırımları desteklemek olmuştur" (Ziylan, 2001).

Bu uygulamadan şunu anlıyoruz. Ulusal teknoloji üretimi ve transfer edilen teknolojilerin millileştirilmeleri yoktur. Demek oluyor ki bu dönemdeki hükümetin Cumhuriyet döneminin ilk savunma sanayii kurma girişiminde uyguladığı "ulusal" savunma sanayii kavramından vazgeçmiştir.

Savunma Sanayii Müsteşarlığı'nın başlattığı bu deneyimin sonunda, izlenen yöntemle, Türkiye'nin teknoloji yeteneğinin geliştiğini söylemek mümkün görünmemektedir. Beklenen ölçüde yabancı yatırımcı gelmediği gibi, oluşturulan yeni ortaklıklar ülkemizde dış pazarlarda rekabet gücü olan, tasarım teknolojisine sahip, özgün ürün ve teknoloji üretebilen bir savunma sanayii temelini oluşturmamıştır.

Bu dönemde yabancı sermaye ve teknolojiye olan ihtiyaç sebebiyle ülkemizde ticarette serbest rekabet kuralı uygulanmıştır. Çıkartılan özel bir yasayla yabancı sermaye özendirilmiş, bu yasa ile sermaye çoğunluğu yabancılarda olsa da ülkemizde kurulmuş her şirket, Türk şirketi sayılmış, savunma sanayisinin farklı özellikleri göz ardı edilmiştir.

3.1.3.1. Siyasi ve Ekonomik Durum Değerlendirme (1974-1998)

1974-1998 arası dönem, Kıbrıs Ambargosu ile başlayıp, TSSPSE belgesinin yürürlüğe konulmasına kadar geçen yılları kapsamaktadır.

Dönemin iç politikası, meydana gelen kırılma noktalarını analiz edebilmek adına 1974-1980, 1980-1998 arası yıllar şeklinde ayrılarak incelenmiştir. 1974-1980 yılları arasında, Türkiye'de üçü koalisyon olmak üzere yedi kere hükümet kurulmuştur. Kurulan koalisyon hükümetlerinin, yaşamış olduğu görüş ayrılıkları iç politikada istikrarın sağlanmasını imkânsız hale getirmiştir. Dolayısıyla bu yıllarda Türk iç politikasında en çok tartışılan mesele, kurulan koalisyon hükümetlerinin yarattığı istikrarsızlık olmuştur.

1980-1998 yılları arasında iç politika, devlet yapısının dönüşümünden etkilenerek şekillenmiştir. Devlet yapısının dönüşüm süreci 12 Eylül 1980'de, VI. Süleyman Demirel hükümetine karşı yapılan askeri darbe sonrasında başlamıştır. Bu süreçte öncelikli olarak, 7 Kasım 1982'de yeni anayasa yürürlüğe konulmuştur (Oran, 2001).

Müteakiben 6 Kasım 1983'te seçim yapılmış ve Anavatan Partisi (ANAP) tek başına iktidara gelmiştir. 1989'a kadar iktidarda bulunan ANAP döneminde, Türkiye'de siyasi istikrar sağlanmıştır. Ancak 1990 ve sonrasında kurulan koalisyon hükümetleri ve uyguladıkları iç politika tercihleri, siyasette keşmekeş ortamı yaratmıştır. Bu kapsamda bahsi geçen dönemde, Türk iç politikasında geniş yer tutan belli başlı meseleler: Kurulan

koalisyon hükümetlerinin istikrarsızlığı ve ANAP öncülüğünde uygulamaya konulan liberal politikaların devletin yapısını dönüştürmesi, İslamcılık hareketleri, milli savunma sanayiinin gerekliliğine yönelik tartışmalar, etnik kökenli çatışmalar, derin devlet yapılanması ve başta PKK olmak üzere diğer terör örgütleri olmuştur.

1974-1998 döneminin dış politikası bir bütün olarak incelenmiştir. Bu dönemde Türk dış politikası; ABD, Küreselleşme, Turgut Özal ve SSCB çerçevesinde şekillenmiştir. Bu aktörler bazında dönemin dış politikasını şu şekilde değerlendirmek mümkündür: İlk olarak, Kıbrıs Barış Harekâtı sürecinde, Türkiye'ye uygulanan ABD silah ambargosunun, Türkiye'yi dış politikada savunmasız bıraktığını belirtmek gerekmektedir. Ayrıca ambargo sürecinin, Türkiye-ABD ilişkilerinin kısa süreli de olsa sorgulanmaya başlandığı bir dönem olduğunun da altının çizilmesinde fayda vardır. İkinci olarak, 1980'lerin ilk yarısından itibaren küreselleşme, kapitalist üretim araçlarıyla tüm dünyaya yayılmıştır. Bu durum, ABD'nin ve Batı'nın uluslararası ortamda yükselişini sağlamıştır. Dolayısıyla Türk dış politikası da, uluslararası gelişmelerin etkisinde kalmıştır. Üçüncüsü, Özal'ın dış politikadaki zayıf tavrıdır. Türkiye'de 1990 yılına kadar devam eden Özal iktidarı döneminde, Türk dış politikası ciddi derecede yıpranmıştır. Bunun sebepleri arasında, Özal'ın Türkiye ekonomisini liberalleşme sürecinde tamamen dışarıya açması ve bu durumun dış politikada bir bağımlılık yaratmasıdır. Bu süreçte dış politikada uzman bürokratların arasında koordinenin sağlamaması, tabiri caizse bir başına buyrukluk ortamı oluşturmuştur. Dördüncüsü, 1990'lı yıllar itibariyle Türkiye'nin en önemli dış politika gündemi olan Soğuk Savaşın bitişidir. Soğuk Savaşın bitişi, dış politikasını uzun yıllar Batı-Doğu arasındaki mücadeleye göre belirleyen Türkiye'nin, bölgesel öneminin değişmesine yol açmıştır (Oran, 2001).

Öncelikli olarak soğuk savaşın bitişiyle, Türkiye'nin kuzeydeki en büyük komşusu olan SSCB yıkılmıştır. Ayrıca Türkiye ile SSCB'nin doğrudan bir sınır bağlantısı kalmamıştır. Bu durum Türk dış politikasında olumlu bir gelişme olarak nitelendirilebilir. Çünkü SSCB'nin dağılması, Türkiye'nin Kafkaslar' da zayıf devletlerle komşu olmasını sağlamıştır. Böylece, Türkiye'nin bu bölgedeki gücü artarken, diğer taraftan SSCB'nin yıkılmasıyla ortadan kalkan komünizm tehdidi, Batı Avrupa'nın güvenlik gereksinimlerinin azalmasını sağlamıştır. Bu durum Avrupa'nın Türkiye'ye olan güvenlik ihtiyacını ortadan kaldırmıştır. Nitekim bu gelişmeler, Türkiye'nin, iki kutuplu dünya düzeninde oluşturmuş olduğu etkin dış politika gücünü kaybetmesine ve genellikle "Sevres Sendromu" olarak bilinen parçalanma huzursuzluğunu yaşamasına neden

olmuştur (Oran,1996). Böyle bir ortamda Türkiye, ABD ve özellikle İsrail ile ortak dış politika geliştirmek zorunda kalmıştır.

Dönemin ekonomik durumu, kırılma noktalarını analiz edebilmek adına 1974-1980, 1980-1998 arası yıllar şeklinde ayrılarak incelenmiştir. 1974-1980 döneminin iktisadi yapısı incelendiğinde; yaşanan petrol krizlerinin, Kıbrıs Barış Harekâtı sonrasında meydana gelen maliyet artışlarının ve ABD ambargosunun, Türkiye ekonomisini çöküşe sürüklediği değerlendirilmektedir. Yaşanan bu ekonomik darboğaza karşın gerekli tedbirlerin alınması amacıyla, Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1973-1977) ve Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1979-1983) hazırlanmıştır.

1980-1998 arası dönemde ise Türkiye'nin iktisadi yapısı, 24 Ocak 1980 Kararları ve 5 Nisan 1994'de oluşturulan istikrar Programı ile şekillenmiştir. İlk olarak, 24 Ocak Kararları ile ekonomide liberal ilkeler uygulanmaya başlanmıştır. Bu ilkeler, Türkiye'de ithalat ve ihracat alanında kısa süreli olumlu gelişmeler yaşanmasını sağlamıştır. Ancak liberal politikaların, ülkeye doğrudan yabancı sermaye girişini sağlaması, ithalat ve ihracat arasındaki dengeyi kuşkusuz kısa sürede bozmuştur. Bu durum başta gelir adetsizliği olmak üzere, dışa dönük ve ithalat temelli ekonomik büyümenin, vergi adaletsizliğinin ve kayıt dışı ekonominin artış göstermesine sebep olmuştur. 1990"lı yıllara kadar ithalat 2,5 kat, ihracat 2,75 kat ve dış borç hacmi de 3 kat büyümüştür (Oran, 2001).

24 Ocak kararlarının yaratmış olduğu ekonomik olumsuzlukların akabinde, 5 Nisan 1994 Kararları yayınlanmıştır. Kararların amacı; ihracata dayalı ekonomik düzeni teşkil ederek, ekonomik kalkınmayı sürdürülebilir hale getirmektir. Ancak gerek 24 Ocak Kararları gerekse 5 Nisan Kararları, hedeflenen başarıya ulaşamamışlardır ve Türkiye ekonomisine ciddi zararlar vermişlerdir. Böyle bir ekonomik ortamda Türkiye, IMF (International Monetary Fund) yardım ve koşullu kredilerine başvurmaya mecbur kalmıştır. Bu durum Türkiye'de IMF yardımlarının önkoşulu haline gelen, "devlet kurumlarını özelleştirme" girişimlerinin bu dönemde fiilen gerçekleştirilmesine sebep olmuştur (Oran, 2001).

1974-1998 döneminin güvenlik ortamı bir bütün olarak incelenmiştir. Bu dönemde, Türkiye'nin güvenliğini tehdit eden belli başlı gelişmeler yaşanmıştır. Bunlardan birincisi, Yunanistan ile uyuşmazlıkların yaşanması akabinde gerçekleşen Kıbrıs müdahalesidir. 15 Temmuz 1974'de, Yunanistan EOKA ile iş birliği yaparak, Kıbrıs yönetimine karşı askeri müdahalede bulunmuştur. Bu müdahale, 1960 Garanti Antlaşması gereğince, Türkiye'nin adaya müdahale hakkını doğurmuştur. Türkiye, 20

Temmuz 1974 tarihinde, Kıbrıs'a yönelik 1. Barış Harekatı'nı ve 14 Ağustos 1974'te de 2. Barış Harekatı'nı gerçekleştirmiştir. Harekât sürecinde, 17 Aralık 1974'te Senato ve 18 Aralık 1974'te de Temsilciler Meclisi 93-559 sayılı Kanunları kabul etmiştir. Kanunlar gereğince, 5 Şubat 1975'den 26 Eylül 1978'e kadar, ABD tarafından Türkiye'ye silah ambargosu uygulanmıştır. Söz konusu yıllarda, Türkiye ile Yunanistan arasında gerginlik yaratan diğer hususlar ise; Kıta Sahanlığı, FIR Hattı ve Kardak Krizi meseleleridir.

İkincisi, S-300 füze krizidir. Kriz, Yunanistan ile Kıbrıs Rum kesiminin ortak doktrin çerçevesinde, Rusya'dan alınacak olan S-300 füze sistemlerinin, Kıbrıs'a konuşlandırılmasını planlanmaları sonucu ortaya çıkmıştır. Türkiye, güvenlik dengelerinin değişmesine sebep olacak olan bu füze sistemlerinin, Ada'ya yerleştirilmek istenmesine şiddetle karşı çıkmıştır. Akabinde ABD ve diğer NATO ülkelerinin tepkisini de çeken bu durum sonucunda, söz konusu sistemlerin Girit adasına konuşlandırılmasına karar verilmiştir (Aksu, 1997).

Üçüncüsü, PKK ve gerçekleştirdiği terör faaliyetleridir. 5 Ağustos 1984'te PKK terör örgütü, Hakkâri ve Siirt'te eş zamanlı olarak silahlı eylemlerde bulunmuştur. Öte yandan ABD öncülüğünde, Ocak 1991'de Irak'a başlatılan askeri harekât esnasında PKK, Kuzey Irak'ta meydana gelen meşru otorite boşluğundan yararlanarak silahlı gücünü bu bölgede konuşlandırmıştır. Böylece PKK, hem Türkiye'nin sınırları içerisinde, hem de Kuzey Irak'a konuşlandırdığı silahlı güçleriyle Suriye topraklarını da kullanarak, Türkiye'nin sınır bölgesinde potansiyel tehdit odağı haline gelmiştir (Aljazeera-TURK Haber Ajansı).

Lakin PKK'nın Kuzey Irak'a yerleşmesinin önünü açan ABD, 1990'lı yılların başından itibaren Türkiye'nin PKK ile mücadelesine destek vermiştir. Bu bakımdan çelişkili görünen bu destek şöyle değerlendirilebilmektedir: Soğuk savaşın sona ermesiyle ABD Türkiye'yi, Avrasya'yı kontrol edebileceği bir üs olarak kullanmayı amaçlamıştır. Türkiye ise IMF'ye olan bağımlılığından dolayı dış politikada bağımsız savunma politikaları yürütememektedir. Bilhassa, 12 Eylül sonrası uygulanan yaptırımlar sonucu yaşanan insan hakları ihlalleri, Kürt ve Ermeni sorunları, AB ülkelerinin Türkiye'ye baskı yapmasına sebep olmuştur. Böyle bir uluslararası ortamda Türkiye için ABD ile iş birliği yapmak kaçınılmaz olmuştur (Oran, 2001).

Yukarıda da belirtildiği üzere Türkiye bu dönemde Batı'da Yunanistan ile "sınır bölgesi" olan güneyde ise PKK'nın topraklarını kullanmasına tepki göstermeyen Suriye yönetimi ile anlaşmazlıklar yaşamıştır. Bu durumda PKK'nın, silahlı eylemlerine devam etmesi muhtemel görülmüştür. Türkiye'nin, güvenlik gündemindeki bu meseleler

karşısında geliştirmiş olduğu politikalar "İki buçuk savaş stratejisi" olarak adlandırılmaktadır. Şükrü Elekdağ tarafından şekillenen strateji, aynı anda batı ve doğuda iki hasım ülke ile savaşılırken, eş zamanlı olarak içerde çıkabilecek bir ayaklanmanın bastırılmasına dayanmaktadır (Şükrü Elekdağ, 27 Kasım 1994, Milliyet Gazetesi). Ayrıca 1984 yılı itibariyle, savunma harcamalarının bir önceki yıllara nazaran artış hızında ivme kaydettiği değerlendirilmektedir. Bunun sebebi, Adalar Denizinde yürütülen silahlanma politikası ve PKK'ya yönelik başlatılan mücadeledir. Bunlar, TSK'nın silah, teçhizat ve personel bazlı harcamalarının artmasına sebep olmuştur. Diğer taraftan bu dönemde başlatılan milli savunma sanayii faaliyetleri de savunma harcamalarının artmasını kuşkusuz tetiklemiştir.

Tablo-3.6: 1974-1983 Savunma Harcamaları

Harcama Yapılan Yıllar	**Harcama (TL)**
1974	15.831.000.000
1975	33.000.000.000
1976	40.691.000.000
1977	49.790.000.000
1978	66.239.000.000
1979	93.268.000.000
1980	203.172.000.000
1981	313.067.000.000
1982	447.790.000.000
1983	556.738.000.000

Kaynak: SIPRI, Military Expenditure Database (1949-2016).

Tablo-3.6 incelendiğinde, Kıbrıs Barış Harekâtı sonrasında savunma harcamalarının iki kattan fazla arttığı görülmektedir. Doların sürekli olarak artış gösterdiği bu yıllarda, ithal edilen savunma araç, gereç ve teçhizatlarının maliyetleri de aynı ölçüde artmıştır.

Tablo-3.7 incelendiğinde 1984 yılı itibariyle, savunma harcamalarının bir önceki yıllara nazaran artış içinde olduğu, bunun da sebebi Adalar Denizi'nde yürütülen silahlanma politikası ve PKK'ya yönelik başlatılan mücadeledir. TSK'nın silah, teçhizat ve personel temelli harcamalarının artmasına yürütülen bu faaliyetler sebep olmuştur.

Diğer taraftan bu dönemde başlatılan milli savunma sanayii faaliyetleri de savunma harcamalarının artmasını kuşkusuz etkilemiştir.

Tablo-3.7: 1984-1997 Savunma Harcamaları

Harcama Yapılan Yıllar	Harcama (TL)
1984	803.044.000.000
1985	1.234.547.000.000
1986	1.868.000.000.000
1987	2.477.000.000.000
1988	3.789.000.000.000
1989	7.158.000.000.000
1990	13.866.000.000.000
1991	23.657.000.000.000
1992	42.320.927.000.000
1993	77.717.000.000.000
1994	156.724.000.000.000
1995	302.864.000.000.000
1996	611.521.000.000.000
1997	1.183.330.000.000.000

Kaynak: SIPRI, Military Expenditure Database (1949-2016).

3.1.3.2. Savunma Sanayii Politika Uygulamalarını Değerlendirme (1974-1998)

1974-1998 arası dönem, savunma sanayii alanında ciddi olumsuzlukların yaşandığı ve akabinde bu olumsuzlukların giderilmesi adına gerekli düzenlemelerin yapılması bilincinin oluştuğu bir dönemdir.

17 Ağustos 1975 tarihinde hazırlanan Savunma Sanayii Stratejisi ile savunmanın millîleştirilmesi için izlenmesi gereken bir yol haritası belirlenmiştir. Stratejide, uçak ve motor sanayii, gemi inşa sanayii, ağır silah ve roket imalatı, tank ve muhtelif zırhlı araçların imalatı, helikopter ve optik sanayii alanlarının geliştirilmesine öncelik verilmesinin gerektiği vurgulanmıştır. Ayrıca stratejide, sadece savunma sanayii alanında

üretim yapan kuruluşların değil tüm sanayii kuruluşlarının milli üretime katkı vermesinin önemi üzerinde durulmuştur. Müteakiben hazırlanan harp sanayii planıyla savunma sanayiine ayrılacak olan ödenek belirlenmiştir. 1980'e kadar yaklaşık 100 milyar TL tutarında olan ödeneğin bu alana aktarılması hedeflenmiştir (Dölkeleş, 2014).

Öte yandan 27 Aralık 1979 tarihinde Kenan Evren TSK adına, Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk'e uyarı ve önlem niteliğinde bir mektup göndermiştir. Mektupta şu ifadelere yer verilmiştir: "Sayın Cumhurbaşkanım, ülkemizin içinde bulunduğu ortamda Devletimizin bekası, milli birliğin sağlanması, halkın mal ve can güvenliğinin temini için; anarşi, terör ve bölücülüğe karşı parlamenter demokratik rejim içerisinde anayasal kuruluşların ve özellikle siyasi partilerin, Atatürkçü milli bir görüşle müştereken tedbirler ve çareler aramaları kaçınılmaz bir zorunluk olarak görülmektedir. MGK'nın muhtelif toplantılarında bu konuda alınan kararların muhalefete mensup siyasi partilerin kısır tutum ve davranışları yüzünden olumlu sonuçlara götürülemediği yüksek malumlarıdır" (Siyaset Haberleri Ajansı).

Mektupta yer alan bu ifadeler, aslında Türkiye'de başta siyasi ve savunma alanları olmak üzere muhtelif alanlarda fikir ayrılıkları yaşandığının göstergesidir. Mektupta belirtildiği üzere MGK'nın, görev icra alanlarının kısırlaştırılması sorunu, darbe sonrası yapılan yasal düzenlemelerle çözülmeye çalışılmıştır. 1982 Anayasası'nın 118. maddesi ile MGK'nın yetki, sorumluluk, çalışma esas ve usulleri yeniden tertip edilmiştir. 118. madde uyarınca MGK'nın yapısı; Cumhurbaşkanı'nın başkanlığında toplanan, Başbakan ve yardımcıları, Gnkur. Bşk., J. Gn. K., Adalet, MSB, İçişleri, Dışişleri Bakanları, Kara, Deniz ve Hava Kuvvetleri Komutanlarından oluşmaktadır. Müteakiben MGK ve MGK Genel Sekreterliği' ne yönelik 2945 sayılı kanun çıkartılmıştır. Bu kanunla, milli güvenlik ve devletin milli güvenlik siyasetinin ne olduğu belirlenmiştir.

Milli Güvenlik; Devletin anayasal düzeninin, milli varlığının, bütünlüğünün, milletlerarası alanda siyasi, sosyal, kültürel ve ekonomik dâhil bütün menfaatlerinin ve ahdi hukukunun her türlü dış ve iç tehditlere karşı korunması ve kollanmasıdır. Devletin Milli Güvenlik Siyaseti; "Milli güvenliğin sağlanması ve milli hedeflere ulaşılması amacı ile Milli Güvenlik Kurulunun belirlediği görüşler dâhilinde, Bakanlar Kurulu tarafından tespit edilen iç, dış ve savunma hareket tarzlarına ait esasları kapsayan siyasetidir (Resmî Gazete, 18218).

MGK'nın görevleri 2945 sayılı kanunun 2. maddesinde yer alan tanımlar çerçevesinde, "Devletin millî güvenlik siyasetinin tayini, tespiti ve uygulanması ile ilgili konularda tavsiye kararları almak ve gerekli koordinasyonun sağlanması için görüş tespit

etmek, bu tavsiye kararlarını ve görüşlerini Bakanlar Kurulu'na bildirmek ve kanunlarla verilen görevlerini yerine getirmek" şeklinde belirlenmiştir (Resmî Gazete, 18218).

Netice itibariyle MGK'nın yetki ve görevleri 1982 anayasası ve 2945 sayılı kanunla genişletilmiş ve kurum, savunma alanında siyasi aktörlere yön verebilecek bir güce kavuşturulmuştur. Bu dönemde MGK, yurtiçinde gerçekleşen muhtelif olayları ulusal güvenlik kapsamında değerlendirmiş ve bu konuları çeşitli basın yayınlarında ele almıştır. Öte yandan MGK, Türk dış politikasında yer alan temel meseleler hakkında hükümete çeşitli yönlendirmelerde bulunmuştur. Diğer taraftan, MGK'nın bu yıllarda faaliyet alanının bir önceki döneme nazaran oldukça genişlemesi ve kurumun savunma siyasetine yön verecek bir güce ulaşması, ulusal ve bölgesel bazı çevrelerde tepkiyle karşılanmıştır. Diğer taraftan bu dönemde savunma ve sanayii alanında yeniden yapılanma sürecine giren TSK'nın, teşkilatlanmasını tamamlayacak iki önemli kanun çıkarılmıştır: 09 Temmuz 1982 tarihinde 2692 sayılı Sahil Güvenlik Komutanlığı Kanunu kabul edilerek Sahil Güvenlik Komutanlığı kurulmuştur. 1983 yılında ise günümüz Jandarma Genel Komutanlığı'nın temel mevzuatını teşkil eden 2803 sayılı Jandarma Teşkilat, Görev ve Yetkileri Kanunu yürürlüğe girmiştir (Resmi Gazete, 17985).

1964 yılında Johnson mektubu krizi sonrasında yaşanan; Kıbrıs olayları, 1974'te Kıbrıs Harekâtı ve ABD ambargosu, Türkiye'nin savunma sanayii alanında kendi ayakları üzerinde durması gerektiği bilincini uyandırmıştır. Lakin bu dönemde Türkiye'de bu bilinci harekete geçirecek, savunma sanayii alt yapısının varlığından söz etmek pekte mümkün görünmemektedir. Bu bağlamda, savunma sanayiinde, dışa bağımlılığın asgari düzeye indirilmesi, yerli kaynakların uygun değer şekilde kullanılması ve yüksek teknolojili ürünlerin yurt içinde üretilmesinin sağlanması amacıyla birtakım girişimlerde bulunulmuştur. Öncelikli olarak savunma sanayiine destek verebilecek kurumsal yapının oluşturulması hedeflenmiştir. Bu kapsamda, 7 Aralık 1985'te Savunma Sanayii Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı (SAGEB) kurulmuştur. 1989 yılında 390 sayılı Kanun Hükmünde Kararname (KHK) ile kurumun ismi değiştirilerek SSM olmuştur.

Müsteşarlığın görevleri genel olarak; İcra Komitesinin aldığı kararları uygulamak, mevcut milli sanayii, savunma sanayii ihtiyaçlarına göre reorganize ve entegre etmek, yeni teşebbüsleri teşvik ve bu entegrasyona ve ihtiyaçlara göre yönlendirmek, yabancı sermaye ve teknoloji katkısı imkânlarını araştırmak, teşebbüsleri yönlendirmek, bu konudaki devlet katılımını planlamak, fon programlarını ve finansman modellerini belirlemek, ihtiyaç duyulan modern silah, araç ve gereçlerin özel veya kamu

kuruluşlarında imalatını planlamak, gerektiğinde özel, kamu veya karma nitelikli yeni yatırımları dışa açık olmak kaydıyla desteklemek, modern silah, araç ve gereçleri araştırmak, geliştirmek, prototiplerin imalini sağlamaktır. Bu görevlerin icra edilebilmesini kolaylaştırmak amacıyla, Savunma Sanayii Destekleme Fonu (SSDF) oluşturulmuştur.

Aynı kanunla Savunma Sanayii Yüksek Koordinasyon Kurulu (SSYKK) ve Savunma Sanayii İcra Komitesi (SSGK) teşkil edilmiştir. SSYKK; Başbakan, Gnkur. Bşk., MSB, Maliye Bakanı, Sanayi ve Ticaret Bakanı, Dışişleri Bakanı, DPT Müsteşarı, Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarı ve Kuvvet Komutanlarından oluşan bir yapıdır. Kurul, savunma alanında planlama ve koordinasyonun sağlanmasını takip etmek, savunmanın ekonomi, dış ilişkiler ve kalkınma gibi farklı alanlarla olan ilişkisini değerlendirerek politika yapım ve uygulama sürecine yönelik düzenleyici direktifler vermek amacını gütmektedir. Ayrıca bu kurul, savunma teçhizatlarına olan ihtiyacın giderilmesi konusunda tedarik şeklini belirleyen üst düzey bir mekanizmadır.

SSGK; Cumhurbaşkanı, Başbakan, Gnkur. Bşk., İçişleri ve MSB'den meydana gelen bir yapılanmadır. Kurulun görevleri, ihtiyaç olan modern silah, araç ve gereçleri araştırmak, geliştirmek ve SSM'ye talimat vermek, kamu ve özel sektörün yabancı sermaye ve teknoloji katkısı ile savunmaya yönelik üretim tesisleri kurma imkânlarını araştırmak, yönlendirmek ve tahakkuk planlarını takip etmek, bu gibi tesislerin kuruluşuna gerektiğinde devletin iştiraki için prensip kararı almaktır.

Bu dönemde, 1982 Anayasası ve 3238 sayılı Kanunla savunma yapısında yapılan bu değişiklikler ve kurulan yeni mekanizmalar milli savunma sanayiinin geliştirilmesi ve TSK'nın modernizasyonunun sağlanması adına atılan en önemli adımlardır. Artık bir önceki dönemlerin aksine, savunma sanayii politikalarının oluşturulmasında planlı bir döneme geçilmiştir. Planlı dönemde, savunma sanayii alanında karar verici mekanizmalar; Cumhurbaşkanı, TBMM, Başbakan, Bakanlar Kurulu, Gnkur. Bşk., MSB, YAŞ, MGK ve milli savunma sanayiinin teşkil edilmesi amacıyla kurulan SSM, SSYKK ve SSİK'dir. Diğer taraftan, hükümet programlarında uzun yıllardır "Milli Savunma Sanayii'ne ilişkin kapsamlı ifadelere yer verilmemiştir. Buna istinaden, 1974 yılından itibaren kurulan hükümetlerin programlarını incelemenin, bu alanda yürütmeyi hedefledikleri politikaları analiz edebilmek adına önem taşıdığı değerlendirilmektedir. 26.01.1974 tarihinde, Cumhurbaşkanı Fahri S. Korutürk tarafından onaylanarak, I. Ecevit Hükümeti kurulmuştur. Kıbrıs Harekâtı döneminde iktidar olan Ecevit Hükümeti'nin programında savunma sanayiine ilişkin olarak yer alan ifadeler şu şekildedir:

“Silahlı Kuvvetlerimizin yapısını ve vurucu gücünün eşsiz tarihi ve geleneği ile mütenasip ve gelişen ilim ve teknoloji icaplarına uygun bir seviyede olmak temel hedefimizdir. Milli güvenliğimiz ve savunmamız için yalnız ortak sistemlerle yetinilmeyecek kendi milli savunma politikamız, stratejimiz ve imkânlarımızda geliştirilecektir” (TBMM, 37. Hükümet Programı).

19.11.1974 tarihinde, Cumhurbaşkanı Fahri S. Korutürk tarafından onaylanarak, Irmak Hükümeti kurulmuştur. Irmak Hükümeti programında savunma sanayii ile ilgili olarak, “Harp silah vasıtaları tedarikindeki güvensizlikler, dış yardım kaynaklarında beliren tehdit ve dış ödemelerin dengelenmesi zorunluluğu göz önünde bulundurularak milli harp sanayii sektörünün tahakkuku öncelikle ele alınacaktır” ifadelerine yer verilmiştir. Ayrıca TSK’nın modernizasyonu ve Kıbrıs Barış Harekâtı süreci de hükümet programında değerlendirilmiştir.

01.04.1975 tarihinde, Cumhurbaşkanı Fahri S. Korutürk tarafından onaylanarak, IV. Demirel Hükümeti kurulmuştur. Demirel Hükümeti programında milli savunma sanayiinin teşkiline ilişkin, “Yurt savunması her şeyden evvel mili bir meseledir. Milletler savunma için öncelikle kendi güçlerine dayanmaya mecburdurlar. Bu sebeple savunma politikamızı harp sanayiine yöneltmek ve ordumuzun ihtiyacı olan harp silah, araç ve gereçlerinin büyük bir kısmını yurt içinden sağlamak gereklidir” açıklamaları yer almıştır (TBMM, 39. Hükümet Programı).

21.06.1977 tarihinde, Cumhurbaşkanı Fahri S. Korutürk tarafından onaylanarak, II. Ecevit Hükümeti kurulmuştur. II. Ecevit Hükümeti programında bölgesel ve ulusal silahlanma yarışı karşısında, Türkiye’nin alması gereken önlemler belirtilmiştir. Bağımsız savunma politikaları izlenmesinin gerekliliği, “Dünyanın en hassas bölgesinde bulunan Türkiye, kendi ulusal savunmasını başka ülkelerin kararlarına ve karasızlığına bağlı tutamaz” ifadesiyle vurgulanmıştır.

05.01.1978 tarihinde, Cumhurbaşkanı Fahri S. Korutürk tarafından onaylanarak, V. Demirel Hükümeti kurulmuştur. V. Demirel Hükümeti programında, Silahlı Kuvvetler ve milli savunma konularına ilişkin kapsamlı ifadelere yer verilmiştir:

Milli varlığımızın ve bekamızın en büyük teminatı olan Silahlı Kuvvetlerimizin tam bir verimlilik içerisinde çalışabilmesi amacıyla, günün şartlarına uygun olarak her türlü manevi ve maddi tedbirlerin alınması gereğine inanmakta ve bunu asli bir görev olarak kabul etmekteyiz. Türkiye’nin savunmasını başka devletlerin irade ve kararına bırakmayacağız. Savunma ihtiyaçlarımızı yalnız bir kaynaktan değil, başta kendi milli kaynaklarımız olmak üzere, her imkân ve kaynaktan yararlanarak karşılamak

kararındayız. Milli harp sanayiinin en kısa zamanda geliştirilmesine özel önem göstereceğiz.

05.01.1978 tarihinde, Cumhurbaşkanı Fahri S. Korutürk tarafından onaylanarak, III. Ecevit Hükümeti kurulmuştur. Türkiye'nin siyasi açıdan kritik günler yaşadığı bu dönemde hükümet programında ulusal savunma ve güvenlik kavramlarına yer verilmiştir. TSK'nin ulusal kaynakları kullanmasının önemi vurgulanmış ancak savunma sanayiinin geliştirilmesine yönelik bir politikadan bahsedilmemiştir (TBMM, 42. Hükümet Programı).

12.11.1979 tarihinde, Cumhurbaşkanı Fahri S. Korutürk tarafından onaylanarak, VI. Demirel Hükümeti kurulmuştur. VI. Demirel Hükümeti programında, "1979'da milli savunmamızın ihtiyaçları yeterli ölçüde karşılanmaktan uzaktır" şeklinde açıklama yapıldıktan sonra, Harp sanayii tesisleri ikmal edilerek ülkemizin savunması için ilk planda zaruri ihtiyaçlarını kendi karşılar hale getirilecektir. RE-MO planının işletilmesi sağlanacak, tespit edilen hedefler için tedbirler alınmasındaki gecikmeler telafi edilecektir" denmektedir (TBMM, 43. Hükümet Programı).

Bu noktada belirtilmesi gereken husus, Türkiye'de 12 Eylül 1980 tarihinde, devlet iradesine yapılan askeri darbenin demokrasiye ciddi zararlar verdiğidir. Darbe sonrasında, ülke genelinde demokratik yapının yeniden teşkil edilmesine yönelik girişimler başlatılmıştır. Bülent Ulusu Başbakanlığında, hükümet oluşturulmuştur. Hükümet 21.09.1980 tarihinde, Cumhurbaşkanı, Gnkur. Bşk. ve MGK Konsey Başkanı Orgeneral Kenan Evren tarafından onaylanmıştır. Bülent Ulusu Hükümeti programında savunma sanayii ile alakalı olarak şu ifadeler yer almıştır: "Ulusal güvenliğimizi dışa bağımlılıktan kurtaracak sanayilere ve özellikle savunma sanayiine önem verilecektir. Savunmamızın ihtiyaçları, geliştirmekte olduğumuz milli savunma sanayi tesislerimizden ve dış imkânlardan karşılanırken; harp sanayimizin savunma ihtiyaçlarımızı karşılar hale getirilmesindeki çabalarımız da özenle sürdürülecektir" (TBMM, 44. Hükümet Programı).

13.12.1983 tarihinde, Cumhurbaşkanı Kenan Evren tarafından onaylanarak, I. Özal Hükümeti kurulmuştur. Özal Hükümeti programında, Kara, Hava ve Deniz Kuvvetlerinin güçlendirilmesi ve modernizasyonu konularına geniş yer verilmiştir. Akabinde "Silahlı Kuvvetlerin araç, silah, gereç ihtiyaçlarının daha büyük oranda yurt içinden temin edilmesi için, mali ve kanuni hususlar ile teşkilatlanma dâhil, gerekli bütün imkânlar sağlanacak ve bu konularda yapılan çalışmalara hızla devam edilecektir" denmiştir (TBMM, 45. Hükümet Programı).

21.12.1987 tarihinde, Cumhurbaşkanı Kenan Evren tarafından onaylanarak, II. Özal Hükümeti kurulmuştur. II. Özal Hükümeti programında, TSK'nin güçlendirilmesinin gerekliliği üzerinde durulmuştur. Bu kapsamda gerçekleştirilen projelere programda geniş yer verilerek, "Ordumuzun en mükemmel şekilde eğitilmesi, modern silah, araç ve gereçlerle teçhiz edilmesi ve güçlendirilmesi maksadıyla gerekli imkânların sağlanmasını zorunlu görüyoruz. Bu maksatla Savunma Sanayiini Geliştirme Fonunu kurduk. Savunma Fonu ile Silahlı Kuvvetlerin ihtiyaçlarının büyük bir bölümü yurt içinde üretilebilecektir" denmiştir (TBMM, 46. Hükümet Programı).

Özal Hükümetlerinin programlarından, Türkiye'de artık savunma sanayiinin geliştirilmesine yönelik somut adımların atıldığı anlaşılmaktadır. Ayrıca bu dönemde, Savunma Sanayii Geliştirme Fonu (SSGF)'nun teşkil edilmesi milli kaynakların kullanılması önceliğini desteklemiştir.

09.11.1989 tarihinde, Cumhurbaşkanı Turgut Özal tarafından onaylanarak, Akbulut Hükümeti kurulmuştur. Akbulut Hükümeti programında, "Silahlı Kuvvetlerin, dışa bağımlılığını azaltmak ve savunmamızı yeterli hale getirebilmek amacıyla, savunma sanayiinin geliştirilmesine öncelik verilecek ve bu konudaki gayret ve çabalarımız arttırılacaktır" ifadelerine yer verilerek, savunma sanayiinin önemi üzerinde durulmuştur (TBMM, 47. Hükümet Programı).

17.06.1991 tarihinde, Cumhurbaşkanı Turgut Özal tarafından onaylanarak, I. Yılmaz Hükümeti kurulmuştur. Yılmaz Hükümeti programında, savunma sanayinde atılan adımlardan bahsedilerek bu kapsamda, "Türkiye'de yapılan ilk F16 uçağı 1987'de uçmuştur. Bugün 70 F-16 uçağı hizmete sokulmuştur. Ayrıca bu uçakların ihracatı da söz konusudur" denmektedir (TBMM, 48. Hükümet Programı).

20.11.1991 tarihinde, Cumhurbaşkanı Turgut Özal tarafından onaylanarak, VII. Demirel Hükümeti kurulmuştur. VII Demirel Hükümeti programında, savunma, savunma sanayii ve TSK'ya yönelik dönemin en ayrıntılı ifadelerine yer verilmiştir: "Milli savunma politikasının, milli refahı artırma hedefleri ile çelişmeyeceğine inanmaktadır. Bu inançla, milli savunma politikası, milli kalkınma politikasıyla birlikte ele alınarak, beka ve refah dengesinin en rasyonel biçimde kurulmasına ve korunmasına özel itina gösterilecektir. Bu dengede TSK'ya caydırıcılık ve savunma niteliğinin kazandırılması ve bu niteliğin idame ettirilmesi hedefi daima göz önünde bulundurulacaktır. Milli istihbarat ve milli savunma politikaları birbirini tamamlayan bir bütün olarak ele alacaktır. Diğer taraftan, 1970'li yılların başlarından itibaren kurulmasına başlanan ve geliştirilmesine çalışılan yerli savunma sanayiinin, Silahlı Kuvvetlerin çağdaş

ihtiyaçlarına cevap verebilecek yüksek teknoloji ürünü silah ve malzeme sistemlerini ve teçhizatı üretebilecek düzeye çıkarılması ve böylece dışa bağımlılığı giderek azaltma yönündeki gayretlerin artırılması da, savunma politikamızın önemli bir unsurunu teşkil edecektir" denmektedir (TBMM, 49. Hükümet Programı).

25.06.1993 tarihinde, Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel tarafından onaylanarak, I. Çiller Hükümeti kurulmuştur. Çiller Hükümeti, milli savunma sanayii alanında bir önceki hükümetle aynı çizgide ilerlemiştir. Hükümet programlarında da bu alanla ilgili hedef ve amaçları benzer şekilde ifade ettikleri görülmektedir: "TSK'ya caydırıcılık ve savunma niteliğinin kazandırılması ve bu niteliğin idame ettirilmesi hedefi daima göz önünde bulundurulacaktır. Hükümetimiz TSK'nın modernizasyon çalışmalarına hız verecektir. 1970'li yılların başlarından itibaren kurulmasına başlanan ve geliştirilmesine çalışılan yerli savunma sanayiinin TSK'nın çağdaş ihtiyaçlarına cevap verebilecek yüksek teknoloji ürünü silah ve malzeme sistemlerini ve teçhizatı üretebilecek düzeye çıkarılması yaşamsal bir önem taşımaktadır" denmektedir (TBMM, 50. Hükümet Programı).

Bu yıllarda yaşanan, PKK saldırıları, irtica tartışmaları ve ekonomik krizin ağır tahribatı hükümet krizini de beraberinde getirmiştir. Siyasetin kargaşa ortamında yürütüldüğü bu dönemde istikrarsız hükümetlerin kurulması, birçok alanda olduğu gibi savunma sanayii alanında da yürütülen politikaları da sekteye uğratmıştır. I. Çiller Hükümeti savunma sanayiinin gelişimi ve TSK'nın modernizasyonunu benimseyen politikalar gütse de 05.10.1995 ve 30.10.1995 yıllarında Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel tarafından onaylanarak kurulan, II. ve III. Çiller Hükümetleri programlarında, milli savunma sanayii ile alakalı herhangi bir söyleme yer verilmemiştir. 03.06.1996 tarihinde, Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel tarafından onaylanarak, II. Yılmaz Hükümeti kurulmuştur. II. Yılmaz Hükümeti programında, tehdit ve risk kavramlarının üzerinde durularak milli savunma sanayiinin sürekliliğinin zaruri olduğu vurgulanmıştır. Konuyla alakalı olarak, "TSK'nın her türlü ortamda harekât yürütebilecek, yeterli komuta ve kontrol sistemlerine sahip, yüksek teknolojiyi kullanabilecek imkân ve kabiliyetlere kavuşturulması elzemdir. Bu itibarla, savunma sanayii geliştirilecek, ordumuzun gücü artırılacak, asker sayısı azaltılırken, personelin eğitimi için gerekli kaynak ve imkânlar sağlanacaktır" şeklinde açıklama yapılmıştır (TBMM, 53. Hükümet Programı).

28.06.1996 tarihinde, Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel tarafından onaylanarak, Erbakan Hükümeti kurulmuştur. Erbakan Hükümeti programında, TSK'nın

modernizasyonu amacına yönelik olarak başlatılmış bulunan çalışmaların, hızlandırılarak devam ettirileceği vurgulanmıştır (TBMM, 54. Hükümet Programı).

30.06.1997 tarihinde Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel tarafından onaylanarak, III. Yılmaz Hükümeti kurulmuştur. III. Yılmaz Hükümeti, programında savunma sanayii ile alakalı şu açıklamalara yer verilmiştir:

Savunma sanayii politika ve strateji dokümanı en kısa zamanda hazırlanacak ve savunma sanayiinde dışa bağımlılığın azaltılması hususunda her türlü faaliyet desteklenecektir. Bu maksatla, yerli ve yabancı özel sektöre açık, dünya piyasaları ile rekabet gücüne ve ihracat potansiyeline sahip, yeni teknolojilere süratle uyabilen, kendini yenileme kabiliyeti olan, dost ve müttefik ülkelerle dengeli iş birliğini mümkün kılan bir milli savunma sanayiinin oluşturulması vazgeçilmez hedefimiz olacaktır (TBMM, 55. Hükümet Programı).

3.1.3.3. Savunma Sanayii Politika ve Stratejilerini Değerlendirilme (1974-1998)

1974-1998 arası dönem, savunma sanayii alanında milli üretim bilincinin oluşmaya başladığı yılları kapsamaktadır. 1974 Kıbrıs Barış Harekâtı ve uygulanan ABD ambargosu Türkiye'yi savunma teçhizatlarının temini konusunda çıkmaza sürüklemiştir. Yaşanan bu olaylar, savunma sanayiinin milli kaynaklarla geliştirilmesi ve bu alanda dışa bağımlılığın ortadan kaldırılması fikrini perçinlemiştir. Nitekim Türk savunma sanayiine genel olarak bakıldığında; Atatürk döneminde söz konusu alanda önemli tesislerin teşkil edildiği, 2. Dünya Savaşı'nın ardından başlayan askeri yardımlar nedeniyle bu alanda gerileme yaşandığı, Johnson mektubu ve akabinde Kıbrıs Harekâtı esnasında yaşanan ambargo neticesinde ise milli savunma sanayii alanında tekrar bir canlanma sürecinin başladığı değerlendirilmektedir.

24 Ocak 1980 Kararları gereğince benimsenen serbest piyasa koşulları, savunma sanayii faaliyetlerinde yabancı sermayeye açık politikalar izlenmesi sonucunu doğurmuştur. Bu durum ambargo sonunda oluşan milli savunma sanayii bilinci ile çelişmektedir. Ancak yine de, Türkiye'de savunma sanayii alt yapısı için gerekli olan tesislerin bu dönemde devlet veya özel teşebbüs tarafından oluşturulduğu görülmektedir. 1985 yılında teşkil edilen SSM ve ilgili birimleri, modern savunma sanayiinin geliştirilmesine yönelik atılan önemli adımlardandır. SSM, bu dönemde milli savunma

sanayiinin alt yapısının oluşturulmasına yönelik politikalar üreten ve bu politikaların uygulanmasını sağlayan en önemli mekanizmadır.

Bu dönemde TSK'nın hava savunma kabiliyetlerini geliştirme kapsamında, ABD ve Hollanda hükümetlerinden Güney Kanat Yardımı adı altında, savunma teçhizatları tedarik ettiği görülmektedir. Öte yandan bir önceki dönemde başlayan Alman askeri yardımları, bu dönemde de kabul edilmiştir. Ayrıca Almanya 1979-1991 yılları arasında dönem tutarı 1.040 milyon DM olan ve kayıtlarından çıkarmış olduğu malzemeleri Türkiye'ye göndermiştir. Diğer taraftan 1986 yılında başlayan Kanada yardımları kapsamında, 1986-1888 yılları arasında 50 adet CF104 uçağı, TSK kayıtlarına dâhil olmuştur. 1989 yılına kadar, bu uçakların bakım ve onarım masrafları Kanada Hükümeti tarafından karşılanmıştır. Ayrıca aynı yıl içerisinde Türkiye, Hollanda'dan 40 milyon florin değerinde bir askeri yardım almıştır.

Genel olarak dönemin savunma sanayii değerlendirilmesi yapıldığında Türkiye'nin, 1985 yılında SSM'nin kurulması ile planlı ve modern savunma sanayiine geçiş çalışmalarına hız kazandırdığının yadsınamaz bir gerçek olduğunu belirtmek gerekir. SSM ile birlikte Türkiye, söz konusu alanda "alıcı" konumundan çıkmaya başlamıştır. Bu durum Türk savunma sanayiinde tabiri caizse "uyanış dönemi" olarak nitelendirilebilir. Nitekim Türkiye, dönemin sonlarına doğru, kademeli olarak yerli sanayii alt yapısını oluşturmaya ve bundan azami ölçüde yararlanmaya başlamıştır.

3.1.4. Dış Politika Sorunları ve Askeri Çözümler (1998-2018)

1989'da Berlin duvarının yıkılışı ile simgelenen soğuk savaşın bitişi sistemik bir kırılma veya değişime işaret etmektedir. Sistemik etmenlerin (ya da üçüncü imgenin) devletlerin dış politika davranışlarının temel belirleyicisi olduğu, neo-realist öğretinin en önemli önermelerinden birisidir. Soğuk savaşın bitişiyle ortaya çıkan sistemik kırılma ülkelerin dış politika davranışları üzerinde böyle bir etki yaratmıştır. Türkiye örneğine bakıldığında, bu sistemik kırılmanın dış politikada askerî güç kullanma ya da güç tehdidine başvurma eğiliminde gözlenen artışın en önemli açıklayıcısı olduğu iddia etmek yanlış olmaz. Ancak sistemik etmenlerin yanı sıra bu eğilimi etkileyen diğer düzeydeki unsurlarında etkisini göz ardı etmemek gerekir. Bunlardan birisi Türkiye'nin değişen siyasi dengeleri ve özellikle askeri yapının hem iç siyaset hem de dış politika süreçlerinde kendini hissettiren ağırlığı olmuştur.

Özellikle doksanlı yıllarda Türkiye, soğuk savaşın görece belirgin güvenlik ihtiyaçları yerine, değişik coğrafyalarda, neredeyse eş zamanlı dikkat gerektiren karmaşık dış politika sorunları ve tehdit yapıları ile uğraşmak zorunda kalmıştır. Türkiye'nin tehdit algılamalarındaki değişimi nicelik olarak ölçmek mümkün değildir. Sonuçta Türkiye'nin silahlanması hız kazanmıştır. Silahlanma ile dış politikada giderek artan ölçüde güç kullanma eğilimi arasındaki ilişkiyi çözümlemek ise ayrı bir zorluktur. Bu eğilim, yeni güvenlik ihtiyaçlarından mı kaynaklanmaktadır yoksa silahlanma kaçınılmaz olarak daha çok güce dayalı bir dış politikaya mı yol açmaktadır. Bu da açıklanmasına ihtiyaç duyulan bir ilişki belki de çelişkidir.

Türkiye'nin askeri açıdan güçlenme ve çevresindeki tehditlere karşı gerekirse tek başına karşı koyabilme gereksinimi ilk kez Ağustos 1990'da başlayan körfez krizi sırasında hissedilmiştir. Krizi soğuk savaş sonrasında NATO'nun Türkiye'nin güvenliğine katkısı konusunda hem ittifak dışından hem de içinden kaynaklanan belirsizlikleri ortaya koymuştur. Daha kriz patlak vermeden, Türkiye için Ortadoğu bağlantılı yeni güvenlik risklerinin ilk işareti de alınmıştır. Irak'ı ziyaret eden Başbakan Akbulut, Saddam Hüseyin ile görüşmesi sırasında NATO güvencesini sorgulayan ifadelerine muhatap olmuştur. Aktarıldığına göre Saddam Hüseyin, Akbulut'a "şimdi sizin haliniz ne olacak? NATO dağıldı, dostunuz Amerika size yardımcı olmaz" demiştir (Güvenç, 2004). Aslında ittifakın geleceğine ve Türkiye'nin NATO'daki konumuna ilişkin kaygılar çok önceden dile getirilmeye başlanmıştı. Soğuk savaşın bitişi Türkiye'nin batı güvenlik düzenlemelerindeki varlık nedenini de ortadan kaldırmış oldu. Ankara, yeni dönemde Türkiye'nin stratejik konumuna eskisi kadar önem verilmeyeceği kaygısına kapıldı. ABD'nin Türkiye'deki askeri personelini azaltmaya başlaması, üslerini kapatması ve Ermeni tasarılarının Kongre gündemine getirilmesine göz yumulması gibi gelişmeler bu kaygının pek de yersiz olmadığını ortaya koymuştur.

Kuveyt'e Irak saldırısı sonrası Türkiye caydırıcılık hareketini NATO'ya bağlı bazı kuvvetlerin bayrak göstermek ve ittifak dayanışmasını sergilemek amacıyla ülkemizin Güneydoğusundaki üslerine yerleştirilmesini istemiştir. Bazı NATO ülkelerin uzak durma tutumları ve hatta NATO'nun kolektif savunma stratejisini sorgulaması ülkemizin soğuk savaş sonrası tek başına kalma göstergesi olarak algılanmıştır. Bu durum aslında ikinci dünya savaşı sonrası kısa yalnızlık dönemini de çağrıştırmaktadır. Ancak o dönemde yalnızlık tehdidin küresel bir boyut kazanması sonucu ittifaka girişle aşılmıştı. Bu defa tehdit ya da tehditler bölgesel boyuttaydı. Dolayısıyla yalnızlık, güvenlik politikaları oluşturulurken bir veri olarak kabul edilmeye başlandı. Bu da kaçınılmaz

olarak bölgesel tehditlere göre uyarlanmış bir stratejik dönüşümü, askeri alanda yeniden yapılanma ve artan bir silahlanma çabasını beraberinde getirdi.

Yeniden yapılanma sürecinde, soğuk savaş gereklerine göre yapılan ve donatılan Kara kuvvetlerinin mevcut Tümen-Alay kuruluşunun, yeni güvenlik ortamında bir zafiyet oluşturduğu anlaşıldı. Yeni yapı, etki süresi yüksek, hareket ve atış gücü üstünlüğü sağlayan Tugay-Tabur birliklerine geçiş yapılmıştır. Avrupa'da konvansiyonel kuvvet indirimi görüşmeleri anlaşmayla sonuçlanınca, bazı silahlar NATO tarafından Türkiye'ye devredilmiştir. TSK'nın yeni kuşak silah sistemleri açığı bu sayede kısmen giderilmiştir.

TSK'nın yeteneklerindeki büyük sıçrama, 1980'lerin ortasında yürüklüğe konan savunma projelerinin meyvelerinin alınmasıyla gerçekleşmiştir. TSK yakından izlediği ABD'nin Kara-Hava savaşı ve NATO'nun FOFA doktrinlerine uygun silah sistemleri devreye girdikçe, yeni strateji hedefleri savunmaya bağlı olmaktan çıkıp taarruzi harekâtla savunma diye söylendi. Stratejinin değişimi hem sınır ötesi askeri girişimleri öngörüyor hem de bu girişimlere uygun silahların edinilmesini hedefliyordu. Bu gelişme Cumhuriyet dönemi savunma politikasında büyük çaplı bir değişime işaret ediyordu. Türk savunmasının temel vurgusu taarruz ve taarruzi yeteneklere kaymaktaydı. Bunun bir işareti de körfez savaşı sonrası alınması gündeme gelen Patriot hava savunma sistemlerinin yerine F-16 uçaklarının tercih edilmesidir. Uçakların hem hava savunmaya hem de taarruzi amaçlara uygun oluşu TSK'nın silah sistemi tercihlerine ilişkin örnek vermektedir.

Bu gelişmeler askeri gücün gelişmesine iki talanda etkisi olmuştur. Birincisi, Türkiye'nin yeni dönemde uluslararası etkinlik arayışına koşut, çokuluslu ya da uluslararası askeri girişimlere katkıda bulunma stratejisidir. Bu stratejinin gereği olarak TSK, Somali, Balkanlar ve Afganistan'a uzanan değişik coğrafyalarda görev yapmış ve sorumluluk üslenmiştir. Ayrıca bölgesel çokuluslu askeri yapılanmalara da öncülük etmiştir. Balkanlarda görev yapan çokuluslu Tugay (SEEBRIG) ve Karadeniz Deniz Çağrı Görev Kuvveti (BLACKSEAFOR) en önemli sonuçları olmuştur. Türkiye artık "güvenlik tüketen" değil "güvenlik üreten" olarak tanınmaya başlamıştır. Bunda 1990'larda Türkiye'nin ekonomik durumunun iyi oluşu da güvenlik alanında kendi kendine yeterliliğe elverişli bir ortam hazırlamıştır. İkinci etki ise, Türkiye'nin bölgesel siyasi rekabet alanlarında ve bölgesel güvenlik ihtiyaçları için askeri gücü sıkça kullanmaya başlamıştır. Güvenlik için NATO ve diğer ittifak olanaklarına güvenin ve dolayısıyla bağımlılığın azalması, Türkiye'nin bu konudaki hareket alanını genişletmiştir. Türkiye artık kendi güvenliğine tek başına sağlayacak duruma gelmenin avantajını

kullanmaya çalışmıştır. Ege ve Kıbrıs konularında Yunanistan ile rekabette askeri güç seçeneği hep akılda tutulmuş, Körfez savaşı sonrası Irak'ta ortaya çıkan boşluk, bu ülkenin kuzeyinin TSK'nın en büyük sınır ötesi harekât alanına dönüştürmüştür. Kriz yönetimi süreçlerinde askeri güçten caydırma, zorlama ve güç gösterisi amacıyla yoğun bir biçimde yararlanılmıştır (Güvenç, 2004).

Yeni Türk Savunma Sanayii Politikası ve Stratejisi Esasları (TSSPSE) bu döneme damgasını vurmuştur. Ülkemiz 1990 yılı sonunda yirmi yılı aşkın değişik uygulamalarıyla savunma sanayii geliştirme çabalarından oldukça deneyim kazanmıştır. Edinilen bu tecrübeler ışığında, yapılan işler bir politikaya ve stratejiye bağlanmak istendi. Bu sebeple TSSPSE 1975–1988 yılları arasında bu sektörü geliştirme çalışmalarından edinilen deneyimlerin ışığı altında geliştirilmiş bir planlamadır.

20.06.1998 tarihinde Bakanlar Kurulu Kararıyla 98/11173 sayılı olarak Resmi Gazetede yayınlanan TSSPSE, ülke tarihinde bu sektörde yeni bir dönemi başlatmıştır. Yapılan hatalardan ders alınmış ve gelecek için ülkemizin bu sektörde altyapısının ve teknolojilerinin istenen düzeye ulaştırılması açısından önemlidir. Kararname ile başlayan dönemde, her şey yolunda gider uygulama mevzuatı gerektiği gibi hazırlanır ve kurumsallaştırılabilirse işte o zaman Türkiye için tarihindeki en büyük sanayileşme ve teknoloji edinme süreci başlayacaktır.

Planlamanın en önemli özelliği teknoloji odaklı olması ve ihtiyaç duyulan teknolojilerin mutlaka milli olması zorunlu, kritik ve diğer teknolojiler şeklinde sınıflanmasıdır. Sınıflama, ülke için gerekli olan teknolojiler için, projeden projeye değişmeyen, kurumsallaşmış bir yaklaşımın ortaya konmasını sağlayacak olması bakımından çok önemlidir. Daha başka milli olması zorunlu ve kritik ihtiyaçların milli gizlilik dereceli tesis güvenlik belgesine sahip yerli sanayii kuruluşlarında geliştirilip üretilmesi esası getirilmiştir. Ülke açısından milli olması zorunlu ve kritik teknolojilerin edinilmesi süreci ve edinilen teknolojilerde sürekliliğin sağlanması garanti altına alınmış olmaktadır.

Bu yeni planlama modeli, amacını açık bir biçimde ortaya koyarken, yabancı yatırımcıya da bu sektöre de açık ve dinamik bir savunma sanayii altyapısı isteğini belirterek, ilkeli ama esnek bir yaklaşım ortaya koymuş olmaktadır. Yapılan bütün bu faaliyetler, Türkiye'de bundan sonra ulusal teknolojinin gelişebileceğini, yabancı firma ve kurumlarla rekabet edebilir büyük ve güçlü ulusal savunma sanayii firmalarının oluşabileceğini gösteren olumlu göstergelerdir.

1980 yılında başlatılan savunma sanayii atılımının en büyük sebeplerinden birisi olan 1970'li yıllarda ülkemizde yaşanmış olan silah ambargolarının etkisidir. Genellikle silahlı kuvvetlerin ihtiyaçlarının karşılanması belirleyici olmuştur. 1980'li yıllarda, ortaya çıkan bu sektörde üretilen ürünlerin dış pazarlara sunulması ve bunun önemli bir dış politika getirisi olarak kullanılmasına yönelik olarak gayret gösterilmemiştir. Bu sektörde özellikle 2001 yılında yaşanan ekonomik kriz sonrasında yurtiçi alımların ciddi boyutta daralması sonucu yurtdışı pazarlara yönelmiş olunsa bile bu konuda kamudan beklenen destek maalesef görülmemiştir. 2006 ile başlayan dönemde ise konunun ciddiyeti kavranmış olup, bu yönde önemli adımlar atılarak dışa satım konusunda toplumun her kesiminden destek sağlanmıştır. 2006 yılı sonrasında savunma sistem alımlarında yerli ana yüklenici kullanılmaya başlanmıştır. Projelerin performans değerlendirmelerinin, kaynak ve zaman yönünden gerçekleşme olasılıklarını ilk başta tespit etmek ve daha sonra ortaya çıkabilecek zaman ve kaynak israfını önlemek, ihtiyacın karşılanamama durumunda alınacak riskleri yok etmek ve gerçekçi bir bütçe yapmak için ise yapılabilirlik etütleri de yaptırılmıştır.

2007-2013 yılları arasında yapılacak olan 9. Kalkınma Planı 2006 yılı sonunda yayınlanmış, yayınlanan savunma sanayii planında ihtiyaçları istikrarlı ve güvenli bir şekilde milli imkânlardan karşılamak üzere rekabetçi, kendi kendine yeten, esnek, ülke sanayii ile bütünleşmiş, ortak üretim ile tasarım yapabilen ve AR-GE alanında uluslararası şirketlerle işbirliği çalışmalarına etkin katılım sağlayan bir yapıda üretimin geliştirilmesi ve bunun için gerekli altyapının oluşturulması ile teknolojik ve idari yeteneklerin kazanılması temel hedef olarak belirlenmiştir. Savunma Sanayii sektöründe vizyon; "Milli savunma ve güvenlik ihtiyaçlarını yurtiçi kaynaklarla etkin bir şekilde çözümler geliştirerek karşılayan, uluslararası ticarette rekabet edebilecek güce sahip bir savunma sanayii temeline erişilmesi" şeklinde benimsenmiştir (Özel İhtisas Komisyon Raporu 2007-2013).

Vizyon temelli amaç ve politikalar ise, bu sektörün belirlenen temel doğrultusunda ilerlemesi yönünde politik düzeyinde alınması gereken önlemler, alım biçiminin etkinleştirilmesi, AB üyeliğine hazırlık, bu sektörün ihracatının desteklenmesi ve bu sektörle ilgili işbirliği çalışmalarının geliştirilmesi şeklindedir.

2006 tarihli Savunma Sanayi Müsteşarlığı'nın 2007-2011 Stratejik Planında; ülkemizin savunma ve güvenliğine yönelik olarak silahlı kuvvetleri, kamu kurum ve kuruluşlarının teknolojik ihtiyaçlarını karşılamak ve bu sektörün geliştirilmesine yönelik strateji ve yöntemleri belirlemek ve uygulamak olduğu, misyonu doğrulusunda ülkenin

stratejik savunma ve güvenlik ihtiyaçlarına teknolojik gelişmeler doğrultusunda yurt içinde çözümler sunan, uluslararası pazar ile bütünleşmiş ve rekabetçi bir savunma sanayiine yön veren uzmanlaşmış tedarikçi kurum olmaya yönelmiştir. 2010'lu yıllardaysa kritik teknolojilerin ve tasarım kabiliyetlerinin azami ölçüde yurt içinden karşılanması amacıyla, yurt içindeki ana yüklenicilerin sorumluluğunda özgün tasarım programlarına ağırlık verilmiştir. SSM'nin 2012-2016 stratejik eylem planında vizyonu savunma ve güvenlik teknolojilerinde ülkemizi üstün kılmak şeklinde ortaya konulmuş ve ülkenin savunma ve güvenlik yeteneklerinin gelişimini sürekli kılacak sanayileşme, teknoloji ve tedarik programları yönetmek hedefini üstlenmiştir. Bu amaçla silahlı kuvvetleri, gelecekte savaş ortamına hazırlayacak, savunma ve güvenlik sistemlerinde yeterlilik kazanmayı, teknolojik üstünlük kazandıracak platform ve sistemlerin yurt içinde geliştirilmesini amaçlayan bu programların hizmete alınmasıyla Türkiye'nin dışa bağımlılığı önemli ölçüde azalmıştır. Altay Tankı, Anka ve Bayraktar İnsansız Hava Araçları, MİLGEM Korveti, Atak Taarruz Helikopteri, Göktürk-1 Gözetleme uydusu, Hürkuş Eğitim Uçağı, Süratli Müdahale Botları, Yeni Tip Karakol Botları, Milli Piyade Tüfeği, Mayına Karşı Korumalı Araçlar, Hava Savunma ve Füze Sistemleri olmak üzere birçok silah sistemi, sistem, alt sistem ve savunma sanayiinde bağımlılığı azaltan projelerin sonuçlarındandır.

Bu çerçevede 2006 sonrası süreçte savunma sektöründe önemli mesafeler kat edilmiştir. 2002 yılında AR-GE harcamaları 49 milyon dolardan 1,25 milyar dolara, 1,3 milyar doları bulan savunma ve havacılık sektörünün cirosu 6 milyar dolara ve savunma ve havacılık ihracatı 247 milyon dolardan yaklaşık 2 milyar dolara ulaşmıştır. Ayrıca, bizim için önemli olan bir hususta dünyada savunma ve güvenlik alanında en büyük 100 savunma sanayi şirketi arasında üç Türk şirketinin de yer almasıdır.

2014-2018-10. Kalkınma Planında, bu sektörün rekabetçi bir yapıya kavuşturulması, lojistik ihtiyaçlarının ve savunma sistemlerin özgün tasarıma dayalı olarak ülke sanayisiyle bütünleşik ve sürdürülebilir bir şekilde karşılanması, uygun teknolojilerin sivil amaçlı kullanımı ile yerlilik oranının ve AR-GE için ayrılan payın artırılması ve belirli savunma sanayii alanlarında ağ ve kümelenme yapılarının desteklenmesine vurgu yapmaktadır. Plan ile uyumlu olarak 2017-2021 Stratejik Planı'nda SSM özgün tasarım ve ileri teknoloji yetenekleriyle savunma ve güvenlik alanında Türkiye'yi küresel bir oyuncu haline getirmek üzere ülkemizin savunma ve güvenlik alanlarındaki gücünü artıracak yeteneklerini geliştirerek savunma sanayiinin

sürdürülebilirliğini sağlayacak programları bütünsel bir yaklaşımla yönetmek üzere amaç ve hedefler belirlemiştir.

24.12.2017 tarihli, 696 sayılı Olağanüstü Hal Kapsamında Bazı Düzenlemeler Yapılması Hakkında Kanun Hükmünde Kararname ile yapılan değişikliklerle, Mevzuatta Savunma Sanayii Müsteşarlığı ile ilgili olarak Milli Savunma Bakanına yapılan atıflar Cumhurbaşkanına yapılmış sayılmıştır. Müsteşarlık, 09.07.2018 tarihli, 703 sayılı Anayasada Yapılan Değişikliklere Uyum Sağlanması Amacıyla Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun Hükmünde Kararname ile de T.C. Cumhurbaşkanlığı Savunma Sanayii Başkanlığı olarak yeniden yapılandırılmıştır.

Bu şekilde savunma sanayii gelişmekte olan ülkelere rekabete dayalı bir ortak üretim imkânı sağlar ve pazar geliştirme fırsatı yaratılır. Bütçesinin önemli bir bölümünü savunma harcamalarına ayıran Türkiye'nin savunma ihtiyaçlarını karşılama ve savunma sanayiini geliştirebilme yönünde çok uluslu programlar kapsamında uluslararası işbirliği sağlayan projelere katılması gerekliliği kaçınılmaz bir gerçek olarak ortaya çıkmaktadır. Bu ortaklıklar daima savunma sanayii içerisinde çok önemli bir yer tutan gizlilik prensipleri dâhilinde ele alınmalı ve Türkiye'nin ulusal çıkarları temel hedef alınmalıdır.

Yunanistan ile yaşanan sorunlarda askeri seçenek 1970'lerden itibaren sürekli göz önünde olmuştur. Soğuk savaş sürecinde süper güçler arası rekabet bölgesel çatışmalara üzerinde sınırlayıcı bir etki göstermiştir. Bu baskının hafiflemesiyle Türk-Yunan gerginliği daha da tırmanmıştır. Yugoslavya'nın dağılmasıyla Balkanlarda ortaya çıkan istikrarsızlık Yunanistan'ın ilgisinin bir süre bu coğrafyaya yoğunlaşmasına neden olmuştur. Atina Makedonya ve Arnavutluk ile yaşadığı sorunlar, Türkiye'yi bu ülkenin güvenlik ve dış politika gündeminin görece alt sınırına itmiştir. Hatta 1992 yılında Yunanistan Başbakanı ülkesine yönelik bir Türk tehdidinin artık olmadığını öne sürmüştür. Ancak Makedonya ve Arnavutluk gibi ülkeler Türkiye ile ilişkilerini yakınlaştırmışlardır. Buda Yunanistan'ı rahatsız etmiştir. Tüm bu gelişmeler Yunanistan ile Türkiye arasında yeni krizler doğurmuştur. 1994'de Ege karasularında 12 mile çıkarılması ve 1995 yılında Kardak adacıklarının aidiyeti krizi iki ülkeyi savaşın eşiğine getirmiştir.

Kardak krizi sırasında Türkiye Ege'deki çıkarlarını korumak için gerekli askeri yeteneklere ve kararlılığına sahip olduğunu ortaya koymuştur. Asıl önemlisi kriz, Türk dış politikasından askeri güç kullanma eğilimi bakımından belki de bir milat oluşturmuştur. Kardak sonrası oluşan ortam Türkiye'de birden çok cephede askeri

tehditlerle karşı karşıya olduğu algısını güçlendirmiştir. Ayrıca askeri yapının iç politikada artan ağırlığına koşut olarak dış politika sorunlarında askeri güç seçeneğine giderek daha çok öne çıkmaya başlamıştır. Kardak krizi Türkiye'nin AB ve ABD ile ilişkilerini olumsuz etkilemiştir. AB, Ege'de Yunanistan'ın tutum ve tezlerine giderek daha yakın durmaya başlamıştır. ABD ise, Türkiye'nin askeri güç kullanmasını sınırlanmak amacıyla Türkiye'ye özellikle deniz silahlarının satış ve teslimini uzunca süre geciktirmiştir.

Kardak krizi ile Yunanistan'ın dikkati bir kez daha Balkanlardan Türkiye üzerine odaklanmıştır. Soğuk Savaş sonrasında Türkiye'nin dış politikada artan etkinliğinden zaten kaygılanmakta olan Atina, bu kriz sonrası Türkiye'nin askeri önlemlerle ve bölgesel ittifaklarla çevrelenmesi politikalarına hız vermiştir. Yunanistan'ın çevreleme siyasetine tepki olarak da Türkiye'nin yeni askeri stratejisi 2.5 cephede aynı anda savaşma olasılığına göre şekillendirilmiştir. Türkiye artık bir yandan Ege ve Kıbrıs'ta Yunanistan ile mücadele ederken, güneyde Suriye ile askeri mücadele yürütmek durumunda kalabileceği çok cepheli bir askeri çatışmaya göre hazırlanmaktaydı. Ayrıca ülke içerisinde PKK'ya karşı yürütülen harekâtlar bu senaryonun buçuk ayağını oluşturacaktı. Kamuoyunda ilk kez Şükrü Elekdağ tarafından dile getirilen bu olasılığın 1990'Iarın ikinci yarısında Türkiye'nin güvenlik politikalarının ve askeri stratejisinin temel kaygılarını yansıttığı söylenebilir. Zaman içerisinde Türkiye'nin bu stratejide öngörülen tüm cephelerde askeri yeteneklerden özellikle kriz yönetimi amacıyla artan biçimde yararlandığı görülmüştür.

Türkiye'nin askeri yeteneklerinin gelişmesinde PKK'ya karşı yürütülen mücadele büyük yer tutmuştur. Bu mücadele insan ve maddi kaynakları bakımından büyük kayıplara yol açmıştır. Ancak özellikle 1990'1arın ortalarından itibaren yeni silah ve donanımlarla TSK güçlendirilmiş, eğitim ve doktrin alanlarında ülkenin özgün ihtiyaçlarına yanıt veren ulusal öncelikler esas alınmıştır. PKK ile mücadele, TSK'nın harp deneyimli, iyi donanımlı, iyi eğitimli bir güce dönüşmesine zemin hazırlamıştır. Girişilen mücadeleden askeri anlamda başarılı çıkılması da TSK'nın özgüvenini artırmıştır. Bu durum TSK'nin hem kamuoyundaki saygınlığını yükseltmiş hem de iç siyasette artan ağırlığına yeni bir meşruiyet katmıştır.

Ancak bu sürecin en önemli sonuçlarından birisi de ulusal güvenlik kavramının kapsamının alabildiğine genişlemesidir. Bir diğer sonuç ise 2.5 savaş stratejisinin öngördüğü iç ve dış hasımlara karşı eşzamanlı mücadele gereğidir. Bu mücadelenin uluslararası arenaya yansıtılması konusunda askeri kanadın sivil bürokrasinin çabalarını

yeterli bulmadığı anlaşılmaktadır. Zaten 1996'dan itibaren Atina'nın Türkiye'yi çevrelenme girişimlerine karşı, Yunanistan ve Suriye'ye hatta İran'a karşı da güç tehditlini de içeren politikalar uygulanmıştır. Dolayısıyla 199O'1arın ikinci yarısında, askeri güç Türk dış politikasında sıkça değerlendirilen, telaffuz edilen ve hatta başvurulan bir araca dönüşmüştür.

Yunanistan ile ilişkiler TSK'nın etkisini giderek daha fazla hissettirmeye başladığı ilk dış politika konularından birisidir. Kardak krizi sonrasında Yunanistan, daha yeni karara bağlanan Türkiye-AB Gümrük Birliği'ni veto ederek, bir bakıma "rövanşı" almaya çalışmıştır. Askeri kanat, AB ile ilişkileri kurtarmak uğruna Kardak konusunda hükümetin geri adım atabileceğinden kaygılanmaya başlamıştır. Kardak krizinin hemen ardından çok ilginç bir gelişme meydana gelmiştir. Ege Denizin de aidiyeti belirsiz adacıklar ve coğrafi biçimlenme konusunda Harp Akademileri tarafından "Hizmete Özel" gizlilik derecesiyle hazırlanan bir çalışma "yanlışlıkla" basın yayın kuruluşlarına da dağıtılmıştır. Ege konusunda bugüne kadar pek dile getirilmeyen iddiaları içeren bu çalışma, basında yankı bulmuştur. Çalışma daha sonra geri toplanmakla beraber, bu konuda belli bir kamuoyu desteğinin oluşmasına yardımcı olmuştur. Olayın bu şekilde kamuoyuna mal olması, Yunanistan ile olası uzlaşma konusunda hükümetin manevra alanını daraltmıştır.

Ege'de “gri bölgeler” olarak formüle edilen bu savlar, Türk-Yunan sorunlarına eklenen yeni bir uyuşmazlık alanı olmuştur. Bu yeni konu üzerinde ülke içi karar mekanizmalarında pek bir görüş birliği olmadığı da görülmüştür. Örneğin, Girit civarındaki Gavdos adasının bir NATO tatbikatı kapsamına alınmasına Türkiye başlangıçta itiraz etmiştir. Ancak daha sonra Dışişleri Bakanlığı bu konuda daha ılımlı bir tutum takınarak itirazın teknik ve askeri nitelikte olup siyasi bir anlam taşımadığını ifade etmiştir. Askeri kanat bu yaklaşımın Türkiye'nin Ege'yi tamamen kaybetmesi ile sonuçlanabileceği uyarısında bulunmuştur. Aynı dönemde, mecliste en büyük milletvekiline sahip olan Refah Partisini iktidara gelme olasılığı, askerin siyasete ilgisini ve dolaylı müdahalesini artırmıştır. Kısa ömürlü DYP-ANAP koalisyonu, Necmettin Erbakan'ın başbakanlığında kurulan Refahyol koalisyonu izlemiştir. Refah Partisinin ve Erbakan'ın Türk dış politikasında yön değişikliği arayışları, askerin dış politikada doğrudan devreye girmesine yol açmıştır. Özellikle ilk dış gezileri için İran ve Libya'yı tercih etmesi, Erbakan'ın yeni dış politika arayışlarının önemli göstergeleri sayılmıştır.

Dış politikada değişimin sınırları konusunda ilk ve en çarpıcı hatırlatma 1996'da kamuoyuna ilan edilen Türk-İsrail askeri eğitim işbirliği anlaşmasıdır. İslamcı bir partinin

iktidarda olduğu bir dönemde askerlerin girişimleriyle İsrail ile sıkı işbirliği bir bakıma Türkiye'nin doksanlardaki dış politika ve güvenlik açmazlarının bir bölümüne "derman" olmuştur. İsrail'le ile işbirliği, Yunanistan ile Suriye'nin olası ortak askeri girişimlerine karşı ülkenin güneyini güvenceye almıştır. İkinci olarak, Türkiye elindeki askeri altyapı ile uyumlu ve yüksek teknolojili silahlara, siyasi koşullar olmaksızın erişebileceği alternatif bir kaynağa kavuşmuştur. Türkiye'nin geleneksel silah sağlayıcılarıyla 1990'Iarda yaşadığı siyasi sorunlar düşünüldüğünde, bu Türkiye için önemli bir açılım olmuştur. Özellikle askeri güç içeren dış politika uygulamaları konusunda Ankara'nın eli daha da serbest kalmıştır. Bu serbestinin etkileri ise 1997 ve 1998 yıllarında Doğu Akdeniz'de ve Suriye ile yaşanan krizlerde ortaya çıkmıştır.

l997'nin hemen başında Kıbrıs Rum Yönetimi, Rusya Federasyon'undan S-300 havadan yere füzelerinden sipariş ettiğini ilan etmiştir. Soğuk Savaş sonrası Türkiye'nin Doğu Akdeniz'deki üstlüğünü tehdit edecek bu gelişmeye karşı Ankara anında sert bir tepki vermiştir. Türk hükümetinin başlangıçtaki açıklamalarında bu silahların adaya yerleştirilmesine hiçbir şekilde izin verilmeyeceğini vurgulamıştır. Ankara'dan yapılan açıklamalarda zaman zaman askeri güç kullanma tehditleri de dile getirilmiştir. Bu silah sistemleri Kıbrıs üzerinde TSK'nın sahip olduğu hava üstünlüğünü kısmen de olsa sınırlama potansiyeline sahipti.

Doğu Akdeniz'de gerginlik, hatta silahlı çatışmaya zemin hazırlayacağı kesin olan bu silah siparişinin ardında bir dizi askeri ve siyasi gerekçe yatmaktadır. Bu füzelerin Türkiye'ye veya TSK'nın Kıbrıs'taki etkinliğine yönelik tek başlarına büyük tehdit oluşturmadıkları bilinmektedir. Ancak bu sistemlerin adaya yerleştirilmesi, Yunanistan'ın Ege ve Doğu Akdeniz 'de Türkiye'yi çevreleme stratejisinin bir aşaması olarak algılandığı için Türkiye sert tepki göstermiştir. S-300 füzeleri krizinde Türkiye'nin sert ve tavizsiz dış politika söylemi ve davranışını benimsemesini kolaylaştıran bir diğer etmen AB ile ilişkilerinin giderek kötüleşmesi ve Aralık 1997'de Lüksemburg zirvesi sonrasında neredeyse kopma noktasına gelişidir. Aslında Türkiye'nin AB genişleme sürecinden hoyratça dışlandığı bu zirve, Yunanistan'ın AB-Türkiye ilişkilerini baltalama yeteneği açısından bir tepe noktasına işaret etmektedir. AB ile ilişkilerin ve tam üyelik olasılığının Türk-Yunan gerginliklerinde Ankara üzerindeki frenleyici etkisinin tamamen kalkması, Türkiye'nin kriz yönetiminde askeri güce dayanma ve kullanma eğilimini artırmıştır. Haziran 1998'de gerginlik iyice artmıştır. Yunanistan'ın Baf'ta yapılan hava üssüne ilk kez savaş uçağı indirmesi, Türkiye'nin tepkisinin iyice sertleşmesine neden olmuştur.

Lüksemburg sonrası bu dönemde, Ankara'da Yunanistan'ın Türkiye'yi askeri çatışmaya zorlayarak AB'den tamamen dışlanmasını hedeflediği yargısı egemen olmuştur.

S-300 krizi askeri güce başvurulmadan sonuçlanmıştır. Füze sistemleri sonuçta Kıbrıs yerine Girit'e yerleştirilmiştir. Rum ve Yunanlılar askeri hedeflerine erişmemişlerdir. Türkiye'nin bu füzelerin adaya yerleştirilmelerini her ne pahasına olursa olsun engellemeye kararlı olduğu mesajını vermesi bunda en etkili rol oynamıştır. Kıbrıs Rum hükümetini geri adım atmaya yönelten bir diğer etmen, gerginliğinin savaşa dönüşmesi halinde, Kıbrıs Rumlarının AB üyeliğinin zora girecek oluşudur. Bu örnek olayda AB üyeliği beklentisi, AB ile artık pek alışverişi kalmayan Türkiye'nin değil, Kıbrıslı Rumların manevra alanını daraltmıştır.

Mevcut veriler l997'den itibaren Türkiye'nin de Yunanistan'ı askeri çevrelemeye dönük askeri yetenek ve olanaklar geliştirme arayışlarına girdiğine işaret etmektedir. Bu bağlamda özellikle deniz gücü alanında iki önemli gelişme dikkat çekmektedir. Birincisi Arnavutluk'ta bir deniz üssünün onarımı karşılığı burada üslenme ve kullanım kolaylıkları sağlanmasıdır İkincisi ise Türk Deniz Kuvvetleri'nin kuvvet hedeflerine ilk kez bir uçak gemisinin konulması ve bunun kamuoyuna ilan edilmesidir. Bu iki gelişme Adriyatik Denizi'ni TSK için bir harekât alanına dönüştürmeye adaydı. Bu durumda Türkiye ile olası bir savaşta Yunanistan'ı Ege'nin yanı sıra ikinci bir cephe olarak Adriyatik ile uğraşmak durumunda bırakabilecekti.

Türkiye'nin Yunanistan'a karşı silahlanma çabalarında hem ateş gücü hem de manevra yeteneklerinin iyileştirilmesine çalışılmıştır. Ateş gücüne verilen önem, Yunanistan ile olası bir çatışmanın üçüncü tarafların devreye girmesiyle çok kısa süreceği varsayımına yanıt olarak düşünülmüş olsa gerektir. Bu yeteneklerle hem caydırıcılık artışı sağlanmış hem de çatışma durumunda Yunanistan'a kısa sürede (veya üçüncü tarafların müdahalesine kadar) en ağır siyasi ve ekonomik zararı verebilecek duruma gelinmiştir. Bu yeteneklerin en önemlisi, İsrail'den temin edilen Popeye füzeleridir. Dönemin Milli Savunma Bakanı, TBMM'de yazılı bir soruya yanıt olarak "füzeler acil harekât ihtiyacı olarak alınmıştır. Tedarik bu nedenle gerçekleştirmiştir" ifadesiyle bunu teyit etmiştir. TSK'nın arayışlarının İsrail yapısı Popeye füzeleri ile sınırlı kalmamış olması muhtemeldir. Bir kaynağa göre bu konuda Çin ile de görüşmeler yapılmış olması da ihtimal içerisindedir (Güvenç, 2004).

Manevra boyutuna bakıldığında uçak gemisinin güç aktarımı ve dolayısıyla manevra unsurunu kuvvetlendiren bir unsur olarak öne çıktığı görülmektedir. Tedariki görece uzun sürecek bu platformdan önce, aynı Popeye füzelerinde olduğu gibi acil

ihtiyaç kapsamında 50 adet Blackhawk ulaştırma helikopteri ile TSK'nin uçar birlik yeteneklerinde kısa dönemde artış hedeflenmiştir. Alelacele gündeme getirilen ve sonuçlandırılan bu yeni siparişin de Kıbrıs'ta kriz beklentisi ile yakın ilgili olduğu düşünülebilir. 1990'1arda Türkiye'nin batılı kurumsal yapılarda giderek artan yalnızlığı ve çok cepheli tehdit algılamaları kaçınılmaz olarak askeri güce dayalı savunma stratejilerine yöneltmiştir. Silahlanma ile dış politikada güce dayalı uygulama hatta sıcak çatışma eğilimi arasında güçlü bir ilişkinin varlığını yadsımak mümkün değildir. Aslında 1990'1ardaki Türk dış politika uygulamalarına bakıldığı zaman böyle bir ilişkiye dair kuvvetli ipuçlarına rastlanmaktadır. Bu durum Türkiye ve komşularını tipik bir "güvenlik ikilemi" ile karşı karşıya bırakmıştır. Silahlanmaya ve askeri güce öncelik verilmesi, güvenlik açmazları olduğuna şüphe yoktur. PKK ile mücadele bağlamında İran'a sınır ötesi operasyon dahi düşünüldüğü iddia edilmektedir Çok kısa süre önce yeniden gündeme getirilen bu iddialar, Türk dış politikasında askeri güç kullanımı konusunda önemli veriler sunmaktadır. Bu girişimin askeri kanat tarafında gündeme getirildiği ve Dışişleri Bakanlığının muhalefetine rağmen, Başbakan Çiller tarafından da onaylandığı iddia edilmektedir. Basına yansıyan iddialar askeri güç içeren politikaların oluşturulma mekanizmalarına ilişkin ilginç veriler sağlamaktadır. Türkiye'yi İran ile savaşın eşiğine getirmesi muhtemel bu gelişme aslında Tansu Çiller'in başbakanlığı döneminde MGK'da askeri kanadın ağırlığının ne denli arttığının bir başka örneğini oluşturmaktadır. İran'a düzenlenmesi planlanan sınır ötesi harekâtın son anda Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel'in müdahalesi ile durdurulduğu bir diğer iddiadır. Bu iddiaların gerçeği yansıtması durumunda, bu olay karar verici konumundaki bireylerin zaman zaman ne denli belirleyici rol oynayabileceğine iyi bir örnektir. Süleyman Demirel, dış politikada özellikle askeri güç ve güç tehditlerine başvuru konusunda, ihtiyatlı tutumu ile bilinen bir lider olagelmiştir. 1990'larda yeni manevra ve ateş gücü unsurları ile güç kazanan TSK'nın coğrafi etki alanı da artmıştır. Örneğin 1995 yılında hava kuvvetlerine katılan KC-135R tanker uçaklarıyla, Türk Hava Kuvvetleri gerçek anlamda stratejik harekât yapabilme yeteneğine kavuşmuştur. TSK'nin askeri yeteneklerinin üstünlüğüne olan güveninin sınandığı en kritik örnek 1998 sonbaharında gerçekleşmiştir. Türk dış politikasında en ciddi askeri güç kullanımı tehdidine tanık olunan bu örnek olayda 2.5 Savaş stratejisinde öngörülen son cephe olan Suriye etkisizleştirilmiştir. Ankara tarafından "kriz yönetimi " olarak nitelenen süreç Ekim 1998'de Suriye'yi hedef alan bir dizi açıklama ile başlatılmıştır. İlk açıklama Kara Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Atilla Ateş’ten gelmiştir. Bu açıklamalarda Suriye PKK'yı desteklemekten vazgeçmeye ve

Abdullah Öcalan'ı Türkiye'ye teslim etmeye davet edilerek Şam'a bir tür kesin uyarı verilmişti. Suriye'nin Türkiye'ye karşı yıllardır yürüttüğü "örtülü savaşa" son vermesini zamanı geldiği uyarıları yapıldı. Bu taleplerin karşılanmaması durumunda, Suriye'nin sonuçlarına katlanması gerekeceği tehdidinde bulunuldu. Ekim 1998'de Ankara, Cumhuriyet tarihinin belki de en ciddi ve muhtemelen en başarılı askeri güce dayalı dış politika uygulamasını gerçekleştirdi. Dile getirilen tehdidi destekleyici bazı askeri manevralar ve kuvvet kaydırmaları gerçekleştirilerek Türkiye'nin kararlılığı iletilmeye çalışıldı. Arabuluculuk gayesiyle devreye giren Mısır Devlet Başkanı Hüsnü Mübarek ve İranlı yetkililer, Ankara'nın kararlılığının farkına varıp Şam yönetimini ikna etmeye çalışmışlardır. Askeri yetenekler bakımından Türkiye'nin tehditlerini yaşama geçirebilecek güçte olduğu da bilinmekteydi. Soğuk Savaşın bitişi ile Sovyetler Birliği gibi bir silah sağlayıcısının desteğinden kalan Suriye'nin silahlı kuvvetleri TSK ile boy ölçüşebilecek nitelikte değildi. Sonuçta Şam, PKK'yı Suriye'den çıkartmayı kabul etmiş ve Abdullah Öcalan'ı gizlice ülkeden uzaklaştırmıştır. Suriye'nin bu talepleri karşılamaması durumunda, Türkiye'nin askeri güç kullanmayı tasarladığı bilinmektedir. Bu konuda çıtanın ne kadar yüksek tutulduğuna ilişkin kesin veriler bulunmamakla birlikte, ilk aşamada Suriye'nin denizden ablukaya alınmasının düşünüldüğü bilinmektedir (Aykan, 1999; Güvenç, 2000).

S-300 krizinde olduğu gibi zorlama amacıyla kullanılan askeri güç, Türk dış politikasının önemli bir sorununda sonuç almaya bir kez daha yardımcı olmuştur. Ancak Abdullah Öcalan'ın Suriye'den ayrılması ile Türkiye'nin özellikle AB ülkeleri ile ilişkilerinde yeni ve beklenmedik bir kriz ortaya çıkmıştır (Güvenç, 2004).

Türkiye'nin Suriye'ye karşı uyguladığı zorlama siyasetinin bütün hedeflerine eriştiğini söylemek de mümkün değildir. Şam, Ankara'nın en önemli şartlarından birini göz ardı etmiştir. Abdullah Öcalan'ı Türkiye'ye teslim etmek yerine, özel bir uçakla Suriye'yi terk etmesine izin vermiştir. Bundan sonraki kovalamaca Türkiye'nin bazı AB ülkeleri ve özellikle Yunanistan ile ilişkilerinde dikkate değer olumsuzluklara neden olmuştur. Krizin bir aşamasında Türkiye ve İtalya arasında giderek tırmanan bir gerginlik yaşanmıştır. Bu bunalım sırasında İtalya, Abdullah Öcalan konusunu AB gündemine taşıyarak, Türkiye'nin baskılarına karşı destek aramıştır. Ancak Lüksemburg zirvesinde tam üye adaylığı kabul edilmeyen Türkiye'ye, İtalya'nın AB aracılığıyla baskı uygulama olanağı kalmamıştır. Öcalan Yunanistan'ın Kenya Büyükelçiliğinde ele geçirilince, iki ülke arasında sıcak çatışmaya hatta kapsamlı bir savaşa dek varabilecek bir tırmanma sürecinin başlamıştır. Beklentilerin aksine, Ankara, Yunanistan'ın düştüğü bu zor

durumundan, savaşmak için değil, Atina'yı diyaloğa ve nihayet ikili sorunların çözümü için müzakerelere çekebilmek amacıyla yararlanmaya çalışmıştır (Güvenç, 2004).

1999 yılından itibaren, Türk dış politikasında askeri güç kullanımı eğiliminin giderek azaldığı görülmektedir. Öte yandan 1999 Türk askeri gücünün ilk kez, uluslararası barış ve güvenlik için fiilen kullanıldığı yıl da olmuştur. Kosova'ya yönelik NATO hava harekâtının ikinci aşamasında Türk savaş uçakları taarruz görevleri üstlenmiştir. Aslında bu bir bakıma l99O'1arın başından itibaren Türkiye'nin BM barış gücü operasyonları ile çokuluslu askeri girişimlere etkin katılım arayışının vardığı aşamayı simgelemektedir. TSK, Kore Savaşı'ndan sonra ilk kez Kosova üzerinde fiili silahlı çatışmaya dâhil olmuştur. Türkiye'nin gelişen askeri yeteneklerinin bir diğer etkisi de benzer operasyonlara artan ilgi sonucu, uluslararası nitelikte bir askeri gücün de ortaya çıkışıdır. Bu durum TSK'nın 1990'1ardaki yeteneklerinin artışına koşut bir sürecin bir diğer sonucudur (Güvenç, 2004).

3.1.4.1. Siyasi ve Ekonomik Durum Değerlendirme (1998-2018)

Türkiye, 1990 yılından başlayarak art arda ekonomik ve siyasi krizler yaşamıştır. Bu dönemin en ciddi krizi, 19 Şubat 2001 yılında MGK toplantısında patlak vermiştir. Söz konusu toplantıda, dönemin Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer ile Başbakan Bülent Ecevit arasında "Anayasa Kitabını Fırlatma Krizi" meydana gelmiştir. Yaşanan bu olay sonucunda toplantı sonlandırılmıştır. Akabinde yaşanılanların medya ile paylaşılması ekonomik ve siyasi dengelerin alt üst olmasına neden olmuştur. Böyle bir ortamda alınan erken seçim kararı ile 3 Kasım 2002'de Adalet ve Kalkınma Partisi (AK Parti), oyların %34'ünü elde ederek tek başına iktidara gelmiştir. Türkiye'nin 1990'lardan itibaren yaşamış olduğu siyasi istikrarsızlık dönemi, 18.11.2002 tarihinde 58. Hükümetin Abdullah Gül tarafından kurulmasıyla son bulmuştur (Oran, 2001).

2002-2018 arası dönemde, Türk iç politikasında AK Parti'nin ve bürokratlarının egemenliği söz konusudur. Bu dönemde iç politikada en çok tartışılan belli başlı konular şunlardır:

Birincisi, askeri ve yargı vesayetidir. AK Parti iktidara geldiği 2002 yılından itibaren, vesayetle mücadele kapsamında bir dizi reformu hayata geçirmeye çalışmıştır. Bu bağlamda öncelikli olarak 2003 yılında MGK Sekreterliği sivilleştirilmiştir. Müteakiben 2004'te Devlet Güvenlik Mahkemeleri (DGM)'nin işlevselliğine son

verilmiştir. 2010'da Emniyet Asayiş Yardımlaşma (EMASYA) Protokolü kaldırılmıştır. Yine aynı yıl içerisinde çıkarılan 5982 sayılı KHK ile askeri yargının alanı sınırlandırılmıştır. 2013'de ise YAŞ kararlarına yargı yolu açılarak, askeri otoritenin kendine has oluşturmuş olduğu nüfuz alanı daraltılmıştır.

İkincisi, siyasi tecridin kaldırılmasına yönelik girişimlerdir. Bu girişimler, 2008'de başörtüsü yasağının kaldırılmasına yönelik çalışmalar, 2013'te dini derslerin Milli Eğitim Bakanlığı (MEB) müfredatına girmesi ve devam eden yıllarda kamu sektörünün tamamında başörtü serbestisinin gelmesidir.

Üçüncüsü, etnik politikalardır. AK Parti döneminde, Türkiye'de yaşayan fakat ana dili Türkçe olmayan azınlıkların, özgün dil ve kültürlerinin tanınmasına yönelik talepleri doğrultusunda politikalar geliştirilmiştir. 2009'da TRT 6'nın Kürtçe yayına açılması, 2015 itibariyle ise Kürtçe, Zazaca, Lazca, Adığeyce, Abazaca, Gürcüce dillerinin seçmeli ders olarak müfredata girmesi bu politikalara örnektir.

Dördüncüsü, siyasal sistem değişikliğidir. Siyasal sistem değişikliği, AK Parti'nin demokrasi standardını yükseltmek ve darbelerin önüne geçmenin en etkin yolu olduğu iddiasıyla, 16 Nisan 2017 yılında yapılan reformla birlikte hayata geçirilmiştir. Referandum sonucunda, Türkiye parlamenter sistemden, Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemine geçiş yapmıştır.

Yakın dönem hariç AK Parti iktidarlarının dış politika tercihleri, Ahmet Davutoğlu'nun belirlemiş olduğu, metodolojik ve operasyonel ilkeler çerçevesinde şekillenmiştir. Metodolojik ilkelerin birincisi, dış politikanın belirli bir vizyonunun olmasıdır. İkincisi, bölgesel ve küresel alanlarda tutarlı ve sistematik politikaların izlenmesidir. Üçüncüsü, Türkiye'nin gelişmesine paralel olarak oluşacak olan, "yumuşak gücün" bölgede yayılmasını sağlayacak olan bir diplomasinin tesis edilmesidir. Bu ilkelerin sürdürülebilirlik kazanması amacıyla belirlenen operasyonel ilkeler ise şunlardır: Güvenlik ve demokrasi dengesinin sağlam bir zemin üzerine inşa edilmesi, sınır komşularına yönelik sıfır sorun politikasının yürütülmesi, öngörü sahibi diplomasinin teşkil edilmesi, küresel ortamın şartlarına uyum sağlayabilecek çok yönlü dış politikanın sürdürülmesi ve ritmik müzakerelerin küresel düzeyde uygulanabilirliğinin arttırılmasıdır. Belirlenen bu ilkeler doğrultusunda dış politikadaki gelişmeleri değerlendirmek yerinde olacaktır. Bu gelişmeler genel itibariyle şunlardır:

İlk olarak, ABD'nin Irak işgalinde, Türkiye'ye karşı sergilediği tutum sonrasında iki ülke arasındaki ilişkilerde istikrar sağlanamamıştır. 11 Eylül olaylarından sonra ABD'nin dünya devletlerine karşı olan politikaları değişmiştir. Yönünü Ortadoğu'ya

çeviren ABD, Türkiye'yi bölgenin itici gücü olarak konumlandırmıştır. Bu sebeple ABD, Irak'ı fiilen işgal etmek amacıyla Türkiye'yi bir üs olarak kullanmak istemiştir. 1 Mart 2003'te iki ülke arasında yaşanan tezkere krizi hem Türk kamuoyunda hem de mecliste tepkiyle karşılanan bir dış politika sorunu olmuştur.

İkincisi, 2005 yılı itibariyle AB ile fiili müzakerelerin başlamasıdır. Bu müzakereler, Türkiye'nin NATO'ya girişinin ardından ilk defa Batı merkezli başka bir kuruma kısmen de olsa dâhil olması açısından önemlidir.

Üçüncüsü, Ermenistan sınırına ilişkin olaylar ve soykırım tasarılarıdır.

Dördüncüsü ise, Türkiye'nin bu dönemde izlemiş olduğu İslami eğilimli dış politikalardır. Bu politikalar Türkiye'nin Suriye, Irak, İran gibi Ortadoğu ülkeleri ile işbirliği geliştirmesini sağlamıştır (Oran, 2017).

Türkiye bilhassa Afrika ve Latin Amerika gibi ihmal edilen bölgelerde, başta Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı (TGKA) olmak üzere diğer kurumlarla kamu diplomasisi uygulamaya başlamıştır. Bu bağlamda Türkiye'nin, Orta Doğu'da kamu diplomasisi faaliyetlerinde bulunarak eksen ülke rolünü üstlendiği değerlendirilmektedir. Bu durum Batı tarafından Türkiye'ye, "Eksen mi değiştiriyorsunuz?" itirazlarının yöneltilmesine neden olmuştur (Oran, 2017).

2002-2018 arası dönemin iktisadi süreci incelendiğinde, AK Parti Hükümetleri, bir önceki dönemlerde yaşanan ekonomik sarsıntıların tekrarlanmaması için, üretimin artırılmasına ve zararları büyük olan kamu iktisadi teşekküllerinin özelleştirilmesine öncelik vermiştir. Ekonomide benimsenen neoliberal politikalar, ülkeye yönelik sermaye akışını hızlandırmıştır. 2003 itibariyle hükümet, istikrar ve bütçe disiplininin etkin bir şekilde sağlanmasına özen göstermiştir. Buna istinaden, bütçe açıkları, borç oranları, enflasyon ve reel faiz oranlarının düşürülmesine yönelik politikalar ekonomiyi 90'ların zararlarından arındırmak adına önem taşımaktadır. Diğer taraftan, AB uyum politikaları ile Türkiye'ye giriş yapan küresel sermaye, yatırım ve tüketim eğilimlerinde artışa sebep olmuştur. Bu bağlamda 2001 krizi sonucunda Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla (GSYH) içinde %62,2'lik bir orana sahip kamu borcu, bu dönemde %40'a çekilmiştir. 2003 yılında %8,8 olan bütçe açığı, hızlı büyümenin etkisiyle 2005 itibariyle %2'nin altında seyretmiştir. Ekonomide ki bu büyümenin dengesiz olması, bir takım sorunları da beraberinde getirmiştir. Büyüme hızı, cari açık ve GSYH arasındaki dengenin gözetilmemesi, cari açığın artmasına neden olmuştur. Cari açık 2003 yılında 8 milyar dolar civarında iken, 2008'de 42 milyar dolar seviyesine yükselmiştir. Bu durum ilerleyen yıllarda iktisadi dalgalanmaların yaşanmasına neden olmuştur. 2011 yılına gelindiğinde ise iktisadi

büyüme, %8,5 civarında gerçekleşmiştir. Buna istinaden cari açık, milli gelirin %10'nunun üzerine çıkmıştır. Akabinde ekonomik önlemler alınarak, büyümenin kontrollü bir şekilde gerçekleştirilmesi için çalışmalar başlatılmıştır. Nitekim bir sonraki yıl büyüme hızı kontrol altına alınmıştır. Böylece cari açık %7,5 seviyesine çekilmiştir. 2016-2018 dönemini kapsayan Orta Vadeli Program'da (OVP) büyüme hedefi 2017 yılı için %5,5 olarak belirlenmiştir. 2017 yılında ise büyüme, %7,4 oranında gerçekleşmiştir.

2002-2018 arası dönem, Türkiye'nin yoğun güvenlik gündemine sahip olduğu yıllardır. Bu dönemde Türkiye'nin güvenliğini tehdit eden muhtelif olaylar yaşanmıştır. Bunlardan birincisi, PKK terör örgütünün Türkiye'nin bütünlüğüne zarar vermek suretiyle gerçekleştirmiş olduğu eylemlerdir. Örgütün sürekli misyon değiştiren eylemleri, Türkiye'nin güvenlik endişelerini perçinlemiştir. Bu dönemde, Türkiye PKK ile siyasi uzlaşma araçları geliştirmiş olsa da olumlu sonuçlar alamamıştır. Son olarak, 2015 itibariyle örgütün "hendek terörü" olarak adlandırılan girişimleri, Türkiye'nin etkin terör stratejisi geliştirmesini zorunlu kılmıştır. İkincisi, Fetullahcı Terör Örgütü (FETÖ) öncülüğünde 15 Temmuz 2016 tarihinde başlatılan darbe girişimidir. Darbe girişimi, 16 Temmuz 2016'da güvenlik güçleri tarafından kontrol altına alınarak bastırılmıştır. Çok geçmeden öncelikli olarak TSK, yargı ve akademi içerisine sızmayı başaran FETÖ yapılanmasına yönelik operasyonlar başlatmıştır. Üçüncüsü ise, PKK uzantılarının sınır bölgesinde gerçekleştirdikleri terör eylemleridir. Bu eylemler, Türkiye'nin sınır ötesi etkin ve sürdürülebilir güvenlik politikaları uygulamasını gerekli kılmıştır. Bu eylemlere istinaden Türkiye, sınır-ötesi askeri operasyonlar başlatmıştır. İlk olarak, 24 Ağustos 2016 tarihinde Suriye'de gerçekleşen terör saldırılarını engellemek ve ülkenin toprak bütünlüğünü korumak amacıyla, "Fırat Kalkanı" olarak adlandırılan harekât gerçekleştirilmiştir. 20 Ocak 2018'de ise yine Suriye'nin Afrin bölgesinde, PYD/YPG/PKK/KCK ve DAEŞ'e mensup teröristleri etkisiz hale getirmek, ülkenin, bölgenin ve Türkiye sınırının güvenliğini sağlamak amacıyla "Zeytin Dalı" ismi verilen harekât başlatılmıştır.

Tablo-3.8 incelendiğinde, savunma harcamalarının her geçen yıl yükseldiği görülmektedir. Bunun sebebi de, Türkiye'nin jeo-stratejik olarak sahip olduğu konumdan kaynaklanmaktadır. Türkiye bu dönemde "komşularla sıfır sorun" politikası yürütmüştür. Yürüttüğü politikalar ile savunma harcamalarında bir azalma beklenebilir. Fakat Türkiye'nin ulusal güvenliğini tehdit edecek olaylarla karşı karşıya kalması bunu mümkün kılmamıştır. Özellikle 2000'li yıllarda başlatılan terörle etkin mücadele, yeni

nesil savunma sistem ve teçhizatlarının tedarik edilmesini gerekli kılmıştır. Bu durum, Türkiye'nin savunma alanına daha fazla kaynak ayırmasına neden olmuştur.

Tablo-3.8: 1998-2017 Savunma Harcamaları

Harcama Yapılan Yıllar	Harcama (TL)
1998	2.289.000.000
1999	4.168.000.000
2000	6.248.000.000
2001	8.843.000.000
2002	13.641.000.000
2003	15.426.000.000
2004	15.568.000.000
2005	16.232
2006	19.089
2007	19.960
2008	22.292
2009	25.345
2010	26.960
2011	28.985
2012	32.253
2013	35.529
2014	38.895
2015	43.196
2016	44.716
2017	44.240

Kaynak: Veriler, SIPRI, Data for all countries from 1988–2016 in local currency ve Data for all countries 1949–2016 belgelerinden hazırlanmıştır.

1998-2002 arası dönemin, siyasi, ekonomik ve güvenlik ortamından genel olarak yukarıda bahsedilmiştir. Dönemin savunma harcamaları kapsamında yorumlanmasının, Türkiye'nin mevcut durumunun analiz edilebilmesi açısından önemli olduğu değerlendirilmektedir. Türkiye ABD'den 2000'li yıllar itibariyle iki yöntemle savunma teçhizatı almıştır. Birinci yöntem, teçhizat ve sistemlerin ABD'nin sağlamış olduğu

krediler yoluyla teminidir. İkinci yöntem, Türkiye'nin, ABD'de bulunan herhangi bir savunma şirketi ile yapılan anlaşma kapsamında söz konusu askeri ihtiyaçları temin etmesidir (Uzgel, 2017).

Bu alımların, bir önceki dönemlerde verilen yardımlardan farkı ise, savunma sistemlerinde herhangi bir değişiklik yapılmadan anlaşma isteklerine uygun şekilde Türkiye'ye girmesidir. Son olarak, bu dönemde Adalar Denizi'nde Yunanistan ile yaşanan anlaşmazlıklar iki ülkeyi sık sık karşı karşıya getirmiştir. Bu durum da Türkiye'nin sürekli olarak silahlanmasını mecburi kılmıştır. Diğer taraftan Doğu Akdeniz'de yaşanan Münhasır Ekonomik Bölgenin (MEB) belirlenmesine ilişkin çıkan uyuşmazlıklar ve bölgedeki zengin enerji rezervlerine yönelik sürdürülen politikalar, Türkiye'nin caydırıcı bir şekilde silahlanmasını gerektirmektedir.

3.1.4.2. Savunma Sanayii Politika Uygulamalarını Değerlendirme (1998-2018)

1998-2018 arası dönemde önceki yılların aksine savunma sanayiinde milli üretim bilinci, faaliyetlere yansımaya başlamıştır. Bu dönemde, MSB öncülüğünde hazırlanan, TSSPSE belgesi yürürlüğe konulmuştur. TSSPSE, bir önceki dönemde, savunma sanayii alanında geliştirme ve üretim faaliyetlerinde elde edinilen deneyimlerin ışığında hazırlanmıştır. Belge, 20 Haziran 1998 günü Resmi Gazete' de yayımlanmıştır. Türkiye TSSPSE'nin yayımlanmasıyla savunma sanayii alanında yeni bir döneme giriş yapmıştır.

Yeni dönemde savunma sanayii politikası; yerli sektör yanında yabancı sektöre de açık, ihracat potansiyeline ve uluslararası rekabet imkânlarına sahip, dinamik, teknoloji üretebilen ve gerekli durumlarda yeni teknolojilere adapte olabilen, ihtiyaca uygun olarak kendini yenileme kabiliyetine sahip olan, Türkiye ile dost ve müttefik ülkeler arasında dengeli bir savunma sanayii işbirliğini mümkün kılan ve bu süreçte politik gelişmelerden asgari düzeyde etkilenen, mevcut imkânları azami ölçüde kullanabilen, entegre olmuş ve tekrar yatırımlarından arınmış, gerekli görüldüğünde sivil amaçlara yönelik de üretim yapabilen, alternatif uğraşı alanlarına sahip, Türkiye'nin güvenlik politikaları meyanında gözetmiş olduğu vecibe ve önceliklerini destekleyen savunma sanayii alt yapısının teşkil edilmesini öngörmektedir (Resmi Gazete, 20.06.1998, 11173).

Doküman ile belirlenen savunma sanayii stratejisinin temelini, ülke güvenliğinin sağlanması kapsamında; TSK'nın ihtiyaçlarının güvenli ve istikrarlı olarak karşılanması,

bu amaç doğrultusunda yüksek teknolojiye sahip harp silah ve vasıtalarının yurt içinde üretiminin sağlanması ve öncesinde kurulmuş olan ulusal savunma sanayii tesislerinin teşvik ve desteklenmesinin sağlanması oluşturmaktadır (Resmi Gazete, 20.06.1998, 11173).

TSSPSE'de, TSK'nın ihtiyacı olan savunma araştırma ve teknolojisi ile ilgili hususlar üç ana grupta toplanmıştır: Birincisi, milli olması zorunlu sistemler/teknolojilerdir. Bu sistemlerin uzun vadede de muhakkak yurt içinde geliştirilmesi hedeflenmiştir. İkincisi, kritik sistemler/teknolojilerdir. Bu sistemlerin, üretim faaliyetlerinin yurt içinde yapılması öngörülmüş ancak gerekli görüldüğü takdirde ortak üretim çalışmalarının yapılabileceği belirtilmiştir. Üçüncüsü, diğer sistemler/teknolojilerdir (Resmi Gazete, 20.06.1998, 11173).

TSSPSE'nin Türk savunma sanayiinin gelişimi açısından önemli bir adım olduğuna şüphe yoktur. Ne var ki uygulamadan kaynaklanan sorunlar dokümanın tam anlamıyla işlevsel kılınmasını engellemiş, bu durum çok geçmeden durağan bir tablo ortaya çıkarmıştır. İşte, bu durağan tablonun aşılmasında 14 Mayıs 2004 tarihli SSGK toplantısı kilit rol oynamıştır. Toplantıda, tedarik modelleriyle ilgili belli başlı kararlar alınmıştır. Bu kararlar neticesinde SSM'nin, ihtiyaç duyulan alt sistemlerin, malzeme ve hizmetlerin tedarik edilmesinde öncül konuma getirilmesi ve proje faaliyetlerinde yetkili kılınmasına karar verilmiştir (Akın, 2018).

2004 yılında Savunma Sanayii Müsteşarı olan Faruk Özlü, SSGK toplantısında alınan kararların önemini şu şekilde ifade etmiştir: "Bu son dönem, aynı zamanda yabancı şirketlerin ana yükleniciliğinden yerli şirketlerin ana yükleniciliğine geçtiğimiz bir dönem olmuştur. Bu dönüşümden önce, uluslararası ihale yapıyor, doğal olarak ihaleyi kazanan firmaya da işi veriyorduk. O yabancı firmaya da "Sen bu ihaleyi kazandın ama sen bizim yerli şirketlerimize buradan iş payı ver, onları alt yüklenici yap" diyorduk. Yani kendi işimizi önce yabancıya veriyor, sonra da ana işi verdiğimiz firmadan bizimkilere iş payı vermesini istiyorduk. 15 Mayıs 2004'teki o toplantı bu sistem tersine döndürülmesinin başlangıcı olmuştur. Bu tarihten sonra yapabilecekleri her işte yurtiçi firmaları ana yüklenici olarak seçtik. Bu defa yabancı şirketler bizim firmalarımızdan iş isteme, alt yüklenici olma durumunda oldular. Bu sayede son 10 yılda savunma sistemlerinin yurt içinden karşılanma oranı yüzde 55'ler seviyesine çıktı" (Hürriyet Gazetesi, 27.01.2016).

SSİK toplantısının akabinde, 2006 yılında yayınlanan 9. Kalkınma Planı'nda da (2007-2013), savunma sanayiinde ulaşılmak istenen nokta şu şekilde belirtilmiştir:

Savunma sanayiinde; ihtiyaçları güvenli ve istikrarlı bir biçimde milli imkânlarla karşılamak üzere rekabetçi, kendine yeten, esnek, ülke sanayii ile bütünleşmiş, ortak üretim-tasarım ve AR-GE alanlarında uluslararası işbirliği çalışmalarına etkin katılım sağlayan bir yapıda üretimin geliştirilmesi ve bunun için gerekli altyapı ile teknolojik ve yönetsel kabiliyetlerin kazanılması temel hedeftir (SSM, tarihçe).

2006 tarihli "Savunma Sanayii Özel İhtisas Komisyon Raporu 2007-2013" ile sektörün temel vizyonu, "Ulusal savunma ve güvenlik ihtiyaçlarını yurt içinde etkin çözümler geliştirerek karşılayabilen, uluslararası rekabet gücüne sahip bir savunma sanayii altyapısına erişilmesi" şeklinde ifade edilmiştir. Bu dönemin kuşkusuz en önemli aktörlerinden biri olan SSM 2000'li yıllarda; Türkiye'nin savunma ve güvenlik ihtiyaçlarına yönelik olarak, teknolojik gelişmeler doğrultusunda özgün yurt içi çözümler sunan, uluslararası pazara entegre ve rekabetçi, savunma sanayiine yön veren uzman tedarik kurumu olmayı hedeflemiştir (SSM, tarihçe).

Bu kapsamda Müsteşarlık tarafından 2007-2011, 2012-2016 ve 2017-2021 yıllarını kapsayan stratejik planlar hazırlanarak, savunma sanayiinin temel strateji ve hedefleri belirlenmiştir. "2007-2011 Stratejik Planı" ile savunma sanayiinin ilkeleri belirlenerek, hedef ve amaç tespitleri yapılmıştır. Dönemin SSM Müsteşarı Murad Bayar stratejik planın sunuş bölümünde, "Bu plan savunma sanayii sektörü için yol gösterici olacaktır" diyerek planın önemini vurgulamıştır. 2007-2011 Stratejik Planı Türk Savunma Sanayiinin millîleştirilmesi adına atılan en kritik adımlardan biridir. Planda "ulusal" kelimesinin kullanılması, TSSPSE'de uygulanması öngörülen milli ve kritik üretim faaliyetlerinin gerçekleştirilmesinin zorunluluğunu ortaya koymuştur.

Savunma sanayiinin alt yapısının makul ölçülerde tamamlandığı 2012 yılı itibariyle, "2012-2016 Stratejik Planı" yayımlamıştır. Bu plan bir önceki döneme nazaran daha sonuç odaklı olma özelliğini taşımaktadır. Bunun sebebi, Türk Savunma Sanayii'nin belirli bir ivme yakalaması ve yurt içi üretim faaliyetlerinin hız kazanmasıdır. Ayrıca bu planla birlikte yayımlanan, her yıla ilişkin performans programları, amaç ve hedefler doğrultusunda savunma sanayiinin gelmiş olduğu durumu analiz etmek açısından önem taşımaktadır. "2017-2021 Stratejik Planı" ise, Türk Savunma Sanayii'nin geleceğine yöneliktir. Bu planda yer alan stratejik amaç ve hedefler, savunma sanayiini sürdürülebilir ve rekabetçi bir yapıya kavuşturmak gayesiyle belirlenmiştir. Savunma ve güvenlik teknolojilerinin muhabere ortamındaki önemini vurgulayan plan, Türk savunma sanayiinin bu yetkinliklere ulaşması için yapılan ve yapılması gereken faaliyetlere dikkat çekmektedir.

Yukarıda bahsedilen planlar çerçevesinde SSM, Türkiye'nin stratejik savunma ve güvenlik ihtiyaçlarını göz önünce bulundurarak, teknolojik gelişmeler doğrultusunda özgün yurt içi çözümler sunmayı hedeflemiştir. Bu hedefe yönelik olarak kurum, bu yıllarda bünyesindeki mekanizmalarla birlikte, esnek ve etkin işleyen bir sisteme dönüşmüştür. 1998 yılı itibariyle tedarik ve üretim faaliyetlerine yönelik ilkeler tespit edilmiştir. Bu kapsamda, savunma sanayiinde teçhizat ve hizmetlerin sağlanması konusunda ihale yöntemi benimsenmiş ve ihalenin nasıl yapılacağı 2386 sayılı Devlet İhale Kanunu çerçevesinde belirlenmiştir (Resmi Gazete, 10.09.1983, 2886).

Bu kanunun 2000'li yıllarda teknolojiye paralel olarak değişen ihtiyaçlara karşılık vermemesi sonucunda, 4734 sayılı Kamu İhale Kanunu yürürlüğe konmuştur. Diğer taraftan 15 Temmuz 2016 sonrasında çıkartılan KHK'ler ile savunma yönetimi yapısında yine birtakım değişiklikler yapılmıştır. Yapılan değişiklikler şöyledir: 27 Temmuz 2016'da 668 sayılı KHK ile J. Gn. K. lığı ve S.G.K. lığı, İçişleri Bakanlığına bağlanmıştır. Aynı KHK ile YAŞ'ın da üye yapısı sivil ağırlıklı olmak üzere değiştirilmiştir (Resmi Gazete, 27.07.2017, 668 sayılı KHK).

31 Temmuz 2016 tarihinde çıkarılan 669 sayılı KHK ile "Genelkurmay Başkanının Görev ve Yetkilerine Ait Kanun'un içeriğinde de bazı düzenlemelere gidilmiştir. Bu KHK kapsamında, Gnkur. Bşk. lığı teşkilatı kendi kuruluş ve kadrolarıyla gösterilmekle beraber, Kuvvet Komutanlıkları bu teşkilatlanma dışında bırakılarak, MSB bünyesinde gösterilmiştir. Devamında 2017'de çıkartılan 696 sayılı KHK ile SSM, Cumhurbaşkanlığına bağlanmıştır (Resmi Gazete, 27.12.2017, 696 sayılı KHK).

Bu dönemde Türkiye'nin ulusal savunma sanayii ve güvenlik stratejisi politikaları, MGK tarafından hazırlanan Milli Güvenlik Siyaseti Belgesi (MGSB) temel alınarak oluşturulmuştur. "Kırmızı Kitap" olarak da bilinen MGSB, beş yıllık bir süreyi kapsayacak şekilde hazırlanmaktadır. MGSB hazırlandıktan sonra, Bakanlar Kurulu tarafından incelenmektedir ve uygun görüldüğü takdirde kabul edilmektedir. MSGB, Başbakanlık Uygulama Direktifi ile yürürlüğe konulmaktadır. MGSB, Gnkur. Bşk. lığı ve Kuvvet Komutanlıklarının kendi görev ve yetki alanlarına ilişkin strateji dokümanlarının temelini teşkil etmektedir. Bu bağlamda Gnkur. Bşk. tarafından, Türkiye'nin Milli Askeri Stratejisi (TÜMAS) dokümanı hazırlanmaktadır. TÜMAS gereğince kuvvet komutanlıkları, Planlama, Programlama ve Bütçeleme Sistemi (PPBS) kapsamında, harekât alanında ihtiyaç duyulan savunma teçhizatlarını belirlemektedirler. Belirlenen ihtiyaçlar, Harekât İhtiyaç Planı (HİP)'nı oluşturmaktadır. HİP'te yer alan ihtiyaç kalemlerine yönelik Stratejik Hedef Planı (SHP) hazırlanmaktadır. Söz konusu

ihtiyaçlar SHP'de öncelik sırasına göre düzenlenmektedir. Düzenleme işleminin sonrasında TÜMAS'a uygun olarak On Yıllık Tedarik Planı (OYTEP) hazırlanmaktadır. Tüm bu sürecin sonucunda, OYTEP kapsamında ihtiyaçların bütçelenmesi yapılmaktadır ve müteakiben tedarik edilmektedir. 2007 yılına kadar hükümetlerin programlarında savunma ve güvenlik konularına değindikleri, lakin savunma sanayiinin geliştirilmesine yönelik açıklamalara yer vermedikleri değerlendirilmektedir. Bununla birlikte 2007 sonrası kurulan hükümetlerin, savunma sanayii kuruluşlarından, bunların üretimlerinden ve hedeflerinden ayrıntılı olarak bahsettikleri tespit edilmiştir. Bu bağlamda dönemin hükümet programlarını incelemenin, Türk savunma sanayii politikalarının gelişimi ve mevcut durumunu analiz edebilmek adına önemli olacaktır.

1999-2002 yılları arasında iktidarda olan V. Ecevit Hükümeti programında, milli savunma sanayiinin geliştirilmesine yönelik kapsamlı bir ifade yer almamıştır (TBMM, 57. Hükümet Programı).

18.11.2002 tarihinde, Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer tarafından onaylanarak, Gül Hükümeti kurulmuştur. Gül Hükümeti programında, bölgesel ve küresel terör faaliyetlerine karşı alınması gereken tedbirlerden bahsedilmiştir. Sonrasında TSK'nın; NATO, BM ve Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT) bünyesindeki faaliyetlerinde devamlılığın sağlanacağı üzerinde durulmuştur. Ancak savunma sanayii adına kapsamlı bir ifadeye yer verilmemiştir (TBMM, 58. Hükümet Programı).

14.03.2003 tarihinde, Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer tarafından onaylanarak, I. Erdoğan Hükümeti kurulmuştur. Erdoğan Hükümeti programında, Türkiye'nin coğrafî konumu ve bölgede meydana gelen gelişmelere dikkat çekilerek güvenlik ve savunma konularına ağırlık verileceğini ifade etmiştir. Bu konuyla alakalı Hükümet programında, "Güvenliğimiz ve savunmamız neyi gerektiriyorsa, bu konuda hiçbir fedakârlıktan kaçınılmayacaktır" ifadesi yer almıştır (TBMM, 59. Hükümet Programı).

29.08.2007 tarihinde, Cumhurbaşkanı Abdullah Gül tarafından onaylanarak, II. Erdoğan Hükümeti kurulmuştur. II. Erdoğan Hükümeti programında savunma sanayiinde bu dönemde yaşanan gelişmelere paralel olarak şu ifadelere yer verilmiştir: Atatürk'ün "Yurtta sulh, cihanda sulh." ilkesine uygun olarak ve ülkemizin tarihî ve stratejik konumu gereği Türkiye'nin güçlü bir millî savunma sistemine sahip olması temel politikamız olmuştur. İktidarımız döneminde yapılan çalışmalarla, 2002 yılında yüzde 25 olan Silahlı Kuvvetlerimizin ihtiyaçlarının yurt içinden karşılanma payı bugün yüzde 50'ye yaklaşmıştır. Savunma sanayimizin uluslararası etkinliği de artırılmış, askerî hücumbot

ve gemiler, silah, diğer savunma araç gereçleri ile komuta kontrol ve elektronik harp sistemleri ihracatımız 350 milyon dolara çıkarılmıştır (TBMM, 60. Hükümet Programı).

06.07.2011 tarihinde, Cumhurbaşkanı Abdullah Gül tarafından onaylanarak, III. Erdoğan Hükümeti kurulmuştur. III. Erdoğan Hükümeti programında, milli savunma alanında geliştirilen projelerden ve bu alandaki hedeflerden bahsedilmiştir. Ardından TAI ve ASELSAN gibi Türkiye'nin önde gelen savunma sanayii kuruluşlarının üretim hedeflerine değinilmiştir. III. Erdoğan Hükümeti programı, bu açıdan diğer hükümet programlarından farklılık göstermektedir. Konuyla ilgili olarak ifade edilen söylemler şu şekildedir: Savunma sanayiinde bugüne kadar önemli bir aşama kaydettik. Sektörün ihracatını 1 milyar dolara, cirosunu 2,3 milyar dolara ulaştırdık. TSK'nın silah ve teçhizat ihtiyaçlarının yurt içinden karşılanma oranını yüzde 50'ye çıkardık. Savunma sanayiinde yürüttüğümüz projelerle 2023'te kendi milli tüfeğini, topunu, tankını, helikopterini, uçağını, insansız hava araçlarını, uydularını tasarlayan, üreten ve ihraç eden bir Türkiye hedeflemekteyiz (TBMM, 61. Hükümet Programı).

01.09.2014 tarihinde, Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan tarafından onaylanarak, Davutoğlu Hükümeti kurulmuştur. Davutoğlu Hükümeti programında, savunma sanayii konularına kapsamlı yer verilmiştir. Programda, gerçekleştirilen ve gerçekleştirilmesi hedeflenen projeler üzerinde ayrıntılı olarak durulmuştur. Bu bağlamda, ALTAY AMT, ANKA BAYRAKTAR ve KARAYEL İHA Sistemleri, ilk savaş gemisi MİLGEM, Milli Piyade Tüfeği (MPT), zırhlı araç projesi olan KİRPİ, ilk Türk tasarım eğitim uçağı olan HÜRKUŞ, ATAK helikopter, SOM füzesi, obüs ve roket üretimlerinden bahsedilmiştir (TBMM, 62. Hükümet Programı).

25.11.2015 tarihinde, Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan tarafından onaylanarak, II. Davutoğlu Hükümeti kurulmuştur. II. Davutoğlu Hükümet programında, savunma sanayii alanında AR-GE faaliyetlerinin önemi vurgulanmıştır. Akabinde geliştirme çalınmaları devam eden projelerden bahsedilmiş ve devamında, "Savunma sanayii alanında projelerin gerçeklemesiyle sadece milli ihtiyaçlarımızı temin etmekle kalmayacak, savunma sanayii ihracatında da küresel düzeyde önemli bir aktör haline geleceğiz" şeklinde açıklamalar yapılmıştır (TBMM, 64. Hükümet Programı).

25.02.2016 tarihinde, Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan tarafından onaylanarak, Yıldırım Hükümeti kurulmuştur. Yıldırım Hükümeti programında savunma sanayii ile alakalı yer alan ifadeler, II. Davutoğlu Hükümeti programının devamı mahiyetindedir (TBMM, 65. Hükümet Programı).

Yapılanlardan şu sonuca varabiliriz. 1998-2018 arası dönemde, savunma sanayii politikalarını oluşturan, yöneten ve yönlendiren aktörler şunlardır: TBMM, Cumhurbaşkanı, Başbakan, Bakanlar Kurulu, Gnkur. Bşk. lığı, J. Gn. K. lığı, S.G.K. lığı, Hv. K. K. lığı Dz. K. K. lığı, MGK, MSB, SSM, SSĠK, SSYKK, YAŞ'tır.

3.1.4.3. Savunma Sanayii Politika ve Stratejilerini Değerlendirme (1998-2018)

Türkiye'de, savunma sanayiinin hızlı bir gelişim içerisinde olduğu görülmektedir. 1998 yılında TSSPSE'nin yürürlüğe konulması, Türk savunma sanayii için kritik bir eşik olup, bu alandaki politikaların nitelik ve nicelik bakımından değişeceğinin ilk sinyalini vermiştir. Ancak TSSPSE'nin ciddi eksiklikleri olan bir doküman olduğunun altını çizmek gerekmektedir. Ayrıca yerli ve millilik konusunda tam manasıyla istenileni vermekten de uzaktır. Bu tespitle, değişimin özgün ve milli çözümlere doğru çevrilmesi 2004, bilhassa da 2007 sonrasındaki adımlarla gerçekleşmiştir. Nitekim bu süreçte, Mayıs 2004'teki SSİK toplantısının ve ilerleyen süreçte hazırlanan Stratejik Planların önemli katkıları olduğunu söylemek gerekir.

Öncelikli olarak belirtilmesi gereken husus, bu dönemde savunma sanayiini yönlendirin en önemli aktörün SSM olduğudur. Savunma sanayiinin geliştirilmesi amacıyla kurulan SSM'nin, 2006 yılı öncesinde teknoloji edinme ve yahut üretme konusundaki misyonu farklılık göstermektedir. 2006 yılı öncesinde SSM, savunma teçhizatlarının temini konusunda, yabancı üreticilerden modern sistemlerin transfer edilmesini desteklemiştir. 2006 yılından itibaren ise, savunma sistem ve teçhizatlarının tedariklerinde "yerli ana yüklenici" kullanılmaya başlanılmıştır. TSK'nin ihtiyacı olan araç-gereç ve muhtelif teçhizatlar için SSM'nin öncülüğünde, Türk savunma sanayii kuruluşlarına yönelik ihaleler yapılmıştır. İhaleler sonucunda ihtiyaçların tedariki büyük ölçüde milli kaynaklarla sağlanmaya çalışılmıştır. Bu durum, Türkiye'nin savunma sanayii faaliyetlerinde teknoloji yeteneğinin de gelişmesini sağlamıştır.

2010 tarihinden itibaren Türk savunma sanayiinde yerli ve milli üretim modelleri benimsenmiştir. Aslında Türkiye'de, önceki yıllarda da yerli ve milli üretime yönelik girişimler olmuştur. Ancak kalıcı modern savunma sanayiinin geliştirilmesine yönelik kayda değer gelişmeler ancak 2010 yılı itibariyle sağlanmıştır. Nitekim bugün Türk savunma sanayiinde milli ve yerli kabiliyetlerle geliştirilen ve üretilen, özgün tasarıma sahip araç-gereç ve teçhizatlar bunun göstergesidir. Bu süreçte SSM tarafından

yayımlanan faaliyet raporlarında projelere sağlanan katkı oranları değerlendirilmektedir. Proje modellerinde yurtiçi geliştirmeye ağırlık verilmesi sayesinde, TSK'nın savunma sistem ve modernizasyon ihtiyaçlarının yurt içinden karşılanma oranı 2011 yılı itibariyle %54 seviyesine ulaşmıştır (SSB, Performans Programı, 2016).

2017 yılında yayımlanan 2016 Faaliyet Raporu, SSM projeleri kapsamında 2016 yılında yerli katkı oranının %68,5 olarak gerçekleştiğini göstermektedir. Ayrıca TSK'nın modernizasyon ihtiyacının da, %90"ı milli kaynaklardan karşılanmaktadır.

Projelerdeki yerli katkı oranlarının yükselmesi, sektörün ihracat hacminin de genişlemesini sağlamıştır. Türk Savunma ve Havacılık Sanayii İhracatı, 2011'de 883 milyon 845 bin, 2012'de 1 milyar 260 milyon 810 bin, 2013'te 1 milyar 388 milyon 803 bin, 2014'te 1 milyar 647 milyon 799 bin, 2015'te 1 milyar 654 milyon 88 bin dolar seviyelerine ulaşmıştır.

2016'da; 1.806.038.181 ABD$ Sanayi Katılımı (SK), 649.406.637 ABD$ ihracat, 176.259.701 ABD$ teknolojik iş birliği kapsamında SK/Offset (SK/O) sözleşmesi yapılmıştır. SK/O sözleşmeleri ile yurt dışına kaynak çıkışının en aza indirilmesi hedeflenmiştir. Diğer taraftan sözleşmeler Türkiye'de, çeşitli savunma sanayii faaliyetlerinin yürütülmesini gerekli kıldığından, bu alanda faaliyet gösteren kurumların istihdam alanları genişlemiştir.

Türkiye'nin savunma sanayiinde hızlı bir gelişim içerisinde olmasına rağmen, temel üretim faaliyetlerinde verimsizlik, teknik alt yapı sorunları ve finansal kaynak yetersizlikleri yaşadığı göz ardı edilemez. Bu sorunlardan dolayı, bazı projelerde seri üretim aşamasına geçilememiştir. TSK'nın muharebe ortamında acil ihtiyaç duyduğu muhtelif harp teçhizatları dış alımlarla karşılanmaktadır. Söz konusu bu alımlar, savunma sanayiinde, "millilik" ilkesinin tam anlamıyla sağlanmasını zorlaştırmaktadır. Bu noktada, Türkiye'nin öz kaynaklarla elde etmiş olduğu kazanımları koruması ve bu kazanımları teknolojiye paralel olarak sürdürülebilir kılması gerekmektedir.

Tablo-3.9: Türkiye'nin Savunma Harcamaları Ortalamaları

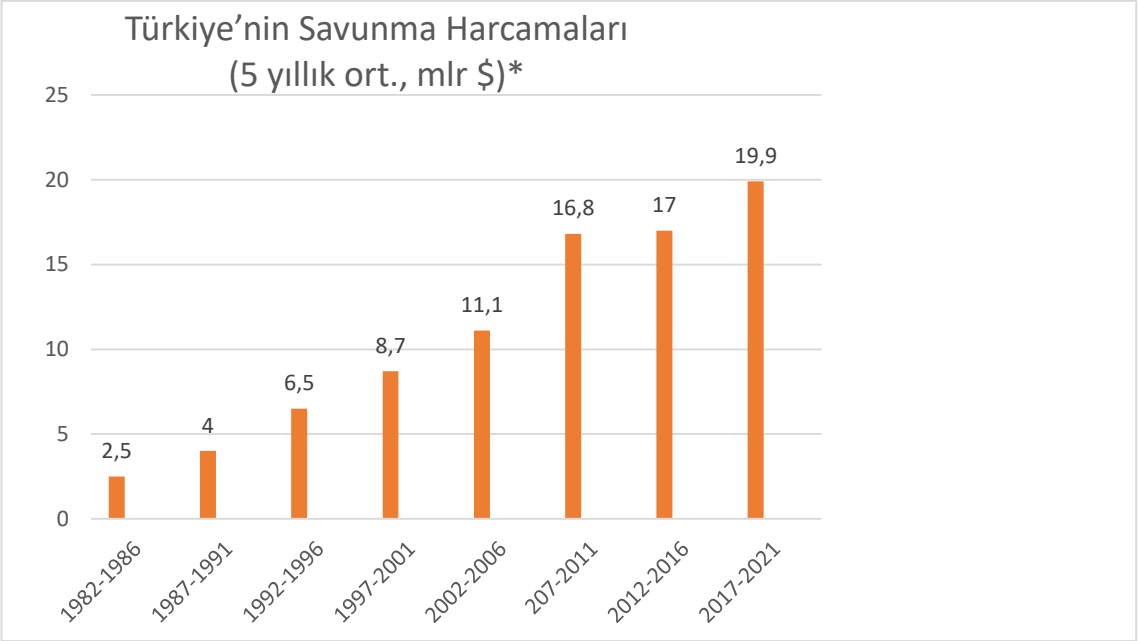

Kaynak: Veriler Aselsan, SIPRI, NATO, Vakıf Yatırım Araştırma ve Strateji kaynaklarından alınmıştır.
*Cari fiyatlarla

Tablo-3.9'da Türk savunma sanayiinde büyüme 2017-2021 hedeflerine göre devam edeceği belirtilmektedir. Jeopolitik unsurların, hükümetin yerlilik oranını artırma hedefi doğrultusunda sağlanan teşviklerin ve destekleyici yasal çerçevenin devamı ile Türk savunma sanayiinin son yıllarda kaydettiği güçlü büyüme eğilimini önümüzdeki dönemde de devam ettirme potansiyelini yüksek görülmektedir. Önümüzdeki dönemde devreye girmesi planlanan MILGEM İ-Sınıfı Firkateyn, ALTAY Tankı seri üretimi, HAVASOJ (Stand-off Jammer) gibi projelerin, Türk savunma sanayiinde dışa bağımlılığın azaltılması sürecinde önemli kilometre taşları olarak yer alacağını düşünülmektedir. 2012-2016 döneminde yıllık ortalama 17 mlr $ seviyesinde gerçekleşen Türkiye savunma harcamalarının 2017-2021 döneminde yıllık ortalama 20 mlr $ seviyesine yükseleceğini öngörülmektedir (Vakıf Yatırım Sektör Raporu, 2018).

Savunma sanayii, ihracata yapacağı katkı ile ülkenin önemli sorunlarından biri olan cari açığa olumlu etki sağlaması beklenmektedir. Hem bölgedeki savunma sanayii harcamalarının artmasının, hem de Türkiye'nin teknoloji ve know-how transferi konusunda rakip ülkelere göre daha büyük avantajlar sunmasının, bölge ülkelerinden savunma sanayii araç ve donanım taleplerinde artışa neden olacağını ve ayrıca ortak geliştirme projelerine de hız kazandıracağını düşünülmektedir (Vakıf Yatırım Sektör Raporu, 2018).

Tablo-3.10: Savunma Sanayii İhracat Ciroları

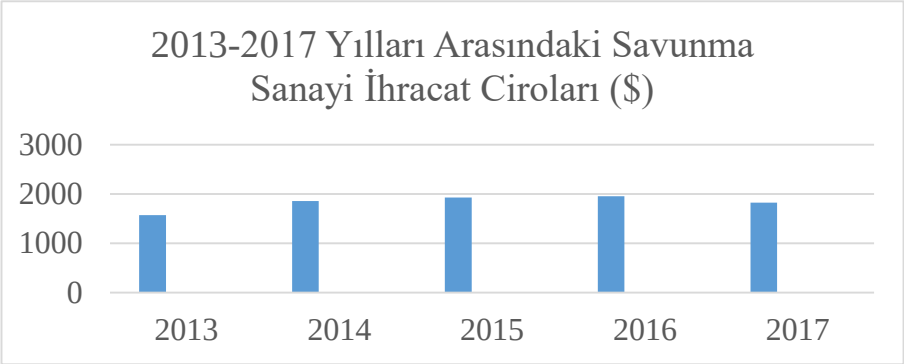

İhracat Cirosu (Milyon $)

- 2013: 1570,0
- 2014: 1855,0
- 2015: 1929,0
- 2016: 1953,0
- 2017: 1824,0

Kaynak: Savunma ve Havacılık Sanayi Performans Raporu 2017.

2013-2017 yılları arasındaki savunma ve havacılık sektöründeki ihracat seyri Tablo-3.10'da görülmektedir. Sektörün pazarlayabileceği ürün çeşitliliğinin artmakta olması ihracatta olumlu gelişmelerin olacağına işaret etmektedir (Baran, 2018).

Tablo-3.11: Savunma Sanayii İthalat Ciroları

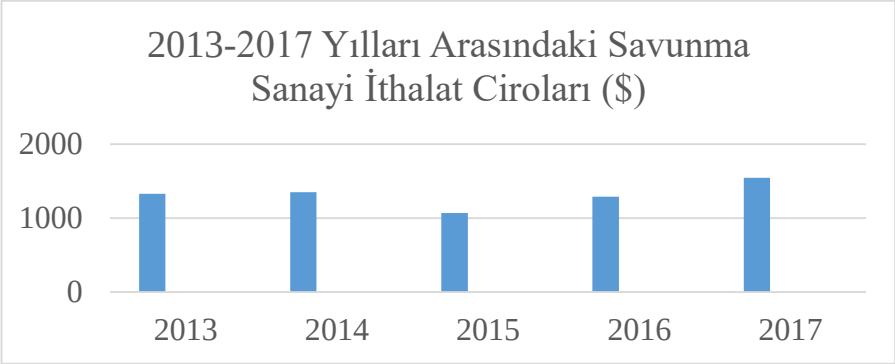

İthalat Cirosu (Milyon $)

- 2013: 1327,0
- 2014: 1351,0
- 2015: 1067,0
- 2016: 1289,0
- 2017: 1544,0

Kaynak: Savunma ve Havacılık Sanayi Performans Raporu 2017.

Tablo-3.11'de görüldüğü üzere, 2017 yılında ithalat rakamı 1.544 milyon $ olup, ithalatın diğer yıllara göre artış göstermiştir. (Baran, 2018).

4. DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Bu çalışmada, Türk savunma sanayiinin gelişimi dönemsel olarak incelenmiştir. Türk savunma sanayiinin gelişiminde, belli başlı kırılma noktaları esas alınarak hazırlanan çalışmada, "Cumhuriyet Türkiyesi'nin izlemiş olduğu savunma politikaları ve stratejileri, savunma sanayiinin gelişimini nasıl etkilemiştir?" sorusuna yanıt aranmıştır. Çalışma kapsamında ulaşılan tespit ve öneriler şöyle özetlenebilir:

Türkiye, Cumhuriyetin ilk yıllarında savunma alanındaki faaliyetlerin arttırılmasını desteklenmiştir. Türk savunma sanayiinin yapıtaşları niteliğinde olan tesis ve işletmelerin sürdürülebilirliği devlet politikası olarak görülmüştür. Bu sebeple oluşturulan idari mekanizmalar, 1948'lere kadar Türkiye'nin savunma alanında, sürekli gelişme kaydetmesini ve bağımsız politikalar yürütmesini sağlamıştır. Ancak Türkiye'nin 1948'den sonra, başta ABD olmak üzere Batılı devletlerden ekonomik-askeri yardımlar alması, akabinde 1952 yılında NATO'ya dâhil olması, savunma politikalarının planlı ve programlı bir şekilde geliştirilmesini engellemiştir. Bu yıllarda siyasi çevrelerde ve kamuoyunda oluşan, "Az maliyetli, hazır teçhizat alabiliyorken fabrika kurmaya ne gerek var?" düşüncesi, Türk savunma sanayiinin 1974 Kıbrıs Barış Harekâtına kadar ihmal edilmesine sebep olmuştur.

1975-1978 yılları arasında, Kıbrıs Barış Harekâtı sebebiyle, ABD'nin Türkiye'ye uygulamış olduğu silah ambargosu, savunma sanayiinin Cumhuriyet'in ilk yıllarında olduğu gibi bir devlet politikası olarak görülmesinin mecburiyetini gözler önüne sermiştir. Türk savunma sanayiinde millileşme fikrinin filizlendiği bu yıllarda, günümüzdeki tesislerin temeli sayılabilecek girişimler yapılmıştır. Milli savunma sanayii bilincinin oluşmasıyla başta SSM olmak üzere, kurulan diğer mekanizmalar, ordunun ihtiyacı olan sistem ve teçhizatlarını öncelikle dirilmesini sağlamışlardır. 1974'e kadar tamamen dışa bağımlı olan Türk savunma sanayiinin, imkân ve kabiliyetlerini kaybetmesi bu alandaki toparlanmanın kısa vadede gerçeklemesini engellemiştir. Ayrıca belirtmek gerekir ki bu yıllarda kurulan istikrarsız hükümetler de, savunma sanayiinin milli bir politika olarak geliştirilmesini pek mümkün kılmamıştır.

Siyasi çevrelerde ve kamuoyunda oluşan milli savunma bilinci sayesinde 1998 yılında TSSPSE belgesinin yürürlüğe konulmasını sağlamıştır. Bu belge ile devlet politikalarına resmi olarak giren "milli" kelimesinin, üretimde fiilen uygulanması öngörülmüştür. Böylece Türk savunma sanayiinde atılmakta geç kalınan adımlar 2000'li

yıllar itibariyle gerçekleşmiştir. Bu kapsamda TSSPSE'nin, savunma sanayiinde bağımlılıktan, milli üretime geçişi sağlayan en etkin adımlardan biri olduğu değerlendirilmektedir.

Türkiye'nin söz konusu alandaki amaç ve hedeflerini belirlemek üzere SSM tarafından, 2007-2011, 2012-2016 ve 2017-2021 yıllarını kapsayan stratejik planlar hazırlanmıştır. Böylelikle Türk savunma sanayiinin, stratejik savunma ve güvenlik ihtiyaçlarına yönelik olarak teknolojik gelişmeler doğrultusunda özgün yurt içi çözümler sunması hedeflenmiştir.

Nitekim bugün Türkiye, ihtiyacı olan platformları, sistem ve silahları tasarlayıp üretmektedir. Milli ve yerli imkânlarla geliştirilen ve üretilen, muharebe alanında TSK'nin kabiliyetini arttıran araç-gereç ve teçhizatlar bunun göstergesidir. Buna istinaden Türkiye, ülke içinde veya sınır ötesi operasyonlarda, kendi ürettiği silah, araç ve mühimmatlarını kullanmaktadır. Bu durum, Türkiye'nin savunma sanayii politikalarında bağımsızlığını arttırırken, şüphesiz düşman unsurlara karşın da, TSK'nın etkin ve caydırıcı olmasını sağlamaktadır.

Türkiye, savunma sistem ve teçhizatlarının üretimi alanında çoğu ülke için geliştirme ve üretim ortağı konumundadır. Bu kapsamda, 2016 yılında 1.806.038.181 ABD$ Sanayi Katılımı, 176.259.701 ABD$ Teknolojik İŞ Birliği kapsamında SK/O Sözleşmesi yapıldığının altını çizmek gerekir.

Türk savunma sanayiinin gelişimini ve Türkiye'nin bu alandaki bağımsızlığını sürekli kılmaya, TSK'nın düşman unsurlara karşı caydırıcılığını arttırmaya yönelik öneriler aşağıda sıralanmıştır.

TSK'nın teknolojik gelişmelere paralel olarak donanımının artması ve Türk savunma sanayiinin küresel ortamda faaliyet gösterebilmesi, üretim sürecinde gerçekleştirilen AR-GE faaliyetlerinin başarılı olmasına bağlıdır. Bu nedenle, savunma sanayiinde, tasarım ve üretim aşamalarında AR-GE faaliyetlerine önem verilerek, bu alandaki entelektüel eksikliğin doldurulması gerekmektedir. Bu kapsamda öncelikli olarak, kurum, şirket, üniversite ve teknoloji platformları arasındaki etkileşim ve görev dağılımı yaratacak insan sermayesinin niteliği arttırılmalıdır. Aksi takdirde, Türk savunma sanayiinde teknolojik yetkinliğin kaybedilmesi, bağımlı üretim modellerinin benimsenmesi ve bu nedenle caydırıcılık gücünün kaybedilmesi kuvvetle muhtemeldir.

Geniş bir üretim yelpazesi oluşturan savunma sanayii şirketlerinin uyumlu ve koordineli çalışmaları, ihtiyaç ve tedarik konularında küresel sektöre uyum sağlayabilecek şekilde sınıflandırılmaları gerekmektedir. Aksi takdirde, TSK'nın

ihtiyaçlarını karşılamak üzere tasarım ve üretim yapan bu aktörler, ordunun küresel kabiliyetler kazanmasında katma değer oluşturmaktan uzak kalacaklardır.

Diğer taraftan, Türkiye'de son dönemde özgün ve milli somut üretimler yapılmaktadır. Geliştirilen projeler, hem TSK'nın modernizasyonu hem de milli savunma sanayimizin gelişimi açısından önem arz etmektedir. Bu çerçevede yakın dönemde birçok projenin hayata geçirildiği görülmektedir. Ancak Türk savunma sanayii dünya çapında markalaşamamıştır. Türkiye, dünya çapında henüz askeri ekol model oluşturamamıştır. Dünyanın en iyi savunma şirketlerinim sıralandığı, ABD merkezli askeri yayıncılık kuruluşu Defense News dergisi tarafından yayımlanan "Defense News Top 100 listesinde, Türkiye menşeili sadece üç şirket bulunmaktadır. Bu şirketler; ASELSAN, TAI/TUSAŞ ve ROKETSAN'dır. Türk savunma sanayii sektörünün küresel alanda daha çok söz sahibi olabilmesi için, sektörde yer alan ana ve alt yüklenicilerin uluslararası rekabetin gereklerine uygun olarak yapılandırılması gerekmektedir.

Türkiye'nin, jeo-stratejik önemi dolayısıyla belli başlı kriz bölgelerine yakın olduğunun altının çizilmesi gerekmektedir. Bu durum karşısında Türkiye'nin öncelikli olarak güçlü bir orduya, ordunun da ihtiyaçlarının milli kaynaklarla üretildiği bir savunma sanayiine ihtiyacı olduğu bir gerçektir. Ordu ile savunma sanayii arasında ki koordinasyon ise, savunma mekanizmalarının işlevselliği ile doğrudan bağlantılıdır. Bu noktada, MSB ile Gnkur. Bşk. lığının yetki, sorumluluk ve görev ilişkilerinin gözden geçirilmesi gerekmektedir. Akabinde bu kurumların dış politika ve güvenlik stratejileri ekseninde yapılandırılması, bu kapsamda kurumlar arası birlikte çalışabilirliğin artırılması gerekmektedir.

Türkiye'nin savunma sanayiini, kalkınmanın vazgeçilmez bir unsuru olarak görmek, buna yönelik tasarım ve üretim stratejileri belirlemekle mümkündür. Bu kapsamda; kurumların koordineli çalışabilirliği artırılmalı, söz konusu alana yönelik AR-GE çalışmalarının kapsamı genişletilmeli, sektördeki gelişimi takip edilmelidir. Yukarıda bahsedilen noktaların hayata geçirilmesinde ise her koşulda, "özgün" ve "milli" üretim bilinciyle hareket edilmesi hedeflenmelidir.

KAYNAKLAR

1991 Sanayi Kongresi, Savunma Sanayii Sektör Raporu, Kasım 1991, TMMOB, 1991, Savunma Sanayii Sektör Raporu, MMO Yayın No: 149/3, TMMOB Makine Mühendisleri Odası.

Acan, H., 2016, AR-GE250, Türkiye'nin AR-GE Harcamaları En Yüksek 250 Şirketi http://www.turkishtimedergi.com/wp-content/uploads/2017/11/AR-GE-250-_-2016.pdf, 20.09.2019.

Akın, Tansu, 2018, "Cumhuriyet Dönemi Savunma Sanayii Politikaları" Giresun Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi ABD, Yüksek lisans Tezi.

Akıncı, Emre, 2007, Türk Savunma Sanayisinde Teknoloji ve Strateji, İstanbul Teknik Üniversitesi- Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.

Aksu, Fuat 1997, "S-300 Füzelerinin Kıbrıs'a Yerleştirilmesi Bunalımı, http://www.turkishgreek.org/ikili-iliskiler/uyusmazliklar/kibris/item/28-1997 -s-300-fuezelerinin-kibrisa-yerlestirilmesi-bunal-m, 04.08.2019.

Aktan, C. C., 1998. Geleceği Kazanmanın Yolu: Stratejik Yönetim. Yeni Türkiye (Ocak-Şubat)

Albayrak, Fatih, 2015, Savunma Sanayinde Millileştirme ve AR-GE Çalışmalarının Değerlendirilmesi, Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.

Aljazeera-TURK Haber Ajansı, http://www.aljazeera.com.tr/dosya/pkk-nasil-kurulduve-guclendi, 03.09.2019.

Alnıak, Oktay, 2006, "Savunma Endüstrilerinde Teknolojik Gelişme Stratejileri", Savunma Sanayiinde Stratejik, s.3. 12 Ocak.

Alnıak, Oktay, 2002, "Savunma Endüstrilerinde Teknolojik Gelişme Stratejileri", Savunma Sanayiinde Stratejik İlişkiler Sempozyumu, Bildiriler Kitabı, 10-11 Aralık, Ankara.

Anlağan, Ö., 2002, Savunma Sanayinde AR-GE'nin Rolü, Savunma Sanayisinde Stratejik İlişkiler Sempozyumu Tebliğ Kitabı, Savunma Sanayi Müsteşarlığı, Ankara.

Armanoğlu, Fahir, 1991, Belgelerle Türk- Amerikan Münasebetleri, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

Aykan, Mahmut Bali, 1998, "The Turkish-Syrian Crisis of October, A Turkish Viev", Middle East Policy, s. 174-187.

Baran, Tülay, 2018, "Türkiye'de Savunma Sanayi Sektörünün İncelenmesi ve Savunma Sanayi Sektörü Harcamalarının Ekonomi Üzerindeki Etkilerinin Değerlendirilmesi", Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/599833, 22.07.2019.

Barlas, Dilek, 2002, "To Build a Navy With the Help of Adversary: İtalian Turkish Naval Arms Trade .1929-1932" Middle Eastern Studies 38/4, Ekim, s. 143-168.

Burnes, B., 1996, Managing Chance: A Strategic Approach to Organizational Dynamics. Great Britain: Financial Times Pitman Publishing.

Casın, M. H., 1999, Soğuk Savaş Sonrasında Türkiye'nin Değişen Ulusal Güvenlik Vizyonu Kapsamında Üniversite ve Silahlı Kuvvetlerin Yeni AR-GE Stratejileri, Savunma ve Güvenlik Bülteni, Kasım.

Chalabov, Konstantin, 2105, Sputnik / Konstantin https://tr.sputniknews.com /savunma/201505261015665817/, 20.08.2019.

Cumhuriyetimizin 75nci yılında Türk Savunma Sanayii Paneli, s.87.

Cumhuriyet Gazetesi, 14.08.1946 tarihli, "Boğazlarda ticari seyrüseferin serbestîsini ve Boğazların güvenliğini temin" isimli haber

Çetin, Serkan, 2015, Türk Savunma Sanayii Gelişimi İçin Hızlandırılmış Teknoloji İstihbarat Yöntemi, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.

Çil, N. Kemal, 2004, "Savunma Sanayiinde Milli Ar-Ge'nin Önemi ve Ar-Ge'ye Dayalı Tedarik", KHA Sinerji Dergisi, 8, Ekim 2004.

Dağlı, Nuran-Aktürk, Belma, 1988, Hükümetler ve Programları 1923-1960, Cilt: I, TBMM Basımevi, Ankara.

Dağlı, Nuran-Aktürk, Belma, 1988, Hükümetler ve Programları 1960-1980, Cilt: II, TBMM Basımevi, Ankara.

Deliorman, M. N. 1957, Nuri Demirağ'ın Hayat ve Mücadeleleri. Nu. D. Matbaası, İstanbul.

Demirel, Akif, 2012, Türkiye'de Savunma Sanayinin Sanayileşmesini Etkileyen Faktörlerin Analizi, Kara Harp Okulu, Savunma Bilimleri Enstitüsü, Savunma Yönetimi Anabilim Dalı, Doktora Tezi.

Deringil, Selim, 1994, Denge Oyunu "İkinci Dünya Savaşında Türkiye'nin Dış Politikası, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, s.30-68.

Dinçer, Ö. 1994, İş Dünyasındaki Değişmeler ve İşletmelerde Stratejik Yönetim, Stratejik Yönetim ve Liderlik. İstanbul: İz Yayıncılık.

Dölkeleş, Bekir, 2014, Kıbrıs Barış Harekâtı Sonrasında ABD'nin Uyguladığı Silah Ambargosu ve Türk Savunma Sanayiine Etkileri, Uluslararası Kıbrıs Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Öğretim ve Araştırma Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Lefkoşa.

Dunne, P. (1995). "The Defence Industrial Base,", Handbook of Defence Economics, Hartley, K. ve Sandler T. ed., Elsevier Science, Amsterdam Hollanda Vol: I, bölüm 14, 400-427.

Eren, E., 2005, Stratejik Yönetim ve İşletme Politikası. İstanbul: Beta Basın Yayın A.Ş.

Erhan, Çağrı, 2016, "ABD ve NATO'yla İlişkiler", (Ed. Baskın Oran), Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar 1919-1980, I, İletişim Yayıncılık, (21. Baskı), ss. 522-575, İstanbul.

Ekinci, Yasemin, 1999, "İngiltere, Fransa ve Türkiye'nin Savunma Sanayi Tedarik Programları ve Prosedürleri", SSM, Yayınlanmamış Uzmanlık Tezi, Ankara.

Erendil, M., 1998, Tarihte Strateji (Askeri Stratejiden Milli Stratejiye), Ankara: Genel Kurmay Basım Evi, s. 24.

Fransa Strateji, 2013, http://www.bilgesam.org/incele/72/-beyaz-kitap-2013--fransa%E2%80%99nin-savunma-ve-ulusal-guvenlik-belgesi/#.XGzDTqIzapo, 11.08.2019

Gönlübol, Mehmet- Ülman, Haluk, 2017, "İkinci Dünya Savaşından Sonra Türk Dış Politikası (1945-1960): Genel Durum", Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1995), Ed. Siyasal Kitabevi-Ünal Sevindik, Siyasal Kitabevi Yayıncılık, (10. Baskı), Ankara.

Gümüşdaş, Emine, 2010, "Türkiye'de Savunma Sanayii ve Savunma Harcamalarının Ekonomideki Yeri", Niğde Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi.

Gür, Osman, 1998, Türk Silahlı Kuvvetlerinin Savunma Sanayi Yoluyla Ülke Gelişimine Katkısı, Harp Akademileri Komutanlığı Basım Evi, İstanbul.

Güvenç, Serhat, 2000, "Eastern Promise" Warships/İnterıiational Fleet Review, s. 21-23.

Güvenç, Serhat, 2002, "To Build a Navy With the Help of Adversary: İtalian Turkish Naval Arms Trade, 1929-1932" Middle Eastern Studies 38/4, Ekim.

Güvenç, Serhat, 2004, "Bir Dış Politika Aracı Olarak Türk Silahlı Kuvvetleri Yetenekler ve Uygulamalar", Türk Dış Politikasının Analizi Kitabı, S. 895, 3. Baskı, Der Yayınları, Derleyen Sönmezoğlu, Faruk.

Herdem, Şafak, 2017, Savunma Sanayii Hukuku, Beta Yayınları, İstanbul.

Humily, Gertrud, Trevor Taylor ve Peter Roller, Tony Kausal (Editor), A Comparison of the Defense Acquisition Systems of France, United Kingdom, Germany and the United States, Defense Systems Management College Press, Fort Belvoir-Virginia, 1999.

Hürriyet Gazetesi, 27.01.2016 tarihli, “Faruk Özlü’den Al Jazeera’ye Önemli Açıklamalar” yazısı,

Kalyon, Levent, 2008, “Cumhuriyet Dönemi Savunma Politikaları”, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi, Yönetim Bilimleri Anabilim Dalı, Doktora Tezi.

Kalyon, Levent, 2010, “Türkiye’nin Savunma Politikaları Üzerine: Kırmızı Kim?”, Nobel Yayıncılık, Ankara,

Kerestecioğlu, İnci, 2001 “Milliyetçilik Ve Modernleşme İlişkisi Üzerine”, İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, dergipark.org.tr,

Kiziroğlu, Ahmet Mithat, 2007, Savunma Sanayi ve Özelleştirme Açısından Değerlendirilmesi, Haliç Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Fakültesi, Yüksek Lisans Tezi.

Köseoğlu, Ahmet Murat, 2010, “Mili Savunma Sanayinde Yeniden Yapılanma ve Sosyal Politikalara Etkisi”, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri ilişkileri Anabilim Dalı, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri ilişkiler Programı, Doktora Tezi.

Mehmet Zaim, Mehmet, “Türk Savunma Sanayii Politikası ve Stratejisi Esaslarının Uygulanmasına İlişkin Değerlendirme”

Metel, Raşit, 1966, “Atatürk ve Donanma” İstanbul, Deniz Basım Evi.

OECD (2018). www.stats.oecd.org, 20.09.2019

Okman, Cengiz, 1987, “NATO Stratejileri ve Türkiye Bakımından Sonuçları” Ankara, Dış Politikalar Enstitüsü, s. 83-108.

Oran, Baskın, 2017, “11 Eylül Ertesinde AKP Dönemi: Dönemin Bilançosu” (Ed. Baskın Oran), Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşı’ndan Bugüne, Olgular, Belgeler, Yorumlar (2001-2012), III, İletişim Yayıncılık, (3. Baskı), İstanbul

Oran, Baskın, 1996, “Türk Dış Politikası: Temel İlkeleri ve Soğuk Savaş Ertesindeki Durumu Üzerine Notlar”, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi, Cilt: LI,Sayı: 1.

Oran, Baskın, 2001, “1980-1990 Batı Bloku Ekseninde Türkiye-II”, Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar (1980-2001), Cilt: II, İletişim Yayınları, İstanbul.

Oran, Baskın, 2016, “1923-1939 Göreli Özerklik-I: Dönemin Bilançosu”, (Ed. Baskın Oran), Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar 1919-1980, Cilt: I, İletişim Yayınları, (21. Baskı), İstanbul.

Örs, Birsen, 2006, “Uluslaşma, Orduların Değişen Rolü ve Sivil Kontrol” Atatürk Dergisi, dergipark.org.tr,20.09.2019.

Özçelik, Mücahit, 2012, Türkiye Cumhuriyeti Tarihi, (Ed. Şakir Batmaz, Serdar Sakin), Hükümdar Yayınları, İstanbul.

Özdağ, Ümit, 1997, Menderes Döneminde Ordu-Siyaset İlişkileri ve 27 Mayıs İhtilal.

Özel İhtisas Komisyon Raporu 2007-2013, http://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/11/09_SavunmaSanayii.pdf, 17.09.2019.

Özgen, Cenk, 2016, Türkiye'nin Savunma Sanayii Politikasının Analizi, Türk Savunma Sanayii Politikası ve Stratejisi Esasları, Dokümanı Örneği.

Özlü, Hüsnü, 2006, II. Dünya Savasından Günümüze Türkiye'de Savunma Sanayii'nin Gelişimi (1939-1990) Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Doktora Tezi.

Öztan, Güven Gürkan, 2014, "Türkiye'de Militarizm: Zihniyet, Pratik Ve Propaganda" İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları

Przemieniecki, J. S. 1993, Acquisition of Defense Systems, Washington.

Reiter, Dan, 1999,."Military Strategy and the Outbreak of İnternational Confliet" Journall of conflict resoluation 43/3, s. 366-387,

Resmi Gazete, 30 Mayıs 1949 gün ve 7223 sayılı "Milli Savunma Yüksek Kurulu Kanunu", Kanun Numarası: 5399,

Resmi Gazete, 03.07.2004 tarih ve 25511 sayılı "Savunma Sanayii Güvenliği Kanunu"

Resmi Gazete, 07.08.1970, Kanun Numarası 13572 sayılı "Genelkurmay Başkanının Görev ve Yetkilerine Dair Kanun" - "Millî Savunma Bakanlığı Görev ve Teşkilâtı Hakkında Kanun"

Resmi Gazete, 20.0.1911 tarih ve 10859 sayılı "Türkiye Cumhuriyeti Anayasası Kanunu"

Resmi Gazete, 19.12.1962, 11286 sayılı "Milli Güvenlik Kurulu Kanunu", Kanun Numarası: 129

Resmi Gazete, 09.11.1982, 17863 sayılı Kanun "Türkiye Cumhuriyeti Anayasası"

Resmi Gazete, 10.09.1983 tarih ve 2886 sayılı "Devlet İhale Kanunu"

Resmi Gazete, 12.03.1983 tarih ve 17985 sayılı "Jandarma Teşkilat, Görev ve Yetkileri Kanunu"

Resmi Gazete, 1998 tarih ve 23378 sayılı "Türk Savunma Sanayi Politikası ve Stratejisi Esasları".

Resmi Gazete, 20.06.1998 tarih ve 11173 sayılı "Türk Savunma Sanayii Politikası ve Stratejisi Esasları (TSSPSE) Belgesi"

Resmi Gazete, 26.07.1972 tarih ve 14257 sayılı "Yüksek Askerî Şûranın Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun"

Resmi Gazete, 27.07.2017, 668 Sayılı "Olağanüstü Hal Kapsamında Bazı Düzenlemeler Yapılması Hakkında Kanun Hükmünde Kararname"

Resmi Gazete, 27.12.2017, 696 Sayılı "Olağanüstü Hal Kapsamında Bazı Düzenlemeler Yapılması Hakkında Kanun Hükmünde Kararname"

Resmi Gazete, 11.11.1983 tarih ve 18218 sayılı "Milli Güvenlik Kurulu ve Milli Genel Kurulu Genel Sekreterliği Kanunu"

Saray, Mehmet, 2000, Sovyet Tehdidi Karşısında Türkiye'nin NATO'ya Girişi: III. Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın Hatıraları ve Belgeleri, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu/Atatürk Araştırma Merkezi, (2. Baskı), Ankara.

Savunma Sanayii Başkanlığı Performans Raporu 2016, https://www.ssb.gov.tr/WebSite/contentlist.aspx?PageID=48&LangID=1, 22.09.2019

Savunma Sanayi Başkanlığı, Performans Programı, 2016. https://www.ssb.gov.tr/Images/Uploads/MyContents/F_20170523144609617598.pdf, 09.09.2019

Savunma Sanayi Başkanlığı, Tarihçe, https://www.ssm.gov.tr/WebSite/contentlist.aspx?PageID=47&LangID=1.15.09.2019

Savunma Sanayii Sektör Raporu, 1991, Sanayi Kongresi, Kasım 1991, s. 43.

Savunma Sanayii Sektör Raporu, Makine Mühendisleri Odası 1991 Sanayi Kongresi, 9-13 Aralık, Ankara.

Savunma Sanayii ve Tedarik, TÜBİTAK Yayını, Ankara, 1998.

Sezgin, İrfan, 2009, "1923-1936 Yılları Arasında Türk Ordusunda Yapılan Askeri Yatırımlar", İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Ana Bilim Dalı, Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi,

Siyaset Haberleri Ajansı, http://www.haber7.com/siyaset/haber/912966-evrenin-darbe-yapacagimdedigi-mektup, 26.08.2019

Sönmezoğlu, Faruk, 2011 İki Savaş Sırası ve Arasında: Türk Dış Politikası (1914-1945), DER Yayınları, İstanbul.

Savunma Sanayi Başkanlığı, Tarihçe, https://www.ssm.gov.tr/WebSite/contentlist.aspx?PageID=47&LangID=1, 03.10.2019

Savunma Sanayii Başkanlığı, https://www.ssb.gov.tr/WebSite/contentlist.aspx?PageID=48&LangID=1,02.10.2019

Suci, Mehmet, 2015, Türk Savunma Sanayiinin Sürdürülebilir Rekabet Avantajına Ulaşmasında Talep Koşullarının Etkisi ve Önemi, Savunma Kaynakları Yönetimi Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Harp Akademileri Stratejik Araştırmalar Enstitüsü.

Şahbaz, Fethi, 2007, Savunma Sanayinin Dış Politika Üzerindeki Etkisi ve Türkiye Örneği, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı, Master Tezi.

Şakir, Z. 1947, Nuri Demirağ Kimdir? Kenan Matbaası, İstanbul.

Şener, Bülent, 2013, Türk Dış Politikasında Güç Kullanma Seçeneği (1923-2010): Teorik, Tarihsel ve Hukuksal Bir Analiz, Barış Kitabevi, Ankara.

Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 2000, http://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/11/08_MakinaImalatSanayii.pdf, s.93, 09.09.2019

Şenol, Turgut, 2007, "Uluslararası Boyutuyla Savunma Sanayi Stratejilerine Bir Bakış", Savunma Sanayi Gündemi, 1, Mayıs.

Şimşek, G., 1997, Savunma Sanayi Politikası ve Stratejisi, Savunma Sanayindeki Teknolojik Gelişmeler Sempozyumu Bildirim Kitabı, Cilt I.

Şükrü Elekdağ, 1994, 27 Kasım1994 tarihli Milliyet Gazetesi, "İki buçuk Savaş Stratejisi" yazısı,

T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, Birinci Kalkınma Planı, 1963-196, İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, 1968-1972, http://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/11/ Birinci-Beş-Yıllık-Kalkınma-Planı-1963-1967%E2%80%8B.pdf, 05.09.2019

TBMM, 3.,4.,5.,6.,7.,8.,9.,11.,13.,14.,15.,16.,17.,18.,37.,39.,42.,43.,44.,45.,46., Hükümet Programı, https://www.tbmm.gov.tr/yayinlar/hukumetler/hukumetler_cilt_1. pdf, 27.09.2019.

T.C. Başbakanlık, 62. Hükümet Programı, https://www.memurlar.net/common/news/documents/481857/hprogram.pdf, 23.09.2019

T.C. Başbakanlık, 64. Hükümet Programı, https://www.aa.com.tr/uploads/TempUserFiles/64.hukumet_programi.pdf, 23.09.2019

T.C. Başbakanlık, 65. Hükümet Programı, https://t24.com.tr/haber/65-hukumet-programinin-tam-metni,342012, 23.09.2019

Tekeli, İlhan; İlkin, Selim, 2014, Dış Siyaseti ve Askeri Stratejileriyle: İkinci Dünya Savaşı Türkiye'si, (Ed. Tanıl Bora), Cilt: I, İletişim Yayınları, 2. Baskı, İstanbul.

Teknolojik Gelişmeler Sempozyumu Bildiriler Kitabı, Kara Harp Okulu, Ankara.

Thomas, Timothy L., 2015, Russia Military Strategy Impacting 21st Century Reform and Geopolitics 2015, https://info.publicintelligence.net/FMSO-Russian Military Strategy.pdf., 20.07.2019

Turan, A., P., 2013, Bilgesam, Beyaz Kitap 2013: Fransa'nın Savunma ve Ulusal Güvenlik http://www.bilgesam.org/incele/72/-beyaz-kitap-2013--fransa%E2%80%99nin-savunma-ve-ulusal-guvenlik-belgesi/#.XGzDTqIzapo,

Le Livre Blanc, 2013, Fransız Savunma Bakanlığı resmi internet sitesi www.defense.gouv.fr.

UK Strategy 2015, National Security Strategy and Strategic Defence and Security Review 2015 A Secure and Prosperous United Kingdom. November 2015. Print ISBN 9781474125956. Web ISBN 9781474125963.

US National Defense, 2018, Summary of the National Defense Strategy Sharpening the American Military's Competitive Edge.

Uzgel, İlhan, 2017, "11 Eylül Ertesinde AKP Dönemi: ABD ve NATO'yla İlişkiler", (Ed. Baskın Oran), Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar 1919-1980, III, İletişim Yayınları, (3. Baskı), İstanbul.

Uzgel, İlhan, 2016, "1923-1939 Göreli Özerklik-I", (Ed. Baskın Oran), Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar 1919-1980, Cilt: I, İletişim Yayınları, (21. Baskı), İstanbul.

Uzun, Ali Duran, 2007, "Savunma Sanayi Ve Yeni Yapılanmalar", İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi.

Ülger, F., 1997, Türk Savunma Sanayi, TOBB Yayınları, Ankara.

Vakıf Yatırım Sektör Raporu, Savunma, 2018, http://www.vkyanaliz.com/Files/docs/defensesectorreport_16-07-2018-636673287023866868.pdf,

Vatan Gazetesi, 14.08.1946 tarihli, "Boğazlarda ticari seyrüseferin serbestîsini ve Boğazların güvenliğini temin" isimli haber,

Yavuzyılmaz, Özkan, 2014, Türk Savunma Sanayiinde Teknoloji Tedarik Stratejilerini Belirlemeye Yönelik Bir Model Önerisi, T.C. Kara Harp Okulu Savunma Bilimleri Enstitüsü Savunma Yönetimi Ana Bilim Dalı, Doktora Tezi.

Yılmaz, Umut, 2015, Savunma Sanayii İçin Problem Temelli Kavramsal Teknoloji Veri tabanı Modeli Önerisi, Yüksek Lisans Tezi, Kara Harp Okulu Savunma Bilimleri Enstitüsü, Teknoloji Yönetimi Ana Bilim Dalı.

Zaim, Mehmet, 2001, "Türk Savunma Sanayii Politikası ve Stratejisi Esaslarının Uygulanmasına İlişkin Değerlendirme", Ulusal Strateji Dergisi, Kasım/Aralık.

Ziylan, Aytekin, 1997, “ Savunma Sanayinin Gelişmesinde Dünyadan Örnekler ve Türkiye”, Savunma Sanayindeki Teknolojik Gelişmeler Sempozyumu Bildiriler Kitabı, Cilt II, Kara Harp Okulu.

Ziylan, Aytekin, 2001, “Türkiye’de Savunma Sanayii Tarihçesi”, Ulusal Strateji Dergisi, Kasım/Aralık.

Ziylan, Aytekin, 1999, Savunma Sanayii Üzerine, Ankara, https://docplayer.biz.tr/7626367-Savunma-sanayii-uzerine.html, 13.07.2019

ÖZGEÇMİŞ

Murat UÇAR 28.12.1971 yılında Turhal-Tokat'ta doğdu. İlkokul, Ortaokul ve Lise eğitimimi Turhal'da, Lisans eğitimini Anadolu Üniversitesi İşletme Fakültesi İşletme Bölümünde tamamladı. Yüksek Lisansını Gebze Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Strateji Bilimi Anabilim Dalında yapmaktadır. Halen Gebze Teknik Üniversitesi Biyoteknoloji Enstitüsünde Enstitü Sekreteri olarak görev yapmaktadır.